

PRIORAT VRANSKI

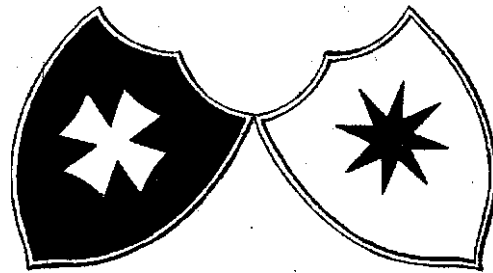
SA

VITEZI TEMPLARI I HOSPITALCI SV. IVANA

U HRVATSKOJ.

NAPISAO

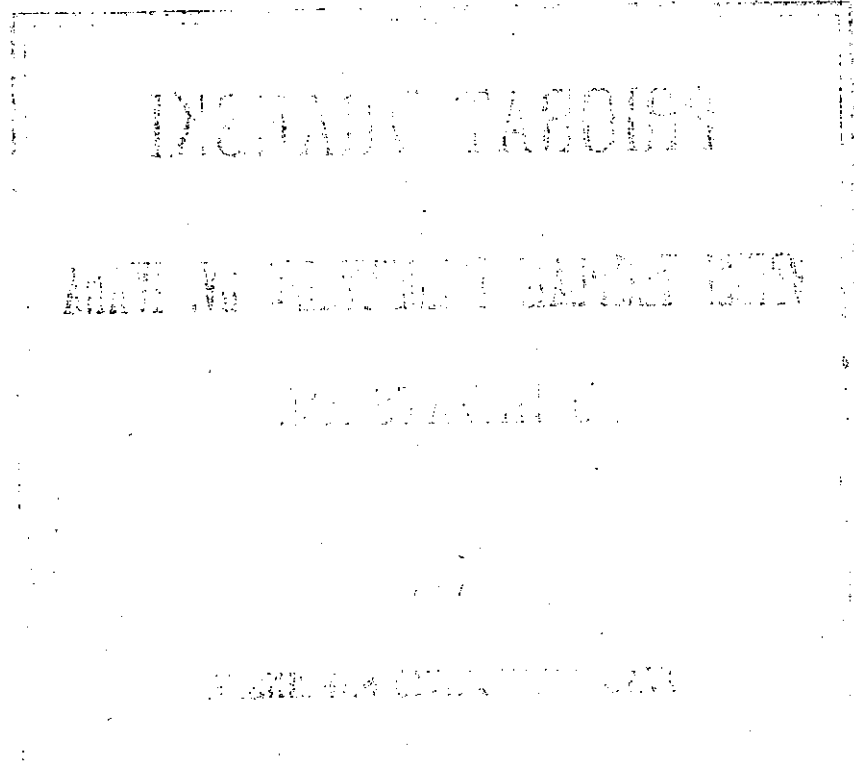
IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

U ZAGREBU

. TISAK DIONIČKE TISKARE

1886.

PRIORAT VRANSKI

SA

VITEZI TEMPLARI I HOSPITALCI ST. IVANA

U HRVATSKOJ.

NAPISAO

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

*(Preštampano iz LXXXI. i LXXXII. knjige Rada jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti.)*

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1886.

Uvod.

Dva su povjesnika pisala do sada o prioratu vranskom. Šibenčanin Ivan Tomko Marnavić i Ugrin Gjorgje Pray. Prvi ostavi u rukopisu na taljanskom jeziku godine 1609 pisanu razpravu pod naslovom: „Discorso dell'priorato della Wrana”. Drugi dao je godine 1773 u Beču tiskati svoju latinsku razpravu: „Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae, in qua origo, progressus et interitus **ex** monumentis nondum editis compendio explicantur“.

Obje razprave su veoma uredjale. Prayevo djelce mole se jedva antikvarno nabaviti. Od Marnavićeva rukopisa poznat mi je samo jedan eksemplar. Taj se čuvao negda u Pragu u arhivu čeških vitezova hospitalaca sv. Ivana, a sada se nalazi u knjižnici njemačkih vitezova u Beču.

Marnavićeva razprava od male je kritičke vrijednosti. Ali ima nekoliko podataka, koji se drugdje ne nalaze. Kao vrela upotrebio je rukopise popa Gjorgje Srimca i Antuna Vrančića. Sa ovimi vrela upoznao se po svoj prilici kod kuće. Služio se također djeli starijih ugarskih povjestnika i razgledao neke domaće arkive.

Svoju razpravu posvetio je Marnavić svomu zemljaku: „Pre-svietlomu gospodinu i zaštitniku Franji Antunu Bertučiju (Bertu* čeviću), najvriednijemu priora vranskomu”.

TJ posveti kaže M., da je to djelce sastavio po Bertučijevom nalogu. On se latio radnje **Velikom** žestinom (avidita), samo da zadovolji njegovoj želji. Bojeći se, da mu ne dosadi sa svojom

črčkarijom (scartofacci), moli ga, neka ga izpriča, ako radnjom ne bude zadovoljan. Za sad imao je malo vremena, pišući bijaše zabavljen raznim javnim poslovima. K tomu spremao se podjednako na polazak iz Rima kući. Tjprkos želji Bertučijevoj nije nikako mogao sakupiti bolje podatke, jer ne mogaše razviditi sve potrebite arkive, od kojih bijaše odviše udaljen. Izvinjava se nadalje glede loša pisanja na jeziku talijanskom, kojemu da nije podpunoma vješt. Priznaje, da ne običaje pisati ni misliti talijanski, pošto se služi većom stranom, jezikom hrvatskim kao materinskim. Spominje napokon Poljaka Krsta Tarnovskog, "Foji se također htio upoznati sa zgodami Vrane i priorata vranskog. Ovaj Tarnovski prepisa Tomkovo djelo i preda ga zastupniku reda Hospitalaca u Rimu, Jeronimu od G-vevare, koji ga je za to umolio.

Praveva razprava osnovana je na boljih vrelih. Al ima također mnogo mana i nedostataka. Zgode vitezova templara i hospitalaca sv. Ivana u Ugarskoj i Hrvatskoj malo mu bijahu poznate. Nije se mnogo ni obazirao na nje, premda poviest vranskog priorata stoji sasvim- na podlozi poviesti rečenih redova.

Na hrvatskom jeziku priobći nedavno vatreni rodoljub g.'Grgur Urlić-Ivanović u nar. koledaru Matice Dalmatinske za g. 1878—9 poveći članak o Vrani. Pisac uzeo je najveći obzir' na poviest samoga mjesta i na zgode vranske okolice. O'priorata'vranskom govori malo, još manje o povjesti templara i hospitalaca.

TJ obće nije se do sada nitko bavio pogledom na Hrvatsku proučavanjem poviesti najvažnijih u srednjem vijeku viteških redova templara i hospitalaca <sv. Ivana. Ono, što su Fuxhoffer i neki magjarski pisci u novije doba o tih. redovih pokušali napisati, neima prave kritičke vrijednosti.

S toga imao sam prokrčiti sasvim novi put u književnosti. Imao sam razgledati čitavu literaturu inih naroda, pogledom na poviest rečenih redova u inih pokrajinah. Najveću pomoć -pružile su mi ipak. zbirke listina, izdane u novije doba u Hrvatskoj i Ugarskoj. Upotrebio sam također bogata vrela domaćih arkiva i vlastitu svoju zbirku listina.

Ako mi ipak uz sav uloženi trud. nije pošlo za rukom stvoriti dovršenu povjestnu sliku priorata vranskog i spomenutih viteških. redova, neka me izvine stara rečenica: „Omne initium durum et difficile est".

U Puhakovcu dne 17. kolovoza 1884.

Pisac.

I.

Mjesto Vrana.

Vrana, maleno mjestance u benkovačkom kotaru, leži u onom dielu današnje Dalmacije, koju u prvašnje doba isti Mletčani nazivahu Hrvatskom. Vrana je udaljena od Zadra 37, od Benkovca 18, a od primorskog Biograda 8 kilometara.

Drže neki, da je u Vrani bila naselbina rimska Arausa, koju Antoninov Itinerar spominje medju Blandonom i Praetorium. Drugi tvrde, da je Vrana Ptolomeova Arauzona, stari grad Liburnije.

Proti ovomu mnienju bijaše ustao Fortis u prošlom vijeku. Tražeći on oko Vrane rimske starine, nije mogao naći ni jedan rimski kamen, kamo li nadpis. Ali u novije doba izkopaše doista oko Vrane, u daljini od pet do šest kilometara, rimske zidine sa nadpisi i novci rimskimi. Ovi dokazuju, da su tu doista bile njeke rimske zgrade ili mjesto rimsko.

U srednjem vijeku dolazi Vrana u latinskih i talijanskih izprava i listina pod imenom Aurana, i Laurana (La Vrana). Isto tako bijaše i istarska Vrana poznata pod imenom Laurana i Lovrana. Hrvati nazivahu od pamtvieka oba mjesta Vranom ili Branom.

Položaj dalmatinske Vrane divan je. Na produljenom polju ravnih kotara, prislonilo se mjesto sa ruševinom staroga grada. Prama iztoku stoji tavana „Crna gora". Prama zapadu prostire se veliko bajevno jezero. Ovo su kušali u prošlo doba umjetnim propopom spojiti sa ne dalekim morem. Ali posao ne podje za rukom poradi prirodnih zaprieka¹.

Jezero vransko širi se do dvie milje u duljinu, a pol milje u širuu. Prima u se potočiće: Skorobić, Bibu (stara Vila voda), Smoković, Ričinu, Pećinu i vrelo Vila. Jezero je počam od god. 1630 slano kao voda morska. Primjećava se na njem osjeka i plima, a hrani dobre ugore i jegulje.

¹ U Vrani bijaše negda uz veliki samostan utvrđeni grad. Mjesto je brojilo do 600 kuća. Kad ga g, 1538 osvojiše Turci, podigoše u njemu stolicu poglavice ličkoga sandžakata. Silni sandžak Ali-beg Atlagić sagradi u Vrani prekrasan dvorac pod imenom Ka-

¹ Fortis dokaza u obširnotn razlaganju, kako bi svaki trud i rad zaludan bio oko izsušenja jezera vranskog. Ovo bo stoji u podzemnom savezu sa morem, koje višje leži nego li jezero. F. je mislio, *ia*, bi se poplavam okolice doskočiti moglo jedino onda, kad bi se bliži potoci uredili.

ravan Seraj. Uresio ga divnima baštama i perivoji. Ustrojio vodovode i umjetne vodomete.

Priča se od Ali-bega, da se je vazda čudio, kako su mogli stari Hrvati divno ovo mjesto nazvati kukavnom Vranom, pošto bi zavriedilo da se nazove plemenitim sokolom.

Kad je g. 1647 mletački general Foscolo Vranu Turkom oteo, poruši on stari tvrđi grad i Atlagićev dvorac, kojega Turci kasnije iznova sagradiše.

Godine 1684. osvojiše Hrvati pod generalom Donatom za uvijek Vranu. Protjeraše Turke. Upališe veću stranu mjesta. Od onda stoji u Vrani, usred ponositih ruševinah, samo još nekoliko seljačkih kuća, sa dvorcem kneževske obitelji Borellija, koja dobi vranski posjed od mletačke vlade na dar.

Sa Vranom spletena je osamstogodišnja poviest naroda hrvatskoga. Tri crkvena reda, pobožni Benediktinci, slavni vitezi templari ili vitezi sv. hrama, i hrabri hospSalci sv. Ivana jerusolimskog, imali su u Vrani glavno svoje **sieloT^aT**stranom i svoje počelo. Od tuda razprostranše "rečeni"Yiteži" svoju vlast po čitavoj Hrvatskoj, Dalmaciji i Ugarskoj. S toga je i glavnim predstojnikom svih hrvatskih i ugarskih hospitalaca uz mnoga stoljeća bio predstojnik ili prior vranski. Njegovo dostojanstvo bijaše toli odlično, da se takmilo sa najvišimi crkvenimi i svjetskimi dostojanstvu

Moja je zadaća o tom prioratu predočiti, 'koliko bude moguće, vjernu- poviest, većom stranom po manje poznatih vrelih; nu prije svega valja mi zaviriti u poviest onih redova, koji bijahu najstariji posjednici Vrane.

II-

Redovnici Benediktinci.

Kao što sv. Vasilje veliki (r. 329 f 379) na iztoku, tako bijaše na zapadu sv. Benedikt (r. 480 f 543) pravi osnovatelj crkvenih redova. Nu dočim je iztočna crkva skoro nepromienjene sačuvala uredbu sv. Vasilja za sve svoje kaludjere; raztvorio se na zapadu red benediktinski u čitavu vojsku različitih redova, pod različnimi uredbami i zakoni.

Kao što iztok Vasiljancem, tako ima zapad Benediktincem zahvaliti veliki dio svoje duševne obrazovanosti.

Ako se je red sv. Vasilja odmah u svom začetku mogao dičiti brojem od 18.000 svojih kaludjera, to se red benediktinski može ponositi, da je tečajem svoga obstanka ustrojio do 40.000 mana-

stira, i da je iz svoje sredine podao crkvi 35 papa, 212 kardinala, 1184 nadbiskupa, do 4000 biskupa, 55 000 svetaca i što je najslavnije 15.700 spisatelja i književnika. Tako barem tvrdi poviest njihova reda.

Od slovjenskih pokrajina bijaše Hrvatska i Dalmacija svakako - prva, kamo se doseliše Benediktinci iz Italije. Neznam, koje upravo godine nastaniše se kod nas, nu izvietno je, da u zaključih prvoga solinskoga crkvenoga zbora g. 530 točka VI govori jur o dalmatinskih monastirih i njihovih predstojnicih¹. Od IX. do XII. vieka obstojalo je u Hrvatskoj i Dalmaciji jur trideset i četiri benediktinskih samostana, a do konca XII. vieka trideset i tri.

Predaleko bih išao, kad bi htio poviest i djelovanje reda sv. Benedikta u Hrvatskoj potanje orisati. Neka bude dosta napomenuti, da se i ini Hrvati imamo uvijek zahvalnim okom obazirati na ovaj red. Vriedni članovi i otci reda sv. Benedikta podupiranu i dizahu našu narodnu književnost. Oni su revno gojili slovjensku liturgiju u crkvi. Oni su pomagali učuvati starodavnu našu glagolicu u svojih spisih. Oni su poučavali djecu i odvrćali narod od zla i opačine. Oni su pristajali jur za vrieme hrvatskih narodnih vladalaca uvijek uz narodnu stvar proti tuđjinskom duhu. S toga su ih rado podupirali naši kralji, knezi, bani i mogućnici, darivajuć ih blagom i posjedom. Nije dakle čudo, da je broj samostana benediktinskih, jur do propasti kraljevine hrvatske toli znatno narasao.

Evo ih poimence kronologijskim redom, kako se spominju u suvremenih listinah ili u inih izpravah.

God. 837. U Putaiu. Samostan sv. Gjorgja, sagradjen vel županom Trpimirom.

„ 837—852 medju Solinom i Klisom samostan sv. Petra, sagradjen Trpimirom.

„ 850. U Karinu. Sv. Marija.

„ 850.. U Beševu (Busi) na otoku Visu Sv. Silvestar kasnije. Sv. Nikola.

„ 908. U Zadru. Sv. Krševan osnovan ili povećan po Maju, prioru zadarskom.

„ 918. U Belgradu, kasnije u Tkonu. Sv. Kuzma i Damjan.

„ 941. U Ninu. Sv. Ambrozije.

„ 948. U Ninu. Uznesenje sv. Marije. Samostan za kaludjerice sv. Benedikta.

¹ Codex. Dipl. Croat. I p. 196.

- God. 988. Na ostrvu Uljanu. Sv. Mihalj arkandjel.
- „ 1018. Kod Zadra. Sv. Nikola, osnovan od Stjepana bana.
- „ 1020. U Solinu. Sv. Stjepan mučenik. *Sagrađila hrv. kraljica Jelena.*
- „ 1020. U Solinu sv. Marija.
- „ 1023. Na Lokrumu. B. d. Marija.
- „ 1025 Na ostrvu Mljetu. U Babinom polju. Sv. Pankracije.
- „ 1030. Na Osoru. Sv! Nikola.
- „ 1038. Na Osoru. Sv. Petar.
- „ 1052. U Koprivi kod Obrovca. Sv. Gjorgje.
- „ 1057. U Srijemu kod Mitrovice. Sv. Dimitrije.
- „ 1059. Na Rabu. Sv. Petar u Dolcu.
- „ 1059. U Belgrađu. Sv. Ivan Ev. Kasnije u Rogovu, osnovan po kralju Petru Krešimiru.
- „ 1064; U Trogiru. Sv. Dujam za kaludjerice sv. Benedikta.
- „ 1064, U Klobuku ili Klobučcu kod Trogira. Sv. Petar
- „ 1066. U Zadru. B. d. Marija, osnovan po Ciki, rođakinji kralja Petra Krešimira.
- „ 1069. U Belgrađu. Sv. Toma, za kaludjerice sv. B.
- „ 1069. U Belgrađu. Sv. Bartol.
- „ 1069. U Spljetu. Sv. Benedikt, za kaludjerice sv. Ben.
- „ 1070. U Selu ili Gumaju kod Solina. Sv. Petar. Osnovao Petar Crni Gumajski.
- „ 1071. Na ostrvu Lošinju. Sv. Mihaljo od Sučaka (Sanzikova).
- „ 1071. U Neumu. Sv. Petar.
- „ 1072. U Bubnjarih kod Belgrada. Sv. Petar za kaludjerice sv. Ben.
- „ 1076. U Vrani sv. Gjorgje. Kasnije sv. Grgur. Nezna se kada i po kom je osnovan.
- „ 1078. U Solinu sv. Mojsija.
- „ 1081. U Babinom polju na Mljetu sv. Benedikto.
- „ 1095. U Solinu šv. Nikola.
- „ 1100. Na Krku u Baškoj sv. Lucija.
- „ 1100. (oko) Na ostrvu Krku sv. Ivan od visokoga brda.
- „ 1100. U Dubrovniku sv. Srdj i Bako.
- „ 1102. U gradu Pagu sv. Petar.
- „ 1105. U Spljetu sv. Stjepan de Pinis.
- „ 1109. U Dubrovniku sv. Simun za kaludjerice.
- „ 1121. U Rožati kod Dubrovnika. B. d. Marija.
- „ 1145. U Kamenici medju Ilokom i Petrovaradinom. Banski monastir sv. Stjepana muč. Osnovan po banu Belušu.

- Go'd. 1153. Na ostrvu Krku. Sv. Martin osnovan po Dujtnu knezu' krčkom.
- „ 1166. U Budvi sv. Marija.;
- „ 1166. U Kotoru sv. Ivan i Mihaljo.
- „ 1166. U Baru sv. Spas.
- „ 1167. U Zadru sv. Platon:
- ' „ 1170) U Pdborju kod Daruvara sv. Jelena.
- „ 1174. U Kobešu (Kolban aliter Koblah) sv. Benedikt. (?) ;^
- „ 1184. Na ostrvu Braču u Povelji sv. Ivan."
- " „ 1188. Na ostrvu Krku sv. Ciprijan. ;
- „ 1189. U Zadru sv. Dimitrije za kaludjerice.
- „ 1190. U Vaški na Dravi sv. Martin.

Veća strana ovih samostana podignuta je u ime zadušbine od hrvatskih kraljeva, kraljica i banova. Medju "njimi pripada jedno od prvih mjesta samostanu sv. Gjorgja, u, Vrani. . . .

Nisam žalibože našao pismena traga, kada i po kom je osnovan vranski. Sudeći po tom, da je g. 1076 slovio kao jedan od većih i bogatijih samostana u kraljevini Hrvatskoj, možemo svakako zaključiti, da je postojao jur' za vrijeme kraljeva Krešimira III i Držislava (960-10pO)¹, .

Kad je godine 1076 mjeseca listopada papa Grgur; VII, Hildebrand, u crkvi sv. "Petra na polju Solinskom dao svečano kruniti hrvatskoga bana Sv'nmira (Zvonimira) za hrvatskoga kralja,; tad je taj pobožni kralj, primivši starohrvatsku krunu,; žezlo i kra-ljevsku zastavu iz rukuh kardinala rimskog Gebizona, prisiljen bio u ime uzdarja nagraditi stolicu rimsku. On joj darova velikoljepan samostan vranski za buduće svratiste rimskih poslanika,; koji u ono doba žalibože veoma često uznemirivahu duhove hrvatske. Zajedno sa samostanom vranskim pokloni novi kralj papi sve samo-stanske dragocjenosti. Medju ovimi bijahu moći sv. Grgura, • sahranjene u srebrnoj škrinjici², dva srebrna križa³, jedan zlatni kalež;

¹ Urlič-Ivanovic drži, da je osnovan negdje u drugoj polovici IX. vieka za županovanj a Branimir ova. Nar. kol. 1878 p. 51.

² Učeni kanonik zadarski Bianchi spominje u svom djelu: „Zara christiana“ t. II. 361 u bilježi, da se kod zadarskih kaludjerica benediktinskih nalazi srebrna škrinjica, sa-moći sv. Grgura, na kojoj su urezane slike nekoga kralja i kraljice. On misli, da bi ova škrinjica mogla biti ona ista, koju je kralj Sv'nimir sa vranskim samostanom darovao stolici rimskoj.

³ Tomko Marnavić tvrdi, da se jedan od tih križa čuva u sakristani crkve vaticanske u Rimu. Da je sam vidio i protumačio nadbiskupu

sa pladnjem, dvie zlatne krune, urešene dragim kamenjem, i srebrna knjiga evandjelja. E tomu je kralj dodao još čitav pokretan i nepokretan imutak samostana vranskog¹.

Da li je stolica rimska doista primila u podpuni posjed samostan vranski, nezna se pravo. Ali može se o tom za celo dvojiti, pošto je još početkom dvanaestoga vieka samostan bio u rukuh reda sv. Benedikta. Oko g. 1106—Uli spominje se još Deša *opat* sv. Grgura od. Vrane, koji je zajedno sa njekimi biskupi i opati prisustvovao crkvenomu zboru u. Zadru*. Crkva samostanska promienila je dakle samo svoga zaštitnika sv. Gjorgja. sa sv. Grgurom, odkad joj postade poveljenim vlasnikom Grgur papa.

Više pomenuti Deša, kap jedjjkpo imenu poznati opat samostana vranskog, bijaše po svoj prilici, posljednji opat reda sv. Benedikta. Sredinom dvanaestoga vieka nalazimo jur u Vrani templare ili viteze sv. hrama. Oni su preuzeli samostan vranski sa svimi pripadci od Benediktiriaca, kako ćemo vidjeti niže,

III.

Yitezi templari.

U vrieme križarskih vojna razvili su se mnogi pobožni redovi. Medju ovimi bijaše najglavniji red vitezova hospitala sv. Ivana, jerusalimskog, i red vitezova templara.

Oba reda stoje u tiesnom savezu sa poviešću Vrane i vranskog priorata. S toga mi je o njihovom postanku progovoriti koju, ako i u kratko, premda je poviest njihova osnutka u obće poznata.

Godine 1118 načini 4švet francezka viteza u Jerusolimu bratinski savez u ime obrane groba spasova i kršćanskih hodočasnika.

Pod zaštitom bi. d. Marije položiše oni u ruke tadašnjega patrijarke carigradskog Garmunda svečanu zakletvu, da će se strogo držati čistoće, siromaštva i poslušnosti; da će vazda biti pripravn na obranu svetoga groba Isusova i vjere kršćanske.

Pobožna ova družina vitezova, na polu kaludjerska, na polu vojnička, stavi se iz prvine pod strogi redovni zakon² Benediktina i Augustinaca. Ona stopi samostanski zapt sa običaji vojničkimi;

od Zanta *hrvatski* nadpis, što se. na njem nalazi: „Li caratteri illirici, con li quali quella **venerabilissima** Croce viene a esser'e soprascritta”.

¹ Codex. Dip. Eegni Croatiae, p. 152.

² Farlati. T. V. 53, 235 i t. III p. 165.

smjernu pobožnost sa smjelom hrabrošću; ubojni mač sa skrušenom molitvom.

Čitavo kršćanstvo pozdravi velikom radošću novi taj red vitezova.

U prvo doba nije imao vitežki taj red ni svoje crkve ni kapele u Jerusolimu. Kralj jerusalimski Balduin II. darova mu svoju palaču kraj hrama svetoga groba. Od tada poprimio je red ime vitezovajempbija ili sv. hrama (Templari, Milites seu fratres Templi, pauperes commilitones Christi templique Salamoniaci).

Odjeća vitezova bijaše biela halja. Godine 1146 dobiše od pape Eugena III. dozvolju, da mogu nositi na bjelom plastu .crrenj^krst, kao simbol mučeničtva.

Na čelu reda stajaše veliki, meštar. Njemu bijaše podređeni: senešali, maršali, blagajnici, drapijeri, turkoppljci i komturi. Pojednim državam reda predstajahu veliki priori, veliki preceptori, zatim priori, preceptori, bailli.

. U svih kršćanskih, bojevih bijahu vitezi sv. hrama, i hospitalci jerusalimski duša vojničtva i najodvažnija sila u redu bojovnika Cesto borijahu se tolikom odvažnošću, da nijedan od borećih ne osta na životu, Kad padoše u sužanjstvo, voliše svi do jednoga prije umrijeti, nego li iznevjeriti se vjeri Isusovoj. Zasužnjene viteze nesmjedoše drugovi izkupiti redovnim novcem, nego jedino zamjenom neprijateljskih zarobljenika.

Glas ovih vitezova odjeknu u to doba po svem kolikom svijetu. I Vitežki red bijaše obasut darovi pokretnina i, nepokretnina u svih državah kršćanskih. Alfonso kralj od Novare i Aragonije ostavi im dapače oporukom čitavu svoju kraljevinu, u to ime, da ju brane proti Arabom.

Dakako, da se umnožanjem slave, bogatstva i blagostanja porodilo u redtt vitezova i mnogo mana. Medju ovimi bijaše oholost i nadutost, kao i pohlepa za još većom slavom i većim bogatstvom.

Ugled i bogatstvo reda povećao se još tim, što su templari u mnogih državah obnašali velike časti; na dvorovih vladalaca. U svetoj zemlji, u Francezkoj, Englezkoj, Spđniji, Njemačkoj, Ceskoj i Ugarskoj, nalazimo templare kao dvorske dostojanstvenike. Cestokrat bijaše im povjerena i uprava pjenezničtva i porezničtva. Kao umni poslanici hodahu oni od dvora do dvora. Kao hrabri vojnici bijahu visoko štovani od vladalaca i plemstva.

U bogatstvu i ugledu templara imamo tražiti uzrok, da osim svete zemlje nalazimo najviše templarskih mansija i priorata u

Franceskoj, Engleskoj, Belgiji i Njemačkoj, manje u Italiji, Španiji, Portugalskoj, Ugarskoj, češkoj, Poljskoj i Hrvatskoj. ••

Medju ovimi posljednjimi dižavami bijaše *Hrvatska* jedna izmedju prvih, u kojoj se nastaniše templari. * ' .

Po mnienju nekijh povjestnika uveden" je red templara jur *po-*, *četkom*-XII. vieka u Hrvatsku, jer se držalo do sad, da je Vrana jur god. 1138 po kralju. Beli II. darovana templarom.,¹ Nu za 'to mnienje neimamo jasnih dokaza. -

Farlati, nespominjući vrieme dolazka templara u naše strane, tvrdi, da im je Vranu darovala stolica rimska¹. Ovo mnienje možemo prihvatiti; jer nije vjerovatno, da je koji kralj u ono doba ša crkvenimi dobri,¹ osobito 'sa samostani svojevolutno razpolagao, bez privoljo stolice rimske.

Na'koliko nam svjedoče • listine, posjedovali su templari svakako i Vranu jur u drugoj polovici XII. stoljeća'. Poradi ovog svog posjeda imali su odmah u početku ljute razpre sa biskupom skradinskiml

Kad Mletčani u ratu sa kraljem ugarsko-hrvatskim Stepanom II godine 1128 razoriše do temelja starodavni grad Belgrad na mor.u, nesta i stolice biskupije belgradske. Ovu razdieliše tada u dvoje. Jedna pola pripade biskupiji zadarskoj, druga biskupiji skradinskoj. K ovoj bijaše prislonjena i okolica vranska sa benediktinskim samostanom sv. Grgura.

Kada kasnije templari preuzeše samostan vranski, htjede biskup skradinski svoju crkvenu vlast.(jus' parochiale) i nadalje sačuvati nad samostanom vranskim: On htjede prisvojiti i neki dio njegova posjeda. Jednomu i drugomu zahtjevu uzprotive se templari. Tužba objih stranaka dodje napokon pred papu Aleksandra III., velikog. I zaštitnika templara. On podieli 18. veljače g. 1169 strogi nalog spljetskomu nadbiskupu i svomu poslaniku Gerardu, da ima štititi templare, a biskupu skradinskomu zabraniti svako uznemirivanje njihova posjeda i vlasti u Vrani³.

U isto doba, kad nalazimo templarom prve tragove u Hrvatskoj, uzpe se njihova moć na istoku do vrška. U samom Jerusolimu živilo je tada u dvoru kraj Salamo nova hrama do 400 vitezova. U njihovih rukuh bijahu skoro svi utvrđeni gradovi Palestine. U

¹ Illvricum Saer. T. I p. 190.

² Codex Dipl. Croat, II p. 86.

neprestanom boju podje im za rukom pokoriti takodjer izmaelitskog poglavicu Seiha od Džebela (starca od brda). Taj Seih zadavaše sa svojom fanatičnom četom assasina strah i trepet Saracenom i Kršćanom. Osvojivši asasinska najbogatija brda i doline prisiliše templari Seiha na godišnji danak od 300 bizantina¹.

Papa rimski Aleksandro III. pfiznavši velike zasluge templara za kršćanstvo, izdade g. 1172 pečatnicu, kojom ih nadari nečuve- nimi povlasticami. „Vi izabraste”, veli papa, „u vašoj čednosti strmo brdo, kojim se putuje do neba. U znak, da vojujete kao vojnici božji, nosite na grudih sliku spasonosna krsta. S toga iznimljem red templara izpod suda patriarke jerusolimskog i podla- žem 'ga neposredno pod oblast stolice rimske. Zabranjujem svim svjetskim i crkvem^ vladaocem.zahtievati od velikoga meštra templara zakletvu lena i podložništva.Svećenike reda podčinjam jedinoj vlasti velikog meštra, ,a svoje bogomolje može graditi red u svakom svom području (komturatu) bez ičije dozvolje³.

Sa dizanjem slave i moći templara dizalo se potajno sve veće neprijateljstvo proti 'njim. U srodnom redu vitezova hospitalaca sv. Ivana uvrieži se takodjer ljuta niržnja proti templarom. Nesloga medju ova dva, za obranu svete zemlje najzaslužnija reda, razplodi neslogu medju svimi kršćani u iztoku. Po malo oslabi sva prVašnja snaga kršćana uprav onda, kad bijaše najnuždnija. Jer tada pojavi se na polju bojnom veliki vladalac onoga vremena, hrabri i čestiti sultan Saladin.

U Hrvatskoj počeo se medjulim red templara razplodjivati sve to većma. Iz Vrane, kao iz prvobitna siela i matice prodrieše naselbine templara u prekovelebitsku Hrvatsku i Ugarsku, a valjda i u Kranjsku. U Ljubljani, nalazimo barem jur g. 1167 samostan templara, dočim je kod Metlike, pripadajuće još tada biskupiji . zagrebačkoj, imao red tri svoja hrama³.

U Vrani stolovahu poglavice države Hrvatske (Sclavonia) i Ugarske pod različnimi imeni, meštara, priora i preceptora. Jur g. 1165 spominje se u listinah „Praeeptoratus Templariorum S. Gregorii in Vrana⁴.

¹ Jacobus de Vitriaeo p. 1142.

² Papinski taj list priobćen je po Dupueju u „Histoire de l' ordre militaire des Templiers. p, 124.

³ Diemitz. Gesehichte Krains I p.,165.

* Pejér (Jod. Dipi. VII, vol. 2, p 323.

Ako smiemo vjerovati jednoj po Fejeru veoma pogriješno priobčenoj listini, to su templari jur g. 1165 posjedovali i grad Belu kod Varaždina. U; toj listini spominje se neki „Guillelmus dictus Althavis (ili Althaviz)” kao praeceptor od Ourgova u šumskoj županiji, zajedno kao kaštelan belski (u listini stoji pogriješno Capellanus). Grad Bela bijaše kasnije svojina vitezova hospitalaca sv. Ivana.

Kako se templari u ono doba sasvim udomiše u Hrvatskoj, dokazom nam je templar Bernardo, koj oko g. 1160—1176 zasjede stolicu biskupije zagrebačke¹. Bivši u milosti kralja Stjepana III. dobiše od ovoga kralja templari mnoga dobra u dar, koja darovanja kasnije kralj Andrija II. potvrdi;

Bernardov nasljednik stolice biskupije zagrebačke, Prodan (1170 do 1175), bijaše takodjer veliki zaštitnik templara. On im darova imanja kod Glogovnice i Rasinje u križevačkoj županiji, odkuda se kasnije znatno razplodiše.

Isti biskup Prodan uvede templare takodjer u glavni grad Zagreb, namjestiv ih u Novoj Vesi. Njeki misle, da je njihov samostan sa crkvom stajao na onom mjestu, gdje je danas crkva sv. Ivana krst. Nu poznato je, da župu sv. Ivana zajedno sa crkvom utemelji Ivan naddjakon gorički tekar 1334. S toga nam je tražiti za templare drugo mjesto u Novoj vesi. Ja držim da je redu templara pripadala sadanja zvonara, sagrađena njegđa u roman-skom slogu, i narešena uklesanim krstom. A da je kuća stojeća uz crkvu bila prije valjda samostan, to nam dokazuje njezina vanska slika i one velike ploče od kamena, što su ne davno izkopane na zemljištu iste kuće.

0 Glogovnici kaže kralj Andrija II. u svojoj listini od g. 1209, da ju je biskup Prodan svojim novci kupio, i dozvoljom kralja Bele III. templarom u ime zađušbine darovao. Medje glogovničkoga posjeda prostirahu se od potoka Selne i mjesta gdje ovaj utiče u riek u Glogovnieu, uzduž njeke šuplje struge, do zemljišta boljara Vinislava, i preko puta, koj vodjaše u Križevac. Zatiem preko šuma do Sopota. Nadalje graničilo je zemljište sa velikom i malom vodom Vrtilmcom. Sa putevi koji vodjahu u „Kostinac” i Ke-

¹ Krčelić veli: „Bernaldum hunc ex Templariorum fuisse ordīne, vetus manuscriptum dicit et in tantis fuisse Stephani (III) Eegi gratijs, ut phirima eis in Slavonia et Dalmatia Stephaims latifundia concesserit. Hist. Eccl. Zagr. p. 76.

miheth (? valjda Kamnik) nadalje sa seli Vejsa, Bata, Bocka (sadanji Bočkovec) i Hranka.

Ovo darovanje poveća kralj Emerik sa razširenjem granica do zemalja mjesta Dubovice i Logdona, do potoka Glonice, Grajene, Leskovice i Koprivnice, sve do zemljišta hospitalaca sv. Ivana¹.

I u današnjoj Slavoniji nalazimo u isto doba templare. Ovim bijaše Borić ban bosanski oko g. 1160—1163 darovao sela Esdel (Zdelja), kojemu banovi unuci pridružiše kasnije i druga mjesta, uz potvrdu kralja Bele III.

U hrvatskom primorju darova templarom kralj Bela III jur g. 1183 grad Senj sa svimi pristojališci, i sa crkvom sv. Jur ja izvan Senja. Ovo darovanje potvrdio je papa Lučio III. g. 1184—5 dne 22. studenoga².

Darovanje Senja i crkve sv. Gjorgje spominje i kralj Andrija II. u svojoj povelji od g. 1209. Ali dočim za Senj priznaje, da ga je darovao otac mu Bela III., veli za crkvu sv. Gjorgje kod Senja, da ju je templarom darovao spljetski nadbiskup Petar (VII. ili VIII. 1185-1197)³.

Koncem XII. vieka porodile se prepirke medju templari vranskimi i Bei^pitinci samostana sv. Kuzme i Damjana poradi granica njihova posjeda. Ovu prepirku utaloži g. 1194 Mirko mladji kralj, koji je u ono doba mjesto svoga oca Bele III. kraljevao u Hrvatskoj i Dalmaciji

Sa spljetskim nadbiskupom i sa više biskupa, opata, kaludjera, velmoža, plemića i gradjana sastale se tada u gradu Kninu pruce stranke, da izravnavaju rečenu prepirku Napokon nagode se sretno. Granice budu po obćenitoj želji razvedene. Obje stranke ostaše zadovoljne. U zboru bijahu od pručih stranaka prisutni Dominik opat sv. Kuzme i Damjana, meštar templara Gvalter, i preceptor Aco (Azzo). Ovo su uprav prvi po imenu poznati poglavari templara u Hrvatskoj*.

¹ Tkalčić Mon. Ep. zagr. 20—24.

² Cođ. Dipl. R. Croat. II p. 172. Fari. III p. 225.

³ Cum ecclesia B. Georgii in eiusdem civitatis territorio, quam eis Petrus archiepiscopus Saloniae dedit. Fejer Cod. Dipl. II p. 204. Jaffé. Regesta Pontific. Pesty u svojoj razpravi a Templariosok Magvarorszagon p. -36—38. drži Senj (Signve) za ugarsko mjesto, te ga traži po abaujvarskoj, šaroškoj i liptovskoj županiji.

* Cod. Dipl. R. Croat. II p. 172. Fari. III 225.

četiri godine kasnije (1198) podieli Mirko, kao kralj ugarski i hrvatski, na molbu meštra templara Konje, fratra Franka, i ostale brade vitezova svečanu povelju, kojom potvrdi njihovomu redu sav pokretan i nepokretan imutak. Uzme pod svoju zaštitu sve članove i podložnike reda. Oprosti red od svih daća i poreza. Poda mu slobodu, da može po čitavom kraljevstvu uživati prosto vode, pašovine i gorivo. Zabrani pobirati od templara ikoju mitnicu, pijacovinu, trgovinu ili inu koju daću. Napokon podielu zapovied: da nitko nesmiye uznemirivati templare bud u **kucah**, u posjedu ili u ikojoj drugoj stvari¹. Ovu znamenitu povelju potvrdi g. 1226 papa Honorio III. i g. 1236 papa Grgur IX.

Kralj Mirko potvrdi templarom još i drugu darovnicu svoga oca Bele III. vrhu velikog zemljišta zvanog *Pisana*, u gorskoj županiji. Ovaj posjed graničio je tada sa mjesti Belošem, Kutinom, Gametom, Baukom, Novakom, čavlovim mostom, Volčenom potokom itd. U isto vrieme bijaše Gaufredo meštar templara, a Kalan ban Hrvatske i Dalmacije (oko 1195).

U ovo doba pripade templarom i veliki posjed kod *Vaške*, kojega im darova g. 1199 ban hrvatski Benko u ime zadušbine. Tu podigoše oni samostan sa crkvom sv. Martina². Taj posjed zamieniše g. 1230 sa **posjedom** Raseka, kojega im predaše biskup zagr. Stjepan II³.

Kad kralj Andrija II. g. 1209 templarom sve starije darovnice potvrdi, spomenu on još druga darovanja učinjena prije njega redu templara. Tako mu bijaše za vrieme kralja Bele III. (1173—1196) župan Vukiša (Wolchis) darovao mjesto Kupa (Kupčina?). Još prije bijaše župan gorski Gođimir (Gutimerus) za vrieme kralja Stjepana III. (1161—1173) darovao templarom posjed Hako (Haco), takodjer u gorskoj županiji. Taj posjed predaše redu zakonitim putem pristav Ivan Dravski (de Drava) i knez Burilo od Gorice. Još darova templarom kralj Bela III. neki trg (forum) u ime luči ili svieće (luminarii) za crkvu B. D. Marije, koja stojaše u dvoru templara kod Gore. Zatiem sela Kreševo, (Cresseno) i Tresinu kod rieke Kupe i vode Kremenčice. (Cremeksva).

U vrieme sramotna vojevanja križara pod mletačkim duždom Andrijom Dandulom proti Zadru (1202), kojega nemilice razoriše,

¹ Theiner Mon. Hist. Hung. I p. 67 Feyer Cod. Dipl. t. II, p. 329. T. IV vol. 1, p. 37 Pray. De prioratu Auranae p. 7.

² Fejer Cod. Dipl. II 348.

³ Tkalčić Mon. Eccl. zagr. p. 65.

Stajaše, templari hrvatski sa spljetskim nadbiskupom Bernardom i ostabmi Dalmatinci na strani Zadrana. U Vrani digo je rečeni nadbiskup od templara novce, kojimi podmiti mornaricu gajetansku. Pomoću ove osvojiše prognani Zadrani g. 1203 natrag svoj grad, poubivši u tvrdji zadrskoj svukoliku posadu mletačku¹.

U ovo doba nalazimo u Senju preceptora templara Tersina (fratrum Templariorum signiensium dominator). U društvu sa senjskim satnikom Krivošjem i ostalimi gradjani, izmirio se on g. 1205 sa Rabljani poradi nekijh prepiraka obijuh gradova². U isto doba bijaše meštar i prior vranski *Titalin*, kojega zgone nisu ni malo poznate³.

Ozbiljne posljedice imala je njeka razpra vranskih templara sa biskupi kninskim i ninskim. Ovu je morao miriti sam papa Inocencio III. Pošto se biskup ninski, valjda na korist templara, izmirio, razljuti se na njega biskup kninski na toliko, da ga je izobćio. Slučaj ovaj prijaviše templari odmah papi Inocenciju III. Ovaj naloži 11. lipnja 1208 nadbiskupu dubrovačkomu i naddjaku trogirskomu, da proti biskupu kninskomu povedu strogu izragu. Posljedice izrage nisu poznate*.

Kad vojvoda hrvatski Andrija, zasjede priestol kraljevski, sjeti se blagodarno mnogih svojih privrženika hrvatskih, koji ga podupiranu u buni proti svomu bratu kralju Mirku i u vrieme zatvora svoga u Knegincu kod Varaždina. Medju njegovimi najvjernijimi bijahu i templari. Sa gore spomenutom poveljom od g. 1209 pod zlatnom pečatju potvrdi, im on sva darovanja svojih predšastnika, dodavši još nova.

Prije, svega izuzme red templara izpod suda banskoga. Zabrani iz nova pobirati: od njih bud kunovinu, bud ikoju drugu daću. Potvrdi im jur gore spomenuti posjed *Pisana* u gorskoj županiji. Granice ovomu posjedu naznačuje listina -ovako. Najprije: drum za vojsku (via exercitus), koji je vodio prema „Trsteniku" i stari drum (rimski) krečom zidan (via cementario opere circumfuša). Zatiem mjesto „čepreni" i rieka Glina, od koje obedvie obale pripadoše templarom. Zatiem zemljište „Bris" i „Lipjena" (Lipje?) o,dkuda se granica vraćala na stari zidani drum. K tomu doda

¹ Thomas Arehii Spal. **CadfxXV.** / ? " ,: ² Farlati. T. V p. 239 priobćio je žalibože samo početak pomiritojine izpravo.

³ Bianchi Zara Ohristiana vol. IV p. 361.

* Theiner, Mon. Slav. mer. I p. 44.

kralj šest seljačkih kuća (kmeta?). Ovim poda slobodu, da neimadu nikomu služiti nego. meštru i fratrom templarom. Još ih oprosti od svih daća običajnih u Hrvatskoj (per Slavoniam). Zatiem darova im bogati posjed sv. *Martina* kod Zagreba i *Zeline* (pod Božjaci nazvan Božjakovina). Ovaj posjed bijaše Andrija II. od prije darovao valpotu Krakonu, dok mu bijaše vjeran. Kad mu se iznevjeri, uzme mu posjed i daje ga pogubiti. Među granicama sv. *Martina* spominje se „Prelišće“ mjesto, i potoci Orihov, Likoš (Likoos), veliki Crnec (Schernet), Polica i Zelina. Uz ovaj potok tekla je granica- do maloga Crnca. Odovud do „Trebeševa polja“ (Terbensapole) do na Koren i Lupoglavu. Zatiem kraj suhe Lonje i zemljišta „Petkova“ na veliku Lonju, do ceste zagrebačke. Zatiem kraj zemljišta „Hrtkova“ na Babinu goru i vodu „Bogorod“ (Bogord) koja utiče u Zelinu. Zatiem kroz Klenovicu do Dubrave (Dumbro) do vode Crničine i Glovice (Glogovnice ?), koja ntiče u Crnec. Napokon kroz njeku šumu do Kašine vode, i prolazeć preko nje svršuje opet u Prelišću¹.

Iz ovoga popisa granica razabire se, kako na daleko širio se posjed sv. *Martina*, za kojim se kasnije otimaše najotmenije porodice plemićke. U taj posjed uvede templare župan Vanlegjin, dvornik (contubernalis) Benka bana, kasnije g_ 1226 pod vojvodom Kolanom ban hrvatski

Uz ove posjede predade kralj Andrija II. višerečenom poveljom na prošnju meštra Konje templarom još dva slobodnjaka od grada Gore: Velislava i Hudislava; sa vlašću, da služe templarom onako, kako su do sada služili kralju ili banu².

Odmah sljedeće godine 1210 potvrdi kralj Andrija II. redu templara još njeke druge posjede. Među ovimi nalazimo ponajprije *Liesnicu*, na istoimenoj rieci u požežkoj županiji. Ovaj posjed bijaše kralj Andrija II. od prije darovao svomu vjernomu Sćepanu (Cbepano) velikomu županu bačkomu i nadvorniku. Ovaj pako ostavi taj posjed templarom u svojoj oporuci. Granice posjeda prostirahu se od mjesta „Starše“ (Starsa) do »Dobre rieke“. Zatiem od ove rieke do mjesta gdje ona utiče u *Liesnicu*. Odavlje uzduž *Liesnice* do njezina utoka u Savu. Sava pako crnila je granicu

¹ Njekojim od imenovanih mjesta, neima sada traga.

² Važna ova listina čuva se u arhivu nadb. zagreb. samo u prepisu Sigmunda kralja od g. 1425. Ima na hrbtu glagolicom pisanu bilježka. j, List kotarni *priurije vranšhe* na gore i na druge grade u Hrvatih i u Slovinah od Sigmunda kralja*,

posjeda sve do „Trtine“ (Tortina). Nu i Sava pripadala je unutar granica posjeda. Od Trtine prema sjeveru tekla je međ ja do potoka Vjepernjaka (Wieperyek). Odavlje protezala se uz banski drum (via Bani) dp brda velikog, zvana Pisana ili Picuna (magnum Pizun). Odavlje do Slemenca. A po brdu idući, sjedinila se sa Starčom. Sa ovim posjedom bijahu skopčani svi prihodi i porezi, koje davahu prije podložnici kralju ili banu u ime kunovine i ostalih krunskih daća.

U darovnici primieti kralj Andrija II., da je taj posjed darovao županu Sćepanu dvijema listinama. Jedna je imala voščanu, druga zlatnu pečat. Ovu posljednju listinu nisu mogli templari naći među ostavštinom županovom. S toga odredi kralj: „ako bi tko kasnije sa ovom zlatnom pečatnicom pokušao zahtievati pravo na rečeni posjed, da se ista listina nikad više pravovaljanom smatrati nesmije“.

Istom listinom darova kralj Andrija II. templarom susjedni posjed „Rateš“ ili Raceš (Racessam). Ovaj bijaše oteo kralj Petru sinu Tatarovomu poradi nekih njegovih smrću kažnjenih zločina. Isto tako potvrdi rečeni kralj redu templara njeko zemljište. Što mu ga bijaše zajedno sa crkvom sv. Marije darovao *Odola*, unuk (nepos) Borića bana. Napokon potvrdi isti kralj darovanje pokojnoga Stjepana župana, od Gorice, koj bijaše templarom predao u ime zadušbine njeko zemljište ležeće u županiji Vodici, kao takodjer i drugo zemljište u županiji goričkoj, darovano templarom u ime zadužbine od župana Domalda.

I u toj listini potvrdi kralj na molbu meštra Konje prvašnje svoje darovanje, dvajuh slobodnjaka gorskih, Velislava i brata mu Hudislava¹.

Iz nabrojanih do sada darovanja možemo razabrati, kolikim obširnim posjedom vladahu jur tada templari u kraljevini Hrvatskoj. Ovaj posjed dobi kasnije, kako ćemo viditi, još daleko veći obseg.

Za vrijeme meštra Poncija de Cruce postigne vlast i moć templara u Hrvatskoj svoj vršak.

Kralj Mirko i brat mu Andrija II. još kao vojvoda hrvatski, bijahu se papi zavjetovali svečanom prisegom, da će sa križarskom vojskom poći oslobadjat svetu zemlju. Premda bijaše u to ime jur mnogo novaca sakupljeno, ustručavao se Andrija podjedno, kao vojvoda i kao kralj, zadovoljiti svomu zavjetu. U prkos nepresta-

¹ Wenczel, Mon. Hung. hist. XX. (XI) Kotet. p. 105—108.

nomu poticanju i prietnjam stolice rimske, nemaknu se nijedna četa niti iz Ugarske niti iz Hrvatske. Tekar g. 1217__advaži se kralj Andrija II. izvršiti svoj zavjet. Nezna se pravo, što je konačno potaknulo na to malo- i lakoumna Arpadovca. Tvrde neki, da ga nije toliko vodila u svetu zemlju iskrena pobožna ćut, koliko tašta nada, da će zasjesti stolicu iztočnoga carstva. Ovu mu doista po smrti cara Henrika ponudiše poslanstvom iz Carigrada.

Jur bijaše kralj spremio križarsku vojsku i načinio savez sa Leopoldom hercegom austrijskim. Jur bijaše, po nalogu pape, sakupio dvadesetinom od svećenstva ugarskog i hrvatskog silni novac, kojim upravljahu templari i hospitalci¹. Tad iznenada osujeti papa Honorio IH. kraljeve težnje. On okruni u Rimu kraljeva tasta Petra od Courtenaisa za carigradskog cara. Tim se izjalovi potpunoma laskava nada Andrijina. Nu sad nemogaše već od stida pred kršćanstvom odstupiti od svoga poduzeća. On krene g. 1217 sa deset tisuća vojske kroz Hrvatsku i Dalmaciju put svete zemlje.

Uz svoju mladu ženu Jolantu od Courtenaisa povjeri upravu Ugarske nadbiskupu ostrogonskomu Ivanu. U Hrvatskoj i Dalmaciji postavi kraljevskim namjestnikom meštra templara i priora vranskog Poncija de Cruce, koji je čast bana obnašao jur od g. 1214 ili 1215., poslije Bertolda, brata ubijene kraljice Gertrude.

Poncio bijaše sa svojim redom veliku zaslugu stekao za Andriju. On ga je podupro ne samo znatnom četom svojih vitezova, nego i silnim novcem sahranjenim u Vrani..'

Ali ovaj novac nedoteče toli velikomu poduzeću. Kralj Andrija bijaše prisiljen porobiti crkve i samostane u Ugarskoj i Hrvatskoj. Morao je prodati za 140 srebrnih maraka dragocjenu krunu Gizele, prve kraljice ugarske. Odlučio je napokon za nabavu brodova prodati Mletčanom i grad Zadar u Dalmaciji. U tu svrhu posla on P. (valjda Petra) priora hospitalaca, (a ne Poncija templara, kako neki drže) zajedno sa Aleksandrom predstojnikom erdeljskim u Mletke. Ovi sklopiše ugovor sa Petrom Zianom duždom. mletačkim. Obvezaše se u ime kralja s jedne strane, da će predati Mletčanom grad Zadar na vječna vremena. S druge strane obrekne mletački dužd, da će poslati kralju potrebite brodove i mornare, koji će ga s vojskom prevesti u svetu zemlju³.

¹ Theiner Mon. Hist. Hung. I p. 6.

² Ljubić, Listine I p. ,29.

Baveći se kralj Andrija u Spljetu, kamo je sa čitavom križarskom pratnjom došao 23. kolovoza 1217, predade meštru Ponciju tvrdi grad *Klis*, da ga u napried drži sa svojim templari.

Kada kralj iza duljega boravka u Spljetu krene napokon put svete zemlje, pratijahu ga uz ine Hrvate u velikom broju templari i hospitalci i dvie galije spljetske sve do Drača. U kraljevoj pratnji bijaše i Stjepan Stjepanov Babonić sa 250 svojih konjanika i rodjaka, koji se o svom trošku odpremiše u svetu zemlju.

U Hrvatskoj ostade neograničenim gospodarom meštar Poncio de Cruce, imajući glavni svoj stan u Vrani.

Još iste godine 1217 dade on za svoj red sagraditi samostan u *Kamenskom*, koji je valjda spadao pod preceptorat gorski¹.

Kao što je Poncio jur prije dvie godine na saboru kod sv. Petra na Bojišću blizu Vrane upokorio bio na korist Trogirana silnoga župana Domalda Kačića²: isto tako umio je sada po svoj Hrvatskoj i Dalmaciji uzdržati mir i pribaviti si veliku privrženost mlade kraljice Jolante.

Kad se kralj Andrija II. g. 1218 vratio iz križarske vojne, preporučí kraljica meštra Poncija svomu suprugu. Iz blagodarnosti i za njegove zasluge nadari kralj Andrija g. 1221 njegov red *županijom gadskom*, u primorju, koja ležaše medju gradovi Senjem, Bužani i Modrušami.

Darovnicu kraljevu potvrdi papa Honorio III g. 1226³. U toj darovnici spominje kralj velike troškove (gravissimas et non modicas expensas), kojimi je Poncio podupirao kralja tako na putu u -svetu zemlju, kao i na povratku kroz Grčku, braneći čast i osobu kraljevu. Kralj priznajući njegove zasluge veli: da poslije Boga, imade najviše zahvaliti banu i meštru Ponciju". Na njegovu molbu \ darova kralj templarom i grad *Stenienjak*.

Poslije godine 1221 nestaje traga meštru Ponciju de Cruce. Njegov nasljednik bijaše meštar *Rainardo Argentarus*. Kao prior vranski imao je razpre glede nekih posjeda sa Benediktinci samostana St. Kuzme i Damjana od Rogova. Dodje tužba obijuh stra-

¹ Maretić, MSC.

³ Lucius Mem. di Trau p. 30.

⁸ Theiner, Mon. Hist. Hung. I p. 68. Pejer II p. 272. Mikotzi Series Banorum p. 97. U Andrijevoj listini^ stoji pogriješno datum anno MCCXVIII Regiminis A. decimo sexto. Sto se medju sobom nikako ne slaže/pošto znamo, da je Andrija II. preuzeo vladu g. 1205. Sada dakle šestnaesta godina pada na g. 1221.

naka pred Kolomana kralja galičkog i vojvodu hrvatskog, te pred bana hrvatskog Gjulu. Ali ovi nemogoše izmiriti pruče se stranke. Izabrale za pomiriteljnog sudca Gunčella nadbiskupa spljetskog. Pred ovim zastupao je templare meštar Rajnarđo, a benediktince Stjepan Subić knez trogirski, te brat njegov Grgur knez spljetski. Ali ni nadbiskup nemogaše izmiriti stranke. Dogovoriše se napokon g. 1229., da će parbu odstupiti odabranomu sudu. Položiše i prisegu, da će se svakako zadovoljiti onom presudom, koju će izreći odabrani sudci. Ustanoviše ipak, pošto je ban Gjula oteo bio njeka zemljišta u ime krune, za koja bijaše benediktinci u ime odkupa platili 60 zlatnih romanata, da će templari, ako bude njihova dobit, benediktincem rečeni novac vratiti. S druge strane obvezaše se Stjepan i Grgur Subići, u ime takodjer svoje braće i rodjaka, da od zemalja i posjeda porušena grada Belgrada, koji je sa svojim pristojaljšti pripadao templarom vranskim, od ovih na korist benediktina ništa zahtievati neće.

Za pomiritelje sudce bijaše odabrani, osim spljetskog nadbiskupa Gunčella, takodjer Borislav biskup ninski sa svojim bratom kaludjerom cistercitskim iz Toplica (Topuskoga); zatim jedan fratar hospitalac, dva fratra dominikanca, i dva malobraćanina sv. Franje. Ovim bijaše naloženo, da se sastanu na dan sv. Andrije (30 stud.) god. 1229.

Nadbiskup Gunčello sazove jur mjeseca rujna i. g. odabrane sudce u Rogovo. Za svjedoke uze Nikolu biskupa skradinskoga, R. popa bibrirskoga, Dodona popa, Fuskona djakona, njeke kano-nike iz Spljeta i nekoliko plemića i gradjana. Ali od templara nedodje nitko na odabrani sud. Na molbu Roberta opata benedik-tinskog poslaše i pismo u Vranu, pozivajući templare na sud. Tada dodjoše dva viteza, ali izjaviše, da nisu došli praviti mir. Oni da neće odgovarati sudcem. Ali nežele ni odgadjati rok suda, jer neimadu od svoga meštra za oto napatuka. I odoše. Za nekoliko dana pozva ih sud po drugi i treći put preda se. Oni dodjoše opet, ali odgovoriše isto te isto. Napokon izrekoše odabrani sudci, u prisuću dvojice templara, odluku na korist benediktina. Ovi doka-zaše svoje pravo trimi listinama, đobivenimi od kraljeva Stjepana II., Bele III. i Andrije II. Dobiše dakle pravdu i posjed. Obve-zaše se ujedno, da će nadbiskupu nadoknaditi troškove putne, ako bi ga templari tužili papi ili kralju poradi izrečene presude i kad bi ga pozivali bud u Rim, bud u Ugarsku¹.

¹ Farlati Illyr. Sac. III p. 2, 57.

Nezna se pravo, da li su templari tražili dalje pravdu, premda su pred sudom stolice rimske skoro vazda pobjedjivali.

Još prije nego bijaše svršena rečena parnica, potužili su se toplički cistercite g. 1224 pred mladjim kraljem Belom i banom Belušem, da je župan Domaldo Kaeić njihov posjed *Mogos* u županiji gor-skoj darovao u ime zadušbine templarom gorskim. Na što izjavi Domaldo: da je darovanje iz pogreške učinjeno, jer da on u gor-skoj županiji nikada posjeda imao nije¹. Iz česa može se zaklju-čiti, da su ga templari krivo izviestili o ležaju rečenog posjeda kad su zanj' molili.

Godine 1227 potvrdi papa Honorio III templarom mansiju u *Luku* (Luz) sa lukom i ribnimi trgovu (piscariis). Zatiem: *Basan*, *Karresice*, *Liesnicu* (Licenica) *Odohilu* ? i *Vodicu*. Od ovih posjeda bijahu skoro svi u Hrvatskoj².

I sa crkvom zagrebačkom imali su u ovo doba templari pre-pirke radi zemljišta *Baseke*. Napokon izmiriše se g. 1236 pred nadbiskupom koločkim Ugrinom sa zagrebačkim biskupom Stje-panom II. Ovaj im odstupi za uvijek svoje pravo na Raseku. Templari pako predadoše biskupu i kaptolu zagrebačkomu njeko zemljište u Podravini kraj Vaške, što ga bijaše njihovomu redu u ime zadušbine darovao Benko ban³!

U ovo nekako doba medju 1221 i 1230 bijaše ban hrvatski Gjula sa svojom ženom Jelenom darovao templarom veliki svoj posjed *Nekče* (Necche) ili *Našice*, sa svimi zemljama, sumarni, otoci i kmetovi. Darovnicu banovu potvrdi papa Grgur IX. g. 1230*. U istom mjestu sagradi rečeni ban templarom i samostan sa cr-kvom. Posije dokinuća reda darova kralj Karlo Roberto taj posjed Aleksandru Aleksandroviću od plemena Abe, za njeke izvanredne zasluge⁶.

Veliki udarac zada templarom, valjda iz stare osvete, silni župan Domaldo Kačić. Znamo, da je kralj Andrija II. za vrieme meštra Poncija templarom darovao tvrđi grad Klis, koji se mogao smatrati kao vrata u primorsku Dalmaciju. Od tada uznemirivahu templari često puta neprijateljske gradjane spljetske i trogirске. Spljetčani bijahu dakle pravedno ogorčeni na svoje susjede **kliske**. Oni pod-

¹ Tkalčić, Mon. I p. 52 i 54.

² Mon. Hung. hist. XX kotet p. 21.

³ Tkalčić, Mon. Eccl. zagr. 65. Farlati V. p. 363.

⁴ Mon. Hung. Hist. I. kStet, p. 277.

* ⁶ Tramsumpta. Doe. mixt. in Archivo Regni Croat. T. I p. 54.

huškaše župana Domalda, da templarom otme grad Klis. Stari vuk Domaldo izvede njihovu želju lukavim načinom g. 1229¹. Templari nedobiše više natrag izgubljene tvrđje. Kasnije izprosiše u zamjenu od kralja Andrije II. grad Šibenik. Ali Šibenčani nehtjedoše se staviti pod upravu templara. Tako nedodjoše oni ni do uživanja dohodaka građa Šibenika.

Tvrde neki, da su templari u to doba osvojili predgradje i tvrđjavu Ninsku. Nu o tom neima vjerodostojnih dokaza.

Sretni bijahu templari sa jednom parnicom, koju vodjahu proti kralju i vojvodi Kolomanu. Taj bijaše templarom oteo neke posjede u Hrvatskoj što silom, što sudom. Templari podnesoše proti tomu svoju tužbu stolici rimskoj. Papa naloži Ugrinu nadbiskupu koločkomu, Bartolu biskupu pečujskomu i Stjepanu biskupu zagrebačkomu, neka prisile Kolomana makar i crkvenim izobćenjem, da otete posjede templarom povrati. Koloman uplašen obeća povratiti ne samo otete posjede, nego izdade ujedno g. 1231 povelju na korist templara, kojom se obveza, da će braniti unapried sav njihov posjed i sve njihove povlastice. Ujedno podielu zapovied kao vojvoda čitave Slavonije, da nijedan vojvoda, ban, župan, ili bio tko mu drago u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji, nesmije zahtievati od vitezova hrama jerusalimskog i njihovih ljudi i dobarah bud stan (descensum), bud kakova godj imena danak ili plaću. Ovu povelju poslaše obzirni templari u Kim, te ju papa Grgur IX dne 8 srpnja 1231 radostno potvrdi³.

Ali vojvoda Koloman povriedi do skora svoju pismenu obreku. Po savjetu svojih velmoža stao se izvinjavati, da nije svojom već kraljevom vlašću oteo templarom gore spomenute posjede. Templari odpraviše opet tužbu u Rim. Papa Grgur IX naloži 30 srpnja 1236 biskupu i predstojniku pečuvskomu, zatim opatu cistercita cikadorskih u istoj biskupiji, kao i opatu varadinskih benediktina, da prisile Kolomana na držanje svoje rieči, ili da ga ujedno sa njegovimi savjetnici i upravitelji otetih dobara izobćenjem kazne³. Koloman pokori se iz nova.

Jur prije bijaše isti papa naložio biskupom vacke, - njitranske i bosanske biskupije, da prisile i kralja Belu IV. na povratak crkvenih dobara, što ih bijaše oteo templarom, hospitalcem i njekim

¹ Thomas Archid. Cap. XXXI.

² Theiner Mon. Hung. hist, I p. 97.

³ Theiner I p. 146.

drugim redovom. Ujedno potvrdi papa templarom g. 1236 sve darovnice podieljene im od kraljeva ugarskih i hrvatskih (Ungariae et Slavoniae regibus) Mirka i Andrije II¹.

U nijednoj od navedenih listina i papinskih pečatnica nespominju se žalibože poimence ona dobra i posjedi, koji bješe oteti templarom. Nu nesmiemo dvojiti, da su templari pomoću papa Grgura IX napokon postigli svoju svrhu i da su otete posjede natrag dobili. Jer moramo uzeti u obzir, da je isti papa i od kralja Andrije II, kad ga bijaše po nadbiskupu ostrogonskom sa čitavom Ugarskom izobćio iz crkve, takodjer postigao podpunu zadovoljštinu. Kralj Andrija drugi morao je ne samo nadbiskupa, kao papina povjerenika, po trikrat skrušeno moliti da digne izobćenje; nego je i u Rim poslao svoga naddvornika Dionisa sa gjurskim županom Šimunom i sa Rembaldom meštrom Hospitalaca sv. Ivana Jerusalimskog. Ovim naloži kralj, da u njegovo ime najvećom poniznošću umole papu za oproštenje kazni².

U ovo doba bijaše nakon Rajnarda postao meštrom templara Rembaldo de Karon, nazvan takodjer Karomp i Karumb. On se spominje jur g. 1235 u jednoj listini kralja Andrije II. Ovom potvrdi kralj iznova onu slobodu, koju bijaše za vrieme meštra Konje podao templarom, da mogu u ime zadušbine primati od svietskih ljudi i od koga im drago posjede, kmetove, slobodnjake itd.

Istomu meštru Rembaldu i njegovomu redu darova oko g. 1236 ban hrvatski Opoj Rasinski, znameniti posjed kod Rasinje, sa gradom Opojem, od njega sagradjenim³.

Za Rembaldovo vrieme izmiri konačno g. 1239 Bartol biskup pečuvski red templara sa Kolomanom vojvodom poradi polovice posjeda od Liesnice u požežkoj i Mladine u dubičkoj županiji ležećega. Ovom nagodom dobiše templari svu crkvenu desetinu od Liesnice i Našica, koja imanja njim pripadoše⁴.

Znameniti dar dobiše templari u isto doba i od meštra Gjule. Ovaj im darova svoj posjed, nazvan *Novak* kod Drave. Tu podigoše oni kasnije i svoju manziju ili samostan. Posjed taj ležaše nedaleko od Vaške. Darovnicu potvrdi ponajprije vojvoda Koloman

¹ Fejer. C. D. T. IV. vol. I. p. 33, 37.

² Theiner Mon. Hung. I. p. 104.

³ Krčelić. Hist. Eccl. zagr. p. 84.

⁴ Fejer Cod. Dip. p. IV. vol. 1, p. 172.

zatim g. 1255 kralj Bela IV., premda je ovaj čitavu župu Novak darovao bio prije banu Prezdi¹.

Godine 1240 imadoše templari glavnu skupštinu (generale capitulum) u Glogovnici pod predsjedanjem meštra Eembalda Karonskog. Tu zaključiše, da će topličkim (topuskim) Cistercitom predati u gradu Senju njeko zemljište, da mogu sagraditi tamo jednu kuću. Zemljište ovo pripadalo je njegda prioru *Opraku*. Templari staviše uvjet, da cistercite nesmiju nabaviti u Senju drugu kuću, ili vinograd, ili bud kakav posjed, bez dozvolje meštra i vitezova reda templara².

U ovo doba spominje se i tenjplarski preceptorat u Gori.

Sliedijahu dvie užasne godine. Nastade borba sa Mongoli i Tatari. Templari bijahu u prvom redu vojnika hrvatskih, koji vojevahu sa vojvodom Kolomanom kod Sajove, i kasnije u Hrvatskoj uz kralja Belu IV. Oni pomagaše kralja novcem, savjetom i hrabrom mišicom. U bitki kod Sajove pao je takodjer meštar Rembaldo sa čitavom četom svojih vitezova³. Kad se kralj Bela vraćao nakon slavne pobjede Hrvata nad Mongoli u Ugarsku, bijahu uz knezove krčke templari, koji ga pratijahu i potrebitimi sredstvi podupirahu.

U ovo doba spominju neki* kao priora vranskih templara Dešu Spingarolla rođena Zadranina. Sudeći po krstnom imenu i po rodnom mjestu bio bi ovaj prvi Hrvat, koji se podigo na uzvišeno mjesto vranskog priorata, pošto su do njega većom stranom Francez i Talijani obnašali tu čast.

.. Odkad Hrvati slavno pobiediše u Primorju Tatare, a kralja Belu IV. sa svom Ugarskom spasiše od najveće nevolje, desio se Bela IV. čestokrat u Hrvatskoj. Kao mjesta njegova boravka naznačuju se Zagreb, Virovitica, Vaška, Spljet, Trogir i Vrana. U ovom posljednjem mjestu nalazimo ga na sam uskrs godine 1245 zajedno sa novoizabranim nadbiskupom spljetskim Ugrinom, i sa sjajnom pratnjom svojih dvornika. Tu je primao i mnoga poslanstva od različitih gradova dalmatinskih i hrvatskih. Tu se sakupljahu oko kralja boljari i plemići hrvatski i ugarski. Ovamo je došao proti svojoj volji i umni ljetopisac Toma "naddjakon spljetski,

¹ Tkalčić Mon. Eccl. zagr. I, p. 103.

² Tamo p. 78.

³ Thomas Archid. Spal. Cap. XXXVII Tomko Marnavić imenuje pogriješno mjesto Rembalda njegovog starijeg predšastnika Poncija de Cruce. Rogerius Carmen miserabile.

* Bianchi. Zara Christiana.

jer ga prisiliše, da je sa svečanim izaslanstvom povesti morao iz Vrane novo izabranoga nadbiskupa i dovesti ga do one stolice, koju romanski njegovi prijatelji prije malo vremena bijahu njemu ponudili. Jednom riečju, Vrana bijaše u ono doba, ako i na kratke časove, ona točka, oko koje se kretaše sav državni život kraljevine Ugarske i Hrvatske.

Za vrieme navale tatarske izkusiše templari, koliko je po nekih mjestih razdražen bio puk proti njim. Uz ino stanovništvo moradoše pred Tatari bježati i templari stališa svećeničkog. Među ostalimi pobjegoše takodjer svećenici templarskog samostana sv. Gjorgje kod Senja. Oni utekoše na susjedni otok Krk. Ali tu navališe na njih mješćani iz Baške i oplieniše ih, pod izlikom, da su i templari senjski g. 1239 za vrieme meštra Rembalda, prilikom nekog požara u Senju, do gola oplienili trgovce krčke, rabske i mletačke. Tekar g. 1248 dne 25 travnja nagodili su se templari sa mletačkim duždom Jakovom Tiepolom radi nanesenih međusobnih šteta i uvrieda. Nagodu sklopio je sa Mletčani 6 travnja 1248 izaslanik meštra templara Guilelma od Sonara ili Sinaja, i vitez Jakov de Tornellis. Prisutni bijahu u Mletciah od strane templara fratar Herman od Burga, preceptor u Kampaniji, i krajini tarvizkoj, i fratar Jordan preceptor od Vrane i Senja¹. Ugovoreno bijaše: da templari u ime nanesenih šteta podložnikom mletačkim u Senju imadu platiti 5250 libara malenih mletačkih dinara, a glede štete nanesene njim po Baščanah, da će se povesti iztraga i knezu krčkomu naložiti, da učini pravdu templarom. Ujedno obvezale se templari, da neće vriedjati ni Krcane ni Rabljane radi nanesenih im raznih šteta.

Nu Mletčani nisu od templara ugovorenu odštetnu svotu nikada podpunoma primili. Mletačko veliko vieće izabra još iste godine 5 kolovoza Ivana Kvirina za svoga povjerenika, podavši mu nalog da ide u Senj, i da utjera od meštra templara i manzije senjske 5200 dinara, koje templari ostadoše dužni u ime odštete za počinjenu štetu trgovcem mletačkim, krčkim i rabskim u Senju, u vrieme gradskog požara. Povjerenik imao se pozvati na izpravu fratra Guilelma od Sonara ili Sinaja, meštra templara, providjenu redovnom olovnom pečatju².

¹ U listini, priobćenoj po meni u Borbi Hrvata s Tatari, i u liatinah Ljubićevih I. p. 76 stoji pogriješno Oranie mjesto Vranae.

² Ljubić Listine I. p. 138, III. p. 42. Nu ove odluke senata stavljene su tu pogriješno pod g. 1284 mjesto g. 1248.

Više rečena nagođa mira nije imala povoljnih posljedica ni za jednu ni za drugu stranku. Mletčani nisu dobili ugovorene odštete, a templari moradoše do skora napustiti grad Senj i župu gadsku, za kojim posjedom vrebahu jur od davna silni knezovi krčki i modruški.

Medjutim umjeli su templari podjedno koristiti se zaštitom rimske stolice. Na njihovu molbu potvrdi im g. 1253 papa Inocencio III. zlatnu bulu kralja Bele IV., kojom bijaše taj kralj zajamčio sav darovani posjed i podijeljene im povlastice od predšastnika svojih; premda je ova darovanja prije nekoliko godina opozvao bio¹.

Manji uspjeh imala je pečatnica Aleksandra IV. od 5 srpnja 1255. Templari bijahu se potužili papi na Šibenčane, koji njihovu tvrdju nad Šibenikom razoriše i svaku im poslušnost odrekoše.

Ečenu tvrdju i sav grad bijahu templari, kako gore spomenuh, dobili od kralja Andrije IV. uz kasniju potvrdu kralja Bele IV., u zamjenu za grad Klis. Papa naloži uslied tužbe templara nadbiskupu zadarskomu i opatu samostana sv. Krševana, da razvide stvar, i ako nadju, da templari imadu pravo, neka Šibenčane natjeraju na poslušnost. Šibenčani braniše tvrdokorno svoju slobodu i neodvisnost. Po smrti kralja Bele IV. priteče im u pomoć i kralj Stjepan sin Bele IV. Templari nemogoše nikada upokoriti Šibenčane.

U to doba 1254 nalazim kao priora vranskog templara *Crmotu* od *Botona*, o kojem negovore poblize naša vrela.

Sretniji bijahu templari jednom parnicom, što su ju imali sa nje-kimi plemići pokupskimi, poradi posjeda zvana Novak i nekijh drugih zemalja uz Kupu. Pred banom Stjepanom izmirišo se obje stranke g. 1258 na dobit templara. Ovi dokazaše svoje pravo listinami kaptola zagrebačkog i Pajdona opata topličkoga². Parnicu vodio je meštar templara Jordan, bivši prije preceptor vranski.

Spomenuo sam, da je kralj Bela IV. knezove krčke i modruške, za velike službe izkazane mu u vrieme navale tatarske, nagradio gradom JBenjem, dodavši im kasnije i upravu župe gadske.

Templari nemogahu mirnim okom gledati, da im kralj toli veliki i bogati posjed na silu otimlje i drugim poklanja. Premda oni kasnije priznaše, da im u Senju nebijaše obstanka, jer im gradjani senjski svaku pokornost odkazaše (cum apud Sceniam propter ma-

¹ Fejer t IV. vol. 2 p. 202.

² Fejer IV. vol. 2 p. 47b.

litiam civium proficere non possent). Cutiv se ipak prikraćenimi u svom pravu, podigoše tužbu pred stolicom rimskom. Parba tra-jaše nekoliko godina. Kada vojvoda Bela, mlađji sin kralja Bele IV, kao samovlastan gospodar preuze vladu nad Hrvatskom, Dal-macijom i Slavonijom, obrekne on templarom, da će im učiniti pravo i riešiti ih troškova, koje imadoše pri vodjenju parnice. Uvjet nagode bijaše, da templari pristanu na zamjenu grada Senja sa drugim posjedom. Pošto tadašnji meštar templara u Hrvatskoj, putujući u svetu zemlju, bijaše dobio u gradu Akonu od svog ve-likog meštra dozvolju, da se može nagoditi i pristati u zamjenu, prihvatiše templari uvjet vojvode. Ovaj im uslied toga g. 1269. za izgubljeni Senj i za županiju gadsku podigli u zamjenu grad *Dubim* na Uni sa čitavom županijom i njezinom upravom, sa svimi pripadci i pravicami (cum' omni districtus jurisdictione ac suis pertinentiis). Ujedno odpusti im sve daće, bir, kunovinu, bansku zalazinu (descensus bani, vulgariter zalasina). Za sebe sačuva voj-voda dohodke i bire, koji se po svoj Hrvatskoj pobirahu u ime komorske daće. Izuzme templare izpod suda banskog i županijskog. Darova im 1050 maraka fina srebra. Obveza se napokon, da će red templara braniti u svih pravicah i povlasticah, kao i u posjedu rečene županije dubičke proti svakomu neprijatelju. Ako bi pako red templara pokušao raditi proti ugovoru zamjene, onda ima red platiti u ime globe dvadeset tisuća maraka fina srebra. Istu svotu da je dužan platiti i onaj, koji bi templare smetao u posjedu Dubice. U svakom slučaju ima županija dubička ostati u rukuh templara (comitatus de Dubicza nihilominus apud domum manente). Templari obvezaše se ujedno, da će odstupati od svih prava, što ih imadoše na grad Senj i županiju gadsku. Nadalje da će po-vratiti sve izprave, darovnice i listine glaseće na Senj i gadsku županiju, podijeljene im od kraljeva Bele IH, Andrije II, Bele IV i vojvode Kolomana, kao i potvrde rimskih papa.

Medje županije dubičke počimale su tada od Smrzenice (ili Gver-ženice) i kod Save, gdje voda Pakra utiče u Savu. Zatim prote-zała se granica uzduž Pakre prema iztoku, do mjesta, gdje gornja ili široka Pakra utiče u Veliku Pakru. Od tuda prema iztoku do zemlje sinova Petruša. Zatim dugim putem do rieke Kosačine, i uzduž ove rieke gore prema jugu do mjesta *Kalista* i do rieke Eavenice preko sela Vračičća (Wrachiche i Bratvche.) I opet kroz šumu na brdo, a odavle na riekü Veliku, do utoka ove u Klo-kovec. Onda uzduž Velike do rieke Granice i Nagadine do Save.

Zatim dugim putem uz Savu do mjeata, gdje riek a Izpijaš (Iz-pyas) utiče u Savu, i gdje se diele granice županije dubičke i vrbaške. Ođavlje prema jugu, uzduž Izpijaša, do utoka rieke Likovice (Lvkovich) u Izpijaš. Zatiem kroz šumu gore do brda Rakova glava. Ođavlje do mjesta Rasoj, preko brda Kosmareva, do mjesta Kališta i gore preko Slemen a na veliki drum, koj vodi u Vrbas. Po ovom drumu prema zapadu na brdo medju Rakoveem i Jastrebicom (Ystrebycha). Zatim preko visokih gora do mjesta Široka (Svrugo, Svmiga) i opet preko brda i doline do brda Hodynova glava. Od tuda u Gvozd i kroz njega do rieke Meščenice, gdje je granica vrbaška. Još se imenuju sela Jelavec, Predol, Visović, Puliska, Vrača ili Vraga, Rokmićeva glava. Zatim potok Kojvanica ili Kotmanica, riek a Strigonja ili Strigonina, Jalšovica. Drum koj dieli granicu dubičku od Vodice, veliki drum Vranića (Wranza), riek a Suhodol, Kostajnica i Una, i potoci Turica, Turja /i Pulska.

Ovu darovnicu potvrdi još iste godine 1269 kralj Bela IV. zatim godinu dana kasnije njegov stariji sin kralj Stjepan V. i g. 1272, na molbu meštra Guilelma, kralj Ladislav IV. Napokon g. 1274 papa Grgur X¹.

Godine 1277 darova kralj Ladislav IV zagrebačkomu kaptolu i biskupu Timoteju zemlju Blagušu kod Kašine, što ju prije držaše Vuk sin Dobrolića. U darovnici spominje se fratar Benvenud preeceptor templara od sv. Martina (Božjakovina). Ovaj uvede zagrebačkog biskupa i kaptol u posjed, i podnese kralju svoje izvješće².

Sliedeće godine 1278 dne 19 travnja primio je tadašnji meštar templara i prior vranski fratar Gerardo riedke goste u gradu svoga reda Dubici. Tu se sastadoše na rečeni dan članovi dvajuh ljuto zavadjjenih vlasteoskih porodica. Bijahu to sinovi slavnoga Stjepana bana i kapetana štajerskog, i knezovi Ivan Stjepanov Babonić ban čitave Slavonije, brat njegov Eadoslav i rođjaci njihovi Nikola i Stjepan. U Dubicu biše pozvani po Timoteju biskupu zagrebačkom, po Mati palatinu ugarskom, po Mati opatu topličkom i po rečenom meštru Gerardu, kao p'omiriteljnim i sudci. Po nalogu kralja izmiriše oni zavadjjene stranke. Sinovi bana Stjepana oprostiše Ba-

¹ Dva primjerka ove darovnice nalazila su se u kasnijih kraljevskih potvrđah u zem. arhivu N. K. A Fasc. 458 br. 31. Fasc. 1550 br. 22. Theiner Mon. HuDg I p 310

² Tkalčie. Mon I p. 184

bonićem ubojstvo svoga brata **Jacima** bana, jer on pade od njihove ruke u pravednom boju kao buntovnik¹.

Templari običavahu takodjer svoje privrženike i zaslužne za red ljude nadarivati novcem i posjedom, Tako nagradiše god. 1284 svoga vjernog privrženika Luku Deševića, gradjanina zadarskog, zemljištem Podskalinom, ležećim u preeceptoratu zablatskom. Darovnicu izdade na dan sv. Andrije ap. fratar *Guilelmo de Peymes*, meštar templara u Ugarskoj i Hrvatskoj. Njegovu listinu odobrile Petar od Beizeja podpreeceptor u Vrani, Ivan od Foisa preeceptor u Zablati, zatim fratrovi Oliver, Toma i Ivan. Kasnije, g. 1291 7. travnja, izdade istu darovnicu u vjerodostojnom prepisu Marcello biskup ninski, a potvrdi ju *Salamon* prior templara vranskih².

Više rečeni meštar Guilelmo darova takodjer nekomeu Jakovu, sinu Bartola zemlju zvanu Turguša, kod Berzehice u požežkoj županiji³.

Po smrti kralja Ladislava IV. Kumana, kad je velika stranka u Ugarskoj izabrala posljednjeg Arpadovca Andriju III za svoga kralja, iznevjeriše se templari apj i Šubićem, kao privrženikom kiiće anžovinske. Oni popratiše bivšeg hrvatskog vojvodu Andriju iz Dalmacije do Zagreba. Potratiše mnogo novaca u svrhu njegova izbora. Branijahu ga odvažno proti njegovim neprijateljem.

Poradi oskudice novaca moradoše kasnije zalagati svoje posjede. Medju ostalimi založiše nekomeu Niemcu (Theutonico) Petru za 27 srebrnih maraka svoj **glogovDički** predium Gradjina ili **GrajiDa** (Gragina et Gragen a). Ovaj posjed držao je nekad Butko od Butkovca. Medjašio je sa zemljama istoga Butka, zatim sa mjestom Selnicom, i velikim **drumom**, koji je vodio u Križevac. Založni list izdade u Zagrebu 5 srpnja 1292 fratar Guilelmo de Peimes meštar templara. Zalog odobriše fratar Franko de Valegio, fratar Viliam de Brabantia, preeceptor sv. Martina kod Zeline, fratar Bogerio, preeceptor od Glogovnice, fratar Grgur, preeceptor Vranski⁴, i fratar Samson⁶.

¹ Moja razprava Zringrad i njegovi gospodari, 1. 8.

² Kubinvi Mon. Hung. Hist. II. kotet p. 148, -174. Wenzel. Mon. Hung. Hist. IX. p. 403.

³ Fejer t. VIII. vol. 2 p. 619.

* Bianchi Zara Christiana spominje pod g. 1290 njegova predšastnika *Mirka de Orabonja*.

⁶ Wenzel. Mon. Hung. Hist. t. X p. 79.

Godine 1293 nalazim opet kao meštra templara u Hrvatskoj fraatra Gerarda. On je nasliedio staroga Guilelma, koj bijaše preko dvanaest godina meštrom.

Meštar Gerardo bijaše privrženik kuće anžovinske, a prijatelj porodice Subića. Rečene g. 1293. putovao je zajedno sa Volčetom, rođakom bana Pavla Subića, u Napulj do kralja Martella, u poslu nasljedstva prijestolja ugarskog i hrvatskog. Kad se kući vraćao, naloži kralj Martel svojim činovnikom lučkim u Apuliji, da ga u putovanju po moru neprieče, udario on kojom godj stranom. Ujedno mu dozvoli kralj, da poveze iz Pulje 30 salma sočiva¹. Dvie godine kasnije putovao je u Napulj u istom poslu preceptor templara Roberto de Gude, vraćajući se iz Napulja natrag u Dalmaciju 28 kolovoza 1295².

Medjutim primicahu se sve to bliže crni dani za red templara. U potaji radili su većom stranom svećenici i kaludjeri jur od davna po svih stranah Europe i Azije proti redu vitezova sv. hrama. Veliki njihov upliv u kršćanstvu; izvanredne povlastice podieljene im od papa i vladara; ogromno njihovo bogatstvo, njihovo nasilje i lakomost za još većim blagom i posjedom — sve to ogorči vladare i pučanstvo svake ruke, nahuškano ponajviše po monasih i svećenicih. Jur papa Grgur X. pokuša na crkvenom zboru lugdunskom g. 1274. stopiti u jedan red templare i hospitalce sv. Ivana Jerusolimskog. Ali mu nepodje za rukom. Tomu se protivila ponajviše Španija. Papa Nikola IV. nastavi pokušaj pape Grgura X. I on nastojavaše stopiti oba reda u jedno tielo, da mogu tobože sjedinjenom silom uspješnije vojevati za krst proti poganom. U tom smjeru pisa on nadbiskupom narbonskomu i soligradskomu, koji posljednji držao je u tu svrhu i koncil g. 1292⁸. Za Hrvatsku obrati se papa na spljetskog nadbiskupa. On naloži ovomu, da sazove pokrajinski (provincijalni) crkveni zbor i da sa podložnim svećenstvom podupre želju pape pogledom na sjedinjenje obijuh redova. Nu templari umjeli su odstraniti prieteću im opasnost. Viećanja spljetskoga i ostalih koncilija ostadoše jalova.

U Hrvatskoj i Dalmaciji bijaše templarom lak posao. Tu vladahu tada domaće razpre poradi nasljedja novoga kralja. U Dalmaciji držahu najveću vlast u ruci knezovi Subići. A ovi bijahu

¹ Mon. Hung. hist. Acta extera p. 101.

² Ibidem, p. 127.

⁸ Hartheim. Concilia Germaniae t. IV. p. 1.

saveznici i prijatelji templara. Pobjeda ostade dakle na njihovoj strani. Protivnici njihovi bijahu preslabi da im nahude.

Gorje bijaše po njih u drugih državah. Jur g. 1287 bijaše u napuljskoj kraljevini oduzeo kralj Karol redu templara sva imanja, jer su podupirali Hugona kralja od Cipra, koj se, uz prkos kralju napuljskomu, pomoću templara u azijskom gradu Akonu dao okruniti za kralja jerusolimskog.

Do skora padoše i u svetoj zemlji svi gradovi i ogromni posjedi templara i hospitalaca u ruke muhamedanske.

Vriedno je da se u kratko osvrnemo na znamenite tadašnje zgrade svete zemlje, koje su tiesno svezane sa sudbinom reda templara.

U Palestini bijaše jur od poduljega vremena medju kršćani zavladała velika pokvarenost i ćudoredna razvraćenost. Bijaše se tamo sakupio izmet svih zapadnih naroda. Onamo pošiljahu svi rimsko-zapadni kršćani najveće zlotvore, da kao hodočasnici nadju milost pred sudom. Mnoge protuhe pohrlīše u svetu zemlju, da na lahak na^in dočepaju se živeža i imetka. Krčmari, lihvari, svakojaki trgovčići obogaćīše se do skora i pobraše sav imetak pobožnih putnika i hrabrih borioca za krst. U primorskih gradovih vrvalo je od svakovrstnih igrača, razuzdanih žena, lopova i ubojica. Svjetski i redovni vitezovi zaboraviše čestokrat na svoju svetu zadaću, predavši se u ruke razkalašenosti. Obogaćeni novcem i imutkom osiromašili su ljudi na značaju i krieposti. Oni zaboraviše sasvim na kršćansku poniznost i pokornost prema poglavarom. Redovnici, opati, priori, kaludjeri i kaludjerice ostavljahu svoje zatvorene samostane, da se naužiju svjetske slasti u gostionah, kupalištih, igraonicah i u raznih tajnih vrelih tjelesne naslade.

Najveća razvraćenost vladaše u gradu Akonu, trgovačkom sielu i smjesi svih naroda. Tu bijaše sedamnaest predjela, sa toliko narodnosti kršćanskoga svieta. Tu se nagomilaše svi kršćani, koji pobjegoše iz različitih gradova pred mačem musulmanskim.

Hrabri Malek al Ašra, sin sultana Kelavuna, bijaše jur predobio sve gradove u svetoj zemlji. Tad se odvaži da osvoji i grad Akon.

Početkom travnja mjeseca god. 1291 dodje sa velikom vojskom pred grad. Poče ga odmah obsjedati sa svih strana. Krstonosci i vitezovi templari i hospitalci sv. Ivana jerusolimskog predadoše

zapovjedništvo vojske velikomu meštru templara Vilimu Beaujeu (tal. Bellgioco).

Izvanrednom hrabrošću i umnom razboritošću branio je veliki meštar, zajedno sa svojim vitezi, posljednju tvrđu kršćanstva u svetoj zemlji. Ali nesloga među križarskim vojnicima i građanima prisilila ga do skora na ugovaranje sa sultanom glede predaje grada. Pučanstvo se tad podigne proti zapovjedniku. Ovaj odstupi od zapovjedništva. Kad uvidi, da za grad neima više spasa, pobere blago, dragocjenosti i svetinje svoga reda, ukrca se sa 10 svojih vitezova na jedan brod, ostavi gorući za sobom grad i ode u Cipar¹. Sultan Melek osvoji grad 18. svibnja 1291. Trideset tisuća kršćana pade u gradu od mača i noža arapskog. Među ovima bijaše 490 templara.

U čitavoj Palestini ostadoše tada u kršćanskih rukuh još dva grada: Sidon i tako zvani grad „pobožnih putnika“. Oba vlastništvo templara. Oba od njih samih branjena. Kad uvidiše templari da za kršćanstvo neima više spasa u svetoj zemlji, ostaviše oni i ta dva grada, te odoše stranom na Cipar za velikim mešтром, stranom na ostrov Aradus (Tortozu).

Ta dva ostrva postadoše posljednja zakloništa prebjeglih iz Sirije templara i hospitalaca. Odavlje nastaviše oni po moru krvnu borbu proti muhamedanskim gusarom. Odavlje dopirao sa svojim galijama do Aleksandrije i južne Anatolije.

Na Cipru sprovede svoje posljednje godine i posljednji veliki meštar Jakov Molay stojeći u vječnom tajnom sukobu sa kraljem od Cipra Henrikom II od Lusinjana.

Sa odlazkom templara i hospitalaca iz Palestine ostade prazna od kršćanskih borilaca sveta zemlja. Kraljevstva kršćanskog, podržavana od zapadnih kršćana 180 godina, nestade sa lica poviesti. Fanatična i oduševljena borba za krst i za koran, kojoj pade žrtvom do deset milijuna ljudi, svršila se onkraj sredozemna mora da se kasnije tim žešće i groznije nastavi na zemljištu grčkom, slovjenkom i germanskom.

¹ Kolinović (Chronicon Templariorum) i Falkenstein (Gesch. des Tempelherrn-Ordens) tvrde: da je veliki meštar Beaujeu u jednom uasrtaju izvan zidina gradskih, hrabro vojujući pao. U drugih vrelih nisam našao istinitom ovu tvrdnju. Gl. Havemann Gesch. des Ausgangs. des Tempelherrnordens p. 99.

Templari hrvatski, ostaviše, kako spomenuh, do skora stranku Andrijinu, prisloniv se uz Subiće i stranku anžovinsku. Koncem godine 1298 primiše oni u Vrani slavnoga bana hrvatskog i bosanskog Pavla Šubića kneza bibrirskog kao svoga gosta i prijatelja. U tom gradu izmiri među sobom, ban Pavao 26. prosinca knezove i plemiće krbavske od plemena Gušića¹. Dvie godine zatim odvede on u društvu sa vranskim templarima Karla Roberta u Zagreb, gdje ga Hrvati svečano okruniše za kralja.

I zagrebački templari bijahu odvažni privrženici Karlovi, dotično papinske stranke. Kada sinovi bana Henrika Gusingovca sa gospodari medvedgradskimi podigoše bunu proti zagrebačkomu biskupu Mihalju i njegovom kaptolu, kao privrženikom kralja Andrije III.; tada se sjediniše i novoveški templari-sa buntovnicima, vodeći krvavi rat proti svećenstvu²;

U proglasu pape Bonifaea VIH. g. 1303, što ga razasla na sve crkvene i svjetske oblasti kraljevine Ugarske i Hrvatske, pozivajući ih, da priznaju za kralja Karla Roberta, spominje papa također templare i hospitalce kao vjerne svoje privrženike³.

Nu sva naklonost dojakošnjih papa i vladara kršćanskih neizbavi templare od konačne žalostne katastrofe, koja uništi za uvijek vitežki i mnogo zaslužni njihov red.

U *Hrvatskoj i Dalmaciji* uživahu templari svoja prava i svoja dobra sve do god. 1313. Još za vrijeme iztrage u Francezkoj zaistaše vranski templari g. 1308, po nekome starom pravu, od obćine dubrovačke, da im se predade ostrv Lastovo. Dubrovčani privoliše. Ali pučanstvo na ostrvu, nahuškano valjda od monaka i svećenika, nehtjede pod vlast templara. Kada dodjoše na Lastovo, da preuzmu ostrvo, digne se puk i protjera ih oružanom rukom.

Bulla Klimenta V. od 6 svibnja 1312, kojom se dokida red templara, prizna, da ga nemogaše dokinuti putem suda iz zakonitih razloga, nego iz obzira shodnosti. (Ordinis statum, veli bulla, habitum atque nomen, non per modum definitivae sententiae, cum eam super hoc secundum inquisitiones et processus super habitos non *possemus ferre de jure*, sed *per viam provisionis* seu

¹ Ljubić. Listine III. p. 432.

² Krčelić. Hist. Eccl. zagr. p. 99.

³ Theiner, Mon. Hung. hist. I. 401.

ordinationis apostolicae sustulimus.) Nu papa i koncil pdrediše ipak, da se sva templarska dobra imadu predati redu vitezova hospitala sv. Ivana jerusolimškog¹. Naredbu papinsku primiše u Dalmaciji nadbiskup spljetski i biskup zadarski. U primorju biskup senjski. Od godine 1313 može se dakle smatrati dokinutim i samostan templara sv. Grgura u Vrani i sv. Gjorgje kod Senja. U ovo doba predana je i Vrana, u smislu papinske odredbe, redu hospitalaca sv. Ivana

U današnjoj Hrvatskoj primi biskup zagrebački Augustin Kazotić preko Vinka nadbiskupa kaločkog papinsku' naredbu od 2. kolovoza 1309. Papa poziva svećenstvo ugarsko i hrvatsko na obćinski crkveni koncil, sazvan u poslu reda templara.

Ova bulla pape Klimenta V. pisana je u Piktaviji. Glasi na nadbiskupa kaločkoga i njemu podredjeno svećenstvo. Prije svega navadja papa, kako je katolička crkva uvijek nastojala oko toga, da oslobodi svetu zemlju iz rukuh nevjernika. Zatim, kako je stolica rimska viteze hrama jerusolimškog u tu svrhu uvijek podupirala i mnogimi povlasticami nadarivala. Kako je-kasnije tužnim srdcem i potresom duše razabrao papa njihove zločine, koje potanje nabraja. Kako je francezki kralj Filip, čuvši za ove zločine, ne iz pohlepe za blagom, nego iz ljubavi kršćanske potaknuo ga na strogo postupanje proti templarom. Kako su na dalje pod iztragom dvajuh kardinala i velikoga inkvizitora veliki meštar, preceptor i mnogi vitezi templari svoju krivnju priznali i za oproštenje svojih zločina molili. Kako je uslied toga papa odlučio, da sazove obćeniti crkveni zbor mjeseca listopada na dvie godine, da može načiniti shodne naredbe, tako glede reda templara i njihovih dobara, kao i glede osvajanja svete zemlje i glede popravka stanja crkve. Papa pozivlje napokon rečenoga nadbiskupa kaločkog i biskupe zagrebačkog i sedmogradskog na crkveni zbor u Viennu, kamo imadu osobno doći. Za druge biskupe veli, da mogu doma ostati².

Nadbiskup Vinko posla ovo papinsko pismo biskupu Augustinu iz Dmitrovice 15. veljače 1310. Pisa mu, da gaje primio tek šestoga siečnja. Pozva biskupa na osobni sastanak, da se mogu u toli važnoj stvari ozbiljno dogovoriti (quia cum grande sit negotium, matura oportet deliberatione super eo providere.)

Po svoj prilici radio je blaženi Augustin u smislu rečenog dogovora, kad je naložio svomu vikaru Petru i predstojniku kaptola

¹ Fejer, t. VIII. p 452.

² U arhivu nadbiskupije zagr. Liber Privilegior. p. 61-63.

zagr. Jakovu, da povedu iztragu proti templarom, čini se ipak, da je ova za templare povoljno izpala.

Nalazim ti jednoj zagrebačkoj listini, da je još g. 1311 Andrija, preceptor templara sv. Martina (Božjakovine), potvrdio darovnicu svoga predšastnika preceptora Vilima, kojom ovaj, dozvoljom svoga meštra,.. darova županu Parišu za vjerne službe neki posjed preceptorata sv. "Martina, što ga je prije kao predium od strane templara držao ban Aleksander. Ove listine propis izdade još iste godine na molbu župana Pariša obćma grada Zagreba po svojem sudcu Nikoleti¹.

Da li je biskup Augustin na poziv pape i doista otišao u Francezku, i da li je sudjelovao na obćenitom koncilu, nisam nigdje našao zabilježeno. Nu kasnije, primivši isti biskup Augustin papinsku odluku od g. 1312 kojem se red templara dokida, držao je. tekar g. 1314. pokrajinski crkveni zbor. U ovom bijaše zametnuto pitanje dokinuća reda templara. Što je na tom zboru zaključeno, nezna se. Nu neima sumnje, da su do skora i ii Hrvatskoj templarska dobra **Većom** stranom predana redu hospitalaca. Tim je dakako i reda templarskog sve pomalo nestalo u Hrvatskoj.

Po svjedočanstvu suvremenog Ivana naddjakona Goričkog, ostavljen bijaše templarom u Novoj vesi, blizu sv. Ivana u Zagrebu stan, (valjda samostan). Tu su neki templari stanovali do kraja svoga života pod upravom ili.pazkom (cura) biskupa i bana.

Dobra templara bijaše biskup Augustin uzeo iz prvine pod svoju upravu. Proti tomu podigao se ban Ivan Babonić, a za njim i njegovi sinovi, nezna se iz kojih razloga. .Ovaj odpor silnih velmoža, natjera biskupa Augustina Kazotića, da je kasnije račune o upravi istih dobara javno iz prodikaonice polagao pred pukom², dok nije veća strana templarskih dobara predana hospitalcem sv. Ivana.

Pregleda radi smatram za shodno navesti ovdje sva dobra i posjede, koje su templari za vrieme svoga obstanka držali u pokrajinah hrvatskih.

U Dalmaciji.

1. *Vrana*, grad sa samostanom i okolicom
2. *Klis* grad.
3. *Šibenik* grad.
4. *Zablatje* samostan i preceptorat. ;
5. *Luka* sa lukom i trgom.

¹ Matica u arhivu grada Varaždina. Sv. II br. 9.

² Krčelić. Hist. Eccl. zagr. p. 10.1

U današnjoj Hrvatskoj.

1. *Senj* grad na moru. 2. *Sv. Ojorgje* kod Senja, samostan. 3. Županija *gadska*. 4. *Sv. Marija* kod Gore sa samostanom. 5. *Kupa* Hi *Kupana* u gorskoj županiji. 6. *Pisana*, u gorskoj županiji. 7. *Sako* u gorskoj županiji. 8. Zemljišta N. u *goričkoj* i vodičkoj županiji. 9. *Kamensko* sa/samostanom. 10. *Bubica* grad sa samostanom i županijom. 11. *Stenicnjak* gradi" 12. Zagreb, *Novaves* sa samostanom. 13. *Sv. Martin* kod Zeline sa samostanom. 14. *Glogovnica* sa samostanom. 15. *Gradjina* kod Glogovnice. 16. *Rasika* ili *Rasan*. 17. *Bela* grad sa samostanom. 18. *Ivanec* sa kapelom. 19. *Rasinja* sa gradom Opojem.

U Slavoniji.

1. *Berzenica* u pož. žup. 2. *IAesnica*, u pož. žup. 3. *Rateš* ili *Races* (Racessa) u pož. žup. 4. *Beženica* u požežkoj žup. 5. *Našice* u virovitičkoj županiji, sa samostanom. 6. *Novaki* kod Drave, u vir. žup. 7. *Sv. Martin* kod Vaške sa samostanom, u vir. žup. 8. *Zdelja*.

U Medjumurju.

Štrigovo i Novi dvori.

U turskoj Hrvatskoj sadašnjoj Bosni.

1. *Mladina*, u dubičkoj županiji. 2. *Vrbas*, u vrbaškoj županiji.

U sadašnjoj Kranjskoj.

U *Metliki*, pripadajućoj biskupiji zagr., sa tri hrama templara.

IV.

Hospitalci ili vitezi hospitala sv Ivana jerusolimskog.

Pošto sam po mogućnosti iztaknuo u glavnih crtah poviest najstarijih vlasnika Vrane, imam sada razjasniti poviest mladjih posjednika, koji ju nasliediše odmah iza dokinuća reda templara.

Kako gore spomenuh, pripade odlukom obćenitog crkvenog sbora vienskog od 6. svibnja 1312 veća strana dobara templarskih redu vitezova hospitala sv. Ivana jerusolimskog.

Red ovih vitezova bijaše nešto stariji od templara. Jur godine 1048 zamoliše neki trgovci iz Amalfija, tadašnjega kalifu Mostakši

Billaha za dozvolju, ua mogu u Jerusolimu, ne daleko od svetoga groba, sagraditi pristanište za putnike i hodočastnike zapadnoga kršćanstva: oni dobiše dozvolju i sagradiše crkvu Sv. Marije, (S. Maria della Latina) ujedno sa pristaništem, bolnicom ili hospitalom i kapelom sv. Ivana krstitelja.

Monasi, koji crkvom i bolnicom upravljahu, primiše iz prvine zakon i odoru benediktina, pripbjivši na haljini sa lieve strane grudih *bieli krst*. Dvorbom i njegovanjem putnika i bolesnika stekoše doskora veliki glas u kršćanstvu, i dobivahu podpore od svih strana zapadnoga svieta.

Po smrti Gerarda, prvoga predstojnika rečenih monaka, stupi na njihovo čelo križarski vitez Rajmundo de Puy (de Podio i dell Poggio). Ovaj pretvori skromne kaludjere u vitezove. Ponizni dvoritelji bolesnika zamieniše samostansku crnu halju sa crvenom odorom urešenom sprieda i straga bielim krstom, i sa železnim oklopjem i kacigom-. Iz tihe svoje sobice premjeste se novi vkezi na burno pozorište krvave borbe, razora i uništenja Red je dobio od tada dvostruku zadaću: braniti mačem svetu zemlju i paziti bolesnike i putnike.

U red vitezova hospitala sv. Ivana primahu se muževi samo čiste plemičke krvi. Osim čistih djedova plemenita svoga koljena imao je dokazati svaki, koji htjede da bude primljen za člana. Svaki član reda imao je biti jaka tiela, zdrave pameti, i na plemićko odgojen. U medjusobne borbe i kavge kršćanskih vladara niesu smjeli hospitalci uticati. Svrha im bijaše poticati kršćane na medjusbbni mir i na rat proti nevjernikom. Njihov bieli krst bijaše razdieljen na osam šiljaka ili ugla, kao simbol osam kršćanskih krieposti. Predstojnik reda nosio je naslov: „Sluga^ ubogih Isusa krsta, i meštar hospitala sv. Ivana jerusolimskog." Čitav red bijaše razdieljen na više jezika Medju ovimi brojila se Ugarska i Hrvatska (Slavonia)¹.

¹ Dojakošnji pisci poviesti vitezova reda hospitalaca tvrde jednoglasno, da je taj red razdieljen bio samo na *osam* jezika i država po imence: 1. Jezik i državu od Provence. 2. Od Auvergne. 3. Francezke. 4. Taljanske. 5. Aragonije, Katalonije i Novare. 6. Englezke. 7. Njemačke. 8. Kastilije, Leona i Portugalije. K njemačkoj državi računaju Ugarsku i Hrvatsku. Nu pošto nigdje ne nalazim traga, da bi ugarski i hrvatski hospitalci ikada pripadali bili pod veliki priorat Njemačke, to sam prisiljen tvrditi, da je Ugarska i Hrvatska (Slavonia) svakako sačinjavala posebnu državu i posebni jezik.

U svakoj državi stajao na čelu reda izvan samostana prior ili predstojnik države. Ovu čast obnašao je po dokinuću templara u Hrvatskoj i Ugarskoj *prior vranski*, dočim je prije na čelu reda u istih pokrajinah stajao posebni meštar.

Red hospitalaca uveden je u Hrvatske zemlje poslije templara, ali također u XII. vijeku. Prve tragove nalazim hospitalcem u županiji i biskupiji ninskoj. Tu im darova g. 1184 biskup ninski crkvu *sp. Petra u Bojišću gdje podigoše hospitalci svoj hospital*.

Darovnicu biskupovu potvrdi *Vf.* svibnja g. 1186 papa Urban III. na molbu Mateja predstojnika rečenog hospitala. Papa primi pod svoju zaštitu hospital sa svimi; darovanimi hospitalcem zemljištr. Osigura im taj dar sa svimi budućimi posjedi, koje bi mogli u hapried dobiti bud od papa i vladara, bud od drugih pobožnih darovnika.

Medju pristojališti hospitala sv. Petra imenuje "se i njeko mjesto zvano Palača (palatium). Papa oprostii hospitalce od svake vrsti desetine. Podieli im slobodu, da mogu primati u svoj red svećenike i svjetovnjake, koji bi se k njima utekli. Zagrozi se napokon kaznom svakomu svećeniku i svjetovnjaku, koj bi se usudio red vitezova hospitalskih "uznemirivati bud u imetku bud u posjedu".

U sadašnjoj Hrvatskoj nalazim hospitalce koncem XII. vijeka ponajprije u Marci, njegdašnjb križevačkoj, sadašnjoj belovarskoj županiji. Ovamo naseli ih kralj Mirko koncem XII. stoljeća. Tu im sagradi samostan i darova potrebno zemljište. U isto doba uvede brat kralja Mirka, Andrija, tadašnji vojvoda hrvatski, hospitalce u Glogovnicu. Na molbu Nikole predstojnika reda hospitalaca u Poljskoj i Ugarskoj, darova on njegovomu redu sedam sela, po imence: Kuzme ili Kuzminec, Porev, Vistumeje, Poklanicu, Židovinu i Durbe (ili Turje, Druže). Sela ova ležahu kraj potoka Glogovnice, Stražila, Rasinje, "Bršdine i Koprivnice" Medjašila ili graničila su za zemljami templara i Pridanca ili Prodavea, i sa seli Dolja, Dvaše, Kusinei, Zadrec, Pridanka, i sa brdi Lipa gora i Gradeš. Ovaj dar potvrdi Andrija kao kralj godine .1207. i dade hospitalce uvesti u zakoniti posjed po kraljevskom pristavu Osenu iz Paga. Stanovnikom rečenih sela podieli iste 'slobode, koje uži-valtu ostali podložnici hospitalaca i templara. A samo vlasništvo vitezova, rieši od svake daće. Istom darovnicom potvrdi hospitalcem

¹ Codex Dipl. R Croatiae II p. 135.

i njihov posjed u Marci¹. Kasnije sagradiše u Glogovnici vitezi hospitala sv. Ivana jerusalimskog i samostan sa crkvom sv. Marije,

U isto skoro doba nalazimo hospitalce sv. Ivana i oko Varaždina kod Gazišća ili broda Plitvice, zvana Brodni (Prodni). Tu su u blizini jur g. 1201 posjedovali njeko selo (villa Hospitalidrum)². Ovo selo, pripadalo je valjda preceptoratu hospitalaca varaždinskih, koji se kasnije (1238) spominju (terra s. Joannis de Vorosdino)³. U Varašdin uvede ih bez sumnje također hrvatski vojvoda Andrija oko g. 1197-1200.

Meštar Hospitalaca hrvatskih stanovao je u prvo doba u Marci. Pod ovu spadaše i Glogovnica. Zemljišta glogovničkih hospitalaca ili *Kriznika*, kako ih tamošnji narod nazivao, spominju se često u suvremenih i kasnijih listinah i razvodih.

Glogovnički hospitalci posjedovali su kasnije njeka zemljišta kod *Ljudhrega*, gdje bijahu sagradili posebni samostan sa crkvom*.

Početkom XIII. stoljeća bijahu hospitalci nastanjeni i u županiji *Gorskoj* oko Kupe. Tu su imali samostan sa crkvom sv. Mihalja. Medju njihovimi tamošnjimi posjedi spominje se jur g. 1211 *Pešcenica* (Pescenve quae est villa patrum Hospitalis⁶).

Kad se kralj Andrija II. vraćao sa svog pustolovnog puta križarskog iz Palestine, sjetio se je velikih zasluga, stečenih od hospitalaca u svetoj zemlji. „Gledao sam“, veli kralj, „mojima očima, kako bratovštine sv. Ivana jerusalimskog uz razne krieposti podnašaju za kršćanstvo velike žrtve. Vidio sam danomice, kako poput Joba i Tobije hrane uboge i daruju ih. Kako bolesnike i ranjenike dvore i goje. Kako mrtve dostojno pokapaju; a vojujući proti nevjernikom nemare za život i hrle u smrt za vjeru i krst.“

Hospitalci svete zemlje podvoriše kralja Andriju sjajno u gradovih: Akonu, Kratu i Margati. Zajedno sa svojim meštrom Quarinom de Monte pratijahu ga svuda i vojevahu s njim u Siriji i Palestini. Oni ga odpratiše i kući. Iz blagodarnosti zapisa im kralj u ime

¹ Darovnica Andrijina sačuvana je u jednom prepisu kaptola čaz manskoga od g. 1375. Acta Coll. Soc. Jesu zagr. Fasc. II cr. 34. Farlati i Fejer priobćieše ju veoma pogriješno.

² Tkalčić. Mon. Hist Ep. zagr. I p. 13.

³ Fejer. Oođ. Dipl. Hung IV vol. 1, p. 110.

* Informatio circa alienationem agrorum Luđbregensium. MSO. saec. XVII.

⁶ Tkalčić. Mon. Eccl. zagr. I p. 26.

nadarivanja ubogih godimice 500 srebrnih maraka, a u ime uzdržavanja gradova Margati i Krati, kao predzidja svete zemlje, darova za podporu svakoga grada godimice 100 maraka srebrnih iz dohodaka soli i solare u Solašcu (Scolasche). Ove darovnice potvrdi sljedeće godine 1218 papa Honorio III¹.

Za vrijeme kralja Andrije II. podigoše hospitalci znatno svoj upliv i moć u Hrvatskoj i Ugarskoj. Jedan od njihovih članova Guncello Kornelijev sjede dapače nastojanjem bana Gjule na stolicu nadbiskupije spljetske. A ova smatrala se tada još uvijek primatom čitave Hrvatske.

Godine 1220 bude Guncello kod templara u Vrani po Grubu biskupu ninskom posvećen za djakona. Iz Vrane odvedena u Spljet dočekaše tamo njegovi birači velikom svečanošću. S njim postaviše na stolicu nadbiskupsku muža, koj od prije ni svećenikom nije bio. Papa Honorio III. potvrdi ipak njegov izbor, samo iz toga razloga, jer oni, koje prije njega izabraše, nehtjedoše radi siromaštva nadbiskupije primiti ovu čast. Ovo bijaše proti običaju stolice rimske i proti zaključkom obćenitoga zbora crkvenog. Jer ovaj bijaše zabranio, da vitezi reda sv. Ivana i templari zasjedaju stolice biskupske.

Po primjeru templara i ostalih redova i bratovčina one dobe upotriebiše i hospitalci pobožnost i dobroćudnost vladara i mogućnika na svoju korist.

Hospitalci glogovtdčki nezadovoljni sa svojim posjedom oko Glogovnice, zamoliše kralja Andriju II., da im daruje imanje *Logu*, kasnije zvano *Kalec* i *Tkalec*, što je pripadalo gradu Križu (Križevci). Kralj Andrija II. darova im doista ovo imanje g. 1223 i dade označiti njegove medje po Joni Pavlovom od Gjoga. Granice sačinjavahu potoci Kamašnica, Velika, Vogrica, Sopot, mjesto Gotovec i zemlja kneza Pavla².

Ovu darovnicu potvrdi kralj Bela IV. god. 1244 na molbu *Arnolda* meštra kospitalaca glogovničkih. U prepisu izdade ju Vilim biskup pečujski i kancelar kralja Ludovika I. g. 1366, na molbu Petra kanonika crkve jerusalimske i predstojnika glogovničkih fratara od sv. groba jerusalimskog.

Stjepan. biskup zagrebački oprostí g. 1226 na molbu hospitalaca glogovničkih dobro Tkalec od crkvene desetine³.

¹ Theiner. Mon. Hist. Hung. I p. 14—17.

² Acta Coll. Soc. Jesu zagr. Pase. VIII br. 1. U zem. arhivu.

³ Acta. Kako gore. Fasc. VIII br. 2.

Cini se, da su u ovo doba hospitalci imali jur posjed i u Sriemu. Oni bijahu oko g. 1220—1224 oplienili samostan benediktinski sv. duha u Nuštru. Radi toga zavade se sa benediktinci, te ih moradoše pomiriti izaslanici pape Inocenca III. i Honoria III.¹ Moguće je, da su rečeni hospitalci pripadali samostanu od *Kamenice*, gdje ih Pray spominje, ili *banskomu monastiru* (Ban monostor), kako Mikotzi tvrdi.

Opaka vladavina kralja Andrije II. i po tom riastavši obćeniti metež u državi upotrebiše na svoju korist plemstvo, svećenstvo i redovi. Hospitalci obogatiše se silno u to doba. Oni posudjivahu novac i primahu ga u zastavu. Tako uzeše u sahranu 30.000 srebrnih maraka od udovice kralja Mirka, koje kralj Andrija II. njihovom dozvoljom u nuždi za se upotrebi. S toga se uzdržaše oni podjedno u kraljevoj milosti.

Kad je kasnije nadbiskup ostrogonski i papa rimski kralja Andriju II. radi povrede svoje zakletve izobćio, bijaše uz nadvornika Dionisa, kraljeva ljubimca, *Bemaldo* meštar hospitalaca sv. Ivana jedan od onih odličnika, koje zamoli kralj g. 1232, da idu u Rim i da izprose od pape Grgura IX. pomilovanje. Ovo im sretno za rukom podje.

Veliko povjerenje uživahu hospitalci i kod stolice rimske. Papa Grgur IX. j pošto je nahuškao Kolomana vojvodu hrvatskog na rat proti Bogomilom u Bosni i Hrvatskoj, naloži g. 1234. svojim „dragim sinovom“ križnikom (Cruciferis): Da kao vojnici krsta dignu svoj mač proti nevjernim Bogomilom, i da se sjedine proti njim' sa ugarskom križarskom vojskom. U ime nagrade uze ih papa pod svoju osobitu zaštitu².

Krčelić tvrdí, da su hospitalci u ovo doba, za vrijeme zagr. biskupa Stjepana II., imali takodjer u *Čazmi* dva samostana (duas residentias)³. Dokaza za to našao nisam.

Meštrom hospitalaca u Ugarskoj i Hrvatskoj (in Ungaria et Slavonia) bijaše u to doba podjedno Rembald od Vočana (de Voczan). Njemu povjeri papa Grgur IX. g. 1237. izragu proti biskupu čanadskomu, koj bolestan i sliep nehtjede upravu svoje biskupije predati u druge ruke⁴.

¹ Brusztle. Eecensio Cleri Dioecesis Quinqueecclesiensis III p. 946. Theiner. Mon. Hung. Hist. I p. 55.

² Theiner. Mon. Hist. Hung. I p. 129.

³ Krčelić Hist. Eccl. zagr. p. 81.

⁴ Theiner. Mon. Hung. I 158—163.

Isti Rembald potuži se kod stolice rimske na novoga kralja Belu IV., koj htjede' opozvati njeke darovnice, podane od njegovih' predšastnika crkvam, svećenstvu i plemstvu. Posljedica ove' tužbe bijaše, da je kralj Bela IV- g. 1238 poveljom, izdanom pod zlatnom pečatju, i dozvoljom svoga brata vojvode hrvatskog Kolomana, potvrdio sve darove podieljene hospitalcem od svojih predšastnika, kraljeva Mirka i Andrije II., dodavši još njeke druge¹.

Medju ostalimi đarovanimi hospitalcem posjedi spominje kralj Bela IV. njeko zemljište Kroak, (Novak?), stoje pripadalo prije gradu *Valpovu* (castro VVaUioV) : ovo zemljište ležaše kraj' samostana (domus) hospitalaca, stojećega u *Velikoj* (magna villa).

Još im darova isti kralj zemljište zvano *Petric* u ppžežkoj županiji, pod uvjetom, kad bi se tamo pronašle zlatne rude, da imaju od njih davati petu stranu dobitka njegovomu bratu Kolomanu, kao vojvodi hrvatskomu. Kad bi se pako pronašle rude zlata i srebra, tad imadu hospitalci dobivati od njih samo trećinu, a đvie strane, po običaju zemlje da ima pripasti kraljevskoj komori. Još im darova kralj i njeke zemlje, u županiji varaždinskoj, ležeće kraj zemalja njihova samostana s#. *Ivana u Varaždinu**.

Za vrieme navale tatarske ne nalazim da bi se hospitalci u borbi onako istaknuli bili kao templari. Rukopisne povjestne crtice u Glogovnici, iz XVII. vieka spominju samo, da su Tatari samostan i crkvu hospitalaca u Glogovnici razorili i fratre raztjerali. Njekoliko godina kasnije morao je papa Inocencio IV. (1248) pismeno pozivati ugarske i hrvatske hospitalce, neka se spremaju na vojnu protu Tatarom, kad bi ovi iz nova navalili na opustošenu zemlju³;

Odmah po odlazku Tatara (g. 1242) spominju se u jednoj listini vojvode i bana Dioniza i kralja Bele IV. hospitalci sv. Martina i sv. Jurja*.

Samostan sv. *Jurja* ležaše kod *Planine* blizu Kašine. Od tuda nosio je kasnije ime (monasterium s. Georgii de Planina). Još danas stoji u kašinskoj župi kod *Planine* kapela sv. *Jurja*. Kako su došli hospitalci do posjeda Kašine, nisam mogao pronaći. Godine 1278 bijahu *Planinu* prodali Timoteju biskupu zagr. za 20 maraka dinara zagrebačkih, braća Aleksander Petrov i Matej Blažev od plemena Oća. Imao je dakle biskup zagr. darovati *Planinu* hospitalcem.

¹ Fejer. Ćod. Dipl. IV vol. 1, p 104—111.

² Fejer., T. IV vol. 1, p. 109—110.

³ Theiner. Mon. Hung. I p. 206.

* Moja borba Hrvata s Mongoli i Tatari, I. 79.

• Suvremene listine govore i o sadašnjih hospitalcuh u *Bubici*¹. Njihov posjed pružio se duboko u Slavoniju prema, iz'toku do rieke -Pakre i Vuke, a preko Une po današnjoj Bosni. Sa dubičkim posjedom graničio je njihov posjed samostana sv. Mihalja u gorskoj županiji, koji je dopirao do Petrinje i Kupe.

Iza navale tatarske, čini se, da su hospitalci sv. Ivana glogovnički posjed i samostan napustili i predali *kanonikom* sv. groba jerusolimskog reda sv. Augustina. Ovi kanonici bijahu takodjer po kralju Andriji II. uvedeni u Hrvatsku. Posjedovahu *Bienik* kod Zagreba. Priznavanu zakon sv. Augustina, a hošahu bielu halju sa pet *crvenih* krsta. Ovim glogovničkim. kanonikom bijaše u to doba predstojnik Stjepan (Praepositus S. Sepulchri de Glogovnichia et canonicus ecclesiae Iherosolomitanae²). Od tada govore često listine o medjah posjeda ovih kanonika. . Oni posjedovahn i *Planinu*.

U ovo doba spominje se i neki posjed hospitalaca oko vode Žepnice u zagrebačkoj županiji, ali neznam pod koj samostan pripadaše³.

Godine 1255 dne 13. travnja rieši kralj Bela IV. dugotrajnu parnicu, koju je vodio radi posjeda sv. Martina na Dravi zagr. biskup Filip proti Pavlu sinu Borića bana. Taj posjed pripadao je prije hospitalcem. Ovi ga prodadoše u vrieme meštra Rembalda biskupu zagrebačkomu Filipu. Ali Pavao Boričević ote isti posjed na silu, kao tobože svoju djedovinu. Filip podigne parnicu pred kraljevim sudom. Pavao htjede krivimi izpravami dokazati, da je taj posjed njegova zakonita djedovina. Ali biskup Filip, pozivajući še na svjedočanstvo praeceptora hospitalaca Arnolda, dokaza pred kraljevim sudom, da je biskup doista taj posjed kupio od meštra Rembalda, predšastnika Arnoldova. Bfskup dobi svoj posjed natrag. Pavao Boričević izgubi radi prevare sva svoja imanja*. Rečeni Arnold bijaše veliki preeptor još g. 1259. -

U to doba bijahu hospitalci nastanjeni i u Zagorju. Oni posjedovahu kod građa Belca: *Kremene gorice* i *Selnice* (sadašnja Selnica). Ovaj posjed pripadao je valjda samostanu sv. Margarite pod Belom⁸. Malo kasnije pojavljuje se i preceptorat u *Gicah* na Savi.

¹ Fejér. T. XI Šuppl. p. 408. T. VII vol. 4 p. 102.

² Acta Cap. zagr. Antiqua. Fasc. 32 nr. 9.

³ Tkalčić. Mon. Eccl. zagr. I p. 93.

* N. R. A. Fasc. 1531. N. 13, odneseno iz zem. arkiva.

⁶ N. R. A. Fasc. 1675. Nr; 2, odneseno iz zem. arkiva.

Kolikom brigom njegovaše podjedno stolica rimska red hospitalaca, svjedokom nam je pečatnica pape Aleksandra VI. pisana u Viterbu 10. lipnja g. 1258 kralju Beli IV. U njoj opominje papa kralja, neka uredno plaća hospitalcem godimice one 1000 srebrne marke, koje im zapisa otac mu Andrija II. na podporu reda, a u svrhu uzdržavanja svete zemlje¹.

Nije mi poznat povod, zašto je kralj Bela IV. pod konac svoje vlade hospitalcem manje naklonjen bio, nego li od prije. Ovo nam svjedoče dvie listine istoga kralja. Prva je od g. 1257. Njom oslobadja kralj Hala Kuzmića i sinove Bodića, podložnike grada Zagreba, izpod vlasti hospitalaca, kojoj bijahu se podvrgli prinuždeni gladom. Druga je listina od g. 1264. Ovom podjeljuje kralj nekome meštru Tiburciju vlast, da može prodati svoja imanja komu godj hoće, samo ne hospitalcem ili križnikom (cruciferis duntaxat exemptis). Premda po zakonu Tiburcio nebijaše vlastan prodati svoj posjed, ne imajući odvjatka².

Moguće je, da- je vladi i zemlji sada jur dozlogrdilo, što su uz templare i hospitalci sve to više gomilali dobara i kmetova u Ugarskoj i Hrvatskoj. Nu kadikad bijahu prisiljeni i hospitalci prodavati svoje posjede. Tako prodadoše oni, kako gore vidismo, svoj posjed kod sv. Martina biskupu zagr. Isto tako prodade g. 1262 meštar Ferustan njeke zemlje u Ugarskoj knezu Ivanu Kerekiju, u svrhu da podupre hospitalce u svetoj zemlji³.

Ugled vitezova reda hospitala sv. Ivana dizao se medjutim sve to većnia i u Hrvatskoj i Ugarskoj. Redovna meštra zastupao je kad i kad veliki samostalni prior države Ugarske i Hrvatske. U to doba (1272) obnašao je ovu čast priora fratar *Pontius de Fayn* (Prior Hosp. per Hungariam et Slavoniam). Suvremene listine spominju ga zajedno sa kargariton⁴ preceptorom od Čiča. Rečeni prior Poncio darova g. 1275 knezu Perčinu, sudcu (potestati) grada gričkoga u Zagrebu i njegovomu bratu Andriji, za vjerne službe, njeke puste zemlje zvane Peščenica i Lekenik u ime lena. Zemlje ove ležahu u vlastelinstvu hospitalske kuće (samostana) od Čiča (Chichan)*. Kasnije se ne spominje nikad više taj samostan u poznatih mi izpravah. Isti prior Pontius putovao je g. 1276 u svetu

¹ Theiner. Mon. Hist. Hung. 1 p. 236.

² Acta monasterii Garić. Fasc. I Nr. 2, odnesen iz zem arkiva

³ Fejer Novol. 3, p. 98.

* Wenzel IX (XIII) p. 128. Fejer, V vol. 1, p. 212.

zemlju preko Pulje. Od napuljske vlade dobi dozvolju, da može zajedno sa svojom pratnjom ukrcati u Brindizu ili u Barulu¹.

U Hrvatskoj upotriebljivahu hospitalce ili viteze sv. Ivana takodjer za vjerodostojne svjedoke kod razvoda medja i kod uvoda stranaka u dopitani po kralju ili sudu posjed. Tako uvede g. 1277 fratar Benvenud, preceptor hospitalaca sv. Martina kod Zagreba, po nalogu kralja Ladislava IV. kaptol zagrebački u posjed zemlje Blaguše. Ova je medjašila sa zemljama hospitalaca sv. Jurja od Planine.

Vitezi sv. Ivana podjeljivahu svojim podložnikom takodjer osobita prava i povlastice. Tako bijaše oko g. 1230 -40 meštar Rembald, sjedeći u samostanu svoga reda u Čičah stanovnikom slobodnoga mjesta čiča podielio slična prava kakova dobivahu slobodni gradovi od kraljeva. Njim bijaše dozvoljeno prodavati svoje pokretnine i nepokretnine domaćim ljudem i ostavljati ih po smrti komu su htjeli. Ako bi tko ubio domaćega čovjeka, bijaše dužan platiti 100 penza a preceptoru hospitalaca pet penza. Ako li bi ubojica utičište tražio u samostanu hospitalaca, to ga onda preceptor izdati nije smio. Preceptor mogao je pokušati sa neprijatelji- ubojice nagoditi se, ako li nagoda nije pošla za rukom, imao je ubojica platiti preceptoru jednu marku, a on ga je imao pustiti na slobodu, da ide kamo mu drago. Ali njegova dobra nije smio nitko otimati ili prodavati. Krivce radi krađe, paleža ili proljevanja krvi imao je pravo suditi preceptor sa svojim vitezi itd. Pošto su Rembaldovu povelju čičani prilikom nemira za vrijeme Andrije III., kad je i njihov grad (castrum) upaljen bio, izgubili, to umoliše oni 1293 fratra Guilerna, proreceptora Belskog i namjestnika meštova u Ugarskoj i Hrvatskoj, da im više spomenuta prava potvrdi, što je on i učinio, pošto se iz izvješća fratara Orisa iz **Cica**, i N. preceptora pakračkoga osvjedočio, da Čičani istinu govore³.

Koncem XIII. vieka dovršili su hospitalci svoje spasonosno djelovanje u svetoj zemlji. Godine 1291 pade sa gradom Ptolomeisom ili St. Jean d' Aërom posljednji bedem kršćanstva u ruke muhamedanske. Sveti grob i svetu zemlju osvojiše opet nevjernici. Red hospitalaca sv. Ivana morao je iz svojega mirnoga sjedišta u Ptolomeisu preseliti se u Europu. On odabra za svoj stan ponajprije ostrvo Cipar. Na svom obćenitom zboru, držanom u Limissu,

¹ Acta Externa I p. 33 (Mon. acad. Hung.)

³ Codex Dipl. Patrius Hung. T. VII p. 228.

ustanovio se red iz nova. Njegu bolesnika odabra on prvom svojom zadaćom. U svrhu progona nevjernika po moru ustrojio mornaricu; koja s vremenom uspe se do velike sile i moći, ali uprav ova vojnička moć i snaga izkvari prvobitni značaj hospitalaca. Još godine 1259 izmoli tadašnji meštar u Ugarskoj i Hrvatskoj, fratar Eembald, teškim trudom dozvolju; da vitezovi njegova-reda mogu kod objeda i večere medju sobom razgovarati se.. Strogi zapt držahu još tada posvema. Siromaštvo, poniznost i-poslušnost vladaše obćenito kod svih članova. Nu kad se obogatiše, zavlada medju njima razkalašenost. Oni držahu konje i mnoštvo; podvornika. Odjevahu se sjajno. Njihovo vitežko oklopje i bogati uresi potamnijahu velikoljepje mogućnika i vladara Dragocjene gostbe i zabave do-djoše u običaj. Tako prevrnu red u svemu prvobitnu svoju svrhu i zadaću. Jedinoj borbi sa nevjernici i dvorbi bolesnika ostade red hospitalaca i dalje vjeran. _

Nii pojedini pobožnjaci nadarivahu red i .u. napried nbvimi: posjedi. Tako dobi samostan B. D. M. od *Novaka* opet novi posjed. Njeki meštar Egidio Gregurov darova g. 1293. u ime zadušbine, t. j. za dušu svoju, svoga oca i svoje žene, Anke, rečenomu/samo-stanu posjed *Vratinu*, u vesničtvu (visnicatu) istoga imena, sa svimi zemljanu, oranicama, livadami, sumarni, mlinovi i sa dva vinograda. Ovo darovanje: potvrdi kasnije (1461) Ivan Vitovec Grebenski i Nikola Iločki^ banovi hrvatski¹.

Koncem XIII. i početkom XIV. vieka dokazuju sve to jasnije izprave, da je i *grad Bela* jur od davnih vremena pripadao hospitalcem sv. Ivana. Nu pošto ima tragova, da su ovdje svoj posjed imali takodjer templari, to moramo pristati uz misao, da su se i ovdje ta dva vitežka reda uprav onako dielila u posjedu kao i u Glogovnici.

Stari grad Bela ležaše u varaždinskoj županiji. Bijaše sagrađen na obronku gore Ivanščice. Brdo na kom se još danas vide ruševine toga građa, zove narod Ivanuševo brdo. Izpod građa uzduž drumu, koj vodi u Gotalovee, teče potok Belščina toli silnim tiekomj da u daljini od % sata može tjerati pet mlina. Prema iztoku diže se brdo Banjak. Prema zapadu mali i veliki Vršinec. Prema sjeveru leži gornje i spodnje Pleso, odmah kraj rieke Bednje, pri novih gradovih. Iznad Bednje stoji brdo zvano Gradišće;sa ostanci starih zgrada. Podalje za selom Margećani stoji župna crkva sv.

¹ Zem. arkiv. Acta Jesuitarum zagr. Fasc. I br.'2.

„Margete“, kojoj i crkva hospitalaca posvećena bijaše. Kraj potoka Jalovca vide se opet starinske zgrade; valjda od samostana, koj-se tu nalazio.

Vlastelinstvo belsko bijaše tada jedno od najvećih u županiji varaždinskoj. Njegove granice prostirahu se s ove i one strane Ivanščice daleko u Zagorje i do Štajerske. K vlastelinstvu pripadala je i ogromna dubrava Cerje gornje i dolnje, i prostrano imanje *Ivanec*, sa posebnim utvrđenim samostanom i kapelom.

Grad Bela smatrao se pograničnom tvrđjom prema Niemcem. (Theutonicos), s toga bijaše jedan od poglavica vitezova sv. Ivana uvijek zajedno i kaštelan grada Bele.

Godine 1304 bijaše meštar hospitalaca u Hrvatskoj fratar *Konstancio*. U osmici bogojavljenja iste godine, sjedeći on *vi gradu Beli*, darovao sa dozvoljom svoga reda *Tomi crnomu*, posjed Ponikve, uz plaćanje običnih daća¹. Taj Tomo crni bijaše vlasnik razbojničkoga grada Lobora, ležeća na južnom obronku Ivanščice, posred guste šume. Njegovo ime spominju često, suvremene listine. Nasilje i zloba bijaše značajni biljeg toga crnoga viteza.

..Godine 1306 darova meštar *OUverio* selo Tužno, pripadajuće gradu Beli, svomu momku ili štitonoši Ivanu; za vrieme službe počinjene redu od svoje mladosti. U ime pripadnosti imao je Ivan i njegovi nasljednici meštru hospitalaca ili pako kaštelanu od Bele svake godine, na Martinje plaćati jednu marku starih dinara³.

: Koliko je rimska stolica u ovo doba štitila red hospitalaca sv. Ivana, svjedoči nam pečatnica pape Klimenta V. od 21. prosinca 1307, ovom naloži papa biskupu ostrogonskomu, neka ni pošto ne dozvoli proganjati meštra i viteze reda hospitala sv. Ivana jerusalimškog, proti kojim bijahu se podigli neki mogući neprijatelji⁸. Vriedno je sjetiti se, da je to nalagao onaj isti papa Kliment V., koji je u isto doba biesnio proti templarom.

Dvie godine kasnije osvojiše Hospitalci pod svojim velikim meštrom Fulkom od Villareta sjajnim junačtvom najuriš grad i ostrov Rod. Ovamo premiestiše oni tada svoje glavno sielo. Sviet ih nazva od tada vitezovima od Roda.

Njihova snaga, slava i bogatstvo ponaraste silno sa padom templara. Oni nasliediše kako gore iztaknusmo veću stranu dobara tega prebogatoga reda u svih država zapadnoga svieta.

¹ N. R. A. Fasc. 1597 br. 16 odnesen iz zem arkiva.

² Fejer. C. D. VIII v. 1,'p. 202.

³ Theiner Mon. Hung. Hist. I p. 422.

U Hrvatskoj bijaše glavna stečevina hospitalaca, posije dignuća templara, Vrana, Dubica, Božjakovina ili sv. Martin kod Zeline Čiče, Novaki, Novi Dvori (*Nova curia*) u Medjumurju, Pakrac, Našice, Kamenica ili banski monastir u Sriemu. Od ovih posljednjih nalazim jur g. 1315 preceptore fratra Ivana i fratra Adama. Ovi se spominju u darovnici meštra hospitalaca *Rolandā de Grandana*, kojom ovaj darova posjed Našice meštru Nikoli Aleksandrovu, za izkazane vjerne službe¹.

Prije nego prvi anžuvina Karlo Roberto kod nas kraljevsku stolicu zasjede, nastadoše u pograničnih krajevih uz Dravu i Sutlu grozna komešanja. Kao što se proti Karlu Robertu podigao u Slovačkoj Mato Trenčinski, a u Erdelju vojvoda Ladislav Apor, koj na kraljevsku stolicu ugarsko-hrvatku svoga zeta Milutina kralja srbskoga posaditi htjede, isto tako uznemirivali su podravsku hrvatsku knezovi Gusingovci, sinovi bana Henrika, kao protivnici Karla Roberta.-

Hrvatski hospitalci sa svojim priorom Franjem od Granane pristadoše uz rimskoga papu i njegova štićenika Karla Roberta. Gusingovci im se osvete, otmu im sa njemačkim četami tvrđi grad Belu, koji je neki kaštelan veoma slabo branio. Taj kapetan bijaše po svoj prilici Gerardo, kojega spominju listine g. 1322 kao kaštelana belskog, podpriora i preceptora po Ugarskoj.

Gubitak Bele bijaše velik udarac ne samo po hospitalce nego i po čitavu podunavsku Hrvatsku. Tada sakupi iznenada Nikola Petrov vlastelin Luđbrežki hrvatske čete oko Drave, pohrli pod grad Belu, raztjera privrženike Gusingovaca, osvoji grad Belu i obskrbi ga živežem i svim potrebnim. Popravljen i snova utvrđen grad predade natrag u ruke hospitalaca sv. Ivana.

Za ovu veliku zaslugu nagradi Nikolu Ijudbrežkoga prior Filip od Granane, brat i nasljednik Franje, bivši tada u Perusiji na dvoru pape rimskoga, nekim posjedom ležećim medju riekom Lonjom i Zelinom, pripadajućim samostanu sv. Martina. Nu radi ovoga posjeda podigne parbu knez Pariz, koji iste zemljeTjur prije od hospitalaca ili templara u dar dobio bijaše. Iza poduljeg prepiranja zadovoljiše napokon hospitalci Nikolu. Oni mu darovale g. 1320. imanje Cernec, ležeće u blizini grada Ljodbrega, i neki drugi posjed medju Lonjom i Zelinom².

¹ Codex Dipl. Andegavensis 376 390.

² Zem. arkiv. N. R. A. Fasc. 605. Br. 1.

I kralj Karlo Roberto htjede se odužiti hospitalcem za njihove vjerne službe. Prije svoga odlaska u rat proti Mladenu banu i hrvatskim ustašem izdade on 15. siečnja 1322 povelju, kojom potvrdi na molbu podpriora Gerarda od Granane, reda sv. Ivana, sva ona prava i slobostine, koje mu bijaše podielio kralj Andrija II. g. 1217. Istu povelju potvrdi kralj Karlo po drugokrat g. 1324 na molbu Filipa od Granane, priora hospitalaca rimskih i ugarsko-hrvatskih¹.

Kad se je Karlo Roberto povratio iz Hrvatske i Dalmacije u Ugarsku, potvrdi 13. prosinca iste godine 1323 ugovor mira, sklopljena medju Gerardom, podpriorom vitezova sv. Ivana i kaštelanom grada Bele, u ime takodjer Filipa velikog meštra s jedne strane, a Hektora Vekoslavića Grebenskog i brata mu Punika s druge strane. Obe stranke izjaviše pred kraljem, kako se pred dobrimi ljudi obvezaše, da će zaboraviti na sve medju sobom nanesene štete, razore, paleže, ranjenja i ubijanja ljudih, jednom riečju na sva bivša neprijateljstva, i da će od sada živiti u skladu i u miru².

I stolica rimska ostade vjerna zaštitnica reda sv. Ivana. Papa, Ivan XXII. čuvši od davna, kako se je taj red u Hrvatskoj i Ugarskoj. zadužio, kako je uslied toga prisiljen da proda ili založi njeka svoja imanja: podieli 17. studenoga 1322 zapovied svim nadbiskupom, biskupom i kaptolom, stojećim u zemljah kralja Karla Roberta, da imenuju od svoje strane odbornike, koji će sa izaslanici hospitalaca razviditi, koja njihova dobra mogla bi se prodati, založiti ili u vječni zakup dati³.

Žalibože nije nam sačuvana nijedna listina, iz koje bi se razabrati moglo, da li su uslied papinske dozvolje ikoja dobra toga reda prodana, založena ili u zakup dana.

Nu imamo dokaza, da su hospitalci još uvijek nadarivali svoje vjerne. Tako je 28. studenoga 1323 fratar Filip od Granane, meštar hospitalaca rimskih i ugarsko-hrvatskih, bivši tad u Našicah, darovao Hrenji, podložniku samostana sv. Martina, njeku kuću u Našicah, zajedno sa mlinom, vinogradom i ostalimi pristojaliti*.

Valjda radi svojih velikih dugova nemogoše hospitalci kaptolu zagrebačkomu plaćati desetinu, na koju biše se obvezali, S toga

¹ Fejer. T. VIII v. 2, p. 543.

³ Nagy. Codex Dipl. Andegavensis. T. II p. 55.

³ Theiner. Mon. Hung. I p. 485.

⁴ Fejer. Cod. D. T. VIII vol. 2 p. 495.

nastadoše velike svadje medju njimi i kaptolom. Napokon, uvidi Filip dd Granane, prior (ne već meštar) rimskih i. ugarsko-hrvatskih hospitalaca, štetu nanesenu kaptolu zagrebačkomu. On se odvaži nagoditi, s kaptolom. Vrativ se iz Rima u Hrvatsku načini g. 1324 na dan. uzašašća Isusova podulji pismeni ugovor sa kaptolom u Zagrebu. Vitezzi sv. Ivana obvezale se, da će kaptolu dužnu desetinu za šest godina izplatiti. Opredieliše ujedno potanko način, kojim će se unapried desetina davati i utjerivati od onih *dever* hospitalskih pivnica ili samostana (domibus) što su imali u

Sljedeće godine 1325 spominje se Filip *prior* hospitalaca zajedno sa svojim generalnim odvjetnikom fratrom Markom od Bolonje u jednoj izpravi.; Tom izpravom darovan-je: od hospitalaca meštru Dominiku posjed *Beženica* u požežkoj županiji, a neki dio, toga posjeda Jakobu sinu Bartola. Posjed ovaj biše hospitalci nasliedili od templara³.

Isti Filip, kao prior od Eapue, Ugarske i Hrvatske, sjedeći u svom samostanu u *Pakracu*, darova na dan sv. Jelene g. 1326 Fabijanu Borislaviću, svomu sudcu, za vjerne službe izkažane od mladosti redu hospitalaca sv. Ivana i priorovomu bratu knezu Petru kaštelanu grada Pakraca, posjed Slatinu, koju držahu strici Fabijanovi, Junac i Sek³.

Filipa od Granane kao priora hospitalaca ugarskih, hrvatskih i od Kapue u Italiji nalazim posljednji krat spomenuta godine 1328 u jednoj za grad Vranu važnoj listini. Dne 26. svibnja rečene godine desio se Filip u samostanu vranskom. Tu je od svoje braće fratra Gerarda od Granane, podpriora vranskog, fratra Franje Grenje iz Karana, fratra Marka iz Bolonje, fratra Gerardina iz Massadelora i ostalih vitezova čuo: kako je plemeniti muž Kodul, sin Luke od Spinagarole, građjanin zadarski, junački se vladao u ond doba, kad su Hrvati (valjda pod banom Mladenom) obsjedali grad Vranu. Kodul bijaše zatvoren u gradu sa svojom braćom sa vojnici hospitalaca, braneći grad i samostan veoma odvažno. Nije mario, što su mu Hrvati iz osvete spalili kuće i odtjeraii marvu. On obrani slavno grad. Za ovu vjernu službu nagradi ga prior Filip sa nekim posjedom (praedium) zvanim Mihagran (?).

¹ Farlati. Illyr. Sacr. T. V. p. 416.

² Fejer Cod. T. VIII. vol. 2. p. 619.

* Fejer. Cod. T. VIII. vol. 3. p. 147.

Ovoga medje dopirahu do Dobrogdola, Blata, Okrinja i Stenica; zatim do brda Visokog i Murne i do vrela Triglava¹.

Da su hospitalci u ovo doba držali u vlasti još posjed Novake, kod Vaške, svjedoči nam darovnica Jakova, Ivana i Petra sinova meštra Lovre od Soprona ili Soplona, kojom ovi darovaše g. 1331 samostanu hospitalaca od b. d. M. u Novakih njeku zemlju u vesničtvu (visnicatu) vratinskom².

Uz priorat čitave Ugarske i Hrvatske (Slavonia) počimlje se u to doba sve to većma izticati *podpriorat* vranski. Spomenuh gore fratra Gerarda. Taj bijaše g. 1322 podprior i kaštelan belski. G. 1328 bio je podpriorom *vranskim*.

Nu godine 1333 spominju izprave mletačke jur bezimena *priora vranskog*. Iste naime godine naloži mletačko vieće svojemu poslaniku u Hrvatskoj, da po mogućnosti posjeti u Vrani *priora vranskog*, i da se radi nekijh stvari s njime dogovori³.

U isto doba imenuje se priorom čitave Ugarske i Hrvatske (per Hunganain et Sclavoniam) fratar Petar Kornuto, koj se kasnije iztiče kao prior vranski. Ovaj dakle imađe se smatrati *prvim* priorom vranskim, s kojom časti bijaše skopčan priorat čitave Ugarske i Hrvatske.

. V.

Priori vranski.'

Petar Kornuto.

Petra Kornuta nalazim spomenuta u listinah prvi krat g. 1336. Desio se tada u gi-adu Beli. Tu potvrdi 6. prosinca na molbul kneza Bede, sina kneza Ivana, onu darovnicu, kojom bijaše meštar hospitalaca Oliverio (g. 1306.) darovao njegovomu ocu Ivanu posjed Tužno kod Bele. U listini govori se i o ratu, koji su tada vodili Hrvati proti Niemcem (Guerra Teutonicorum quam habent cum illis de partibus Sclavoniae). Iztiču se nadalje zasluge Bedove glede obrane granica grada Bele naprema Njemačkoj. Izrazuje se ujedno nada, da će knez Beda i nadalje braniti grad Belu kao i njegove granice i njegove podložnike*. U istoj darovnici navode se kao prisutni svjedoci: fratar Lovro od Perusije, preceptor šoprunski,

¹ Fejer. Cod. T. VIII vol. 3 p. 341.

² Arkiv. Nadb. zagr. Donationalia vol. I br. 8.

³ Ljubić. Listine I p. 398.

⁴ Fejer. Cod. T. VIII vol. 4 p. 204.

fratar Ivan Latin bd Pemsije preeptor *Novih dvorova hod Čakovca*, fratar Krevlo, preeptor od Corgovice i fratrovi Ivan Malaražon i Tadija de Altitio. Kako vidimo, poglavari hospitalaca u Hrvatskoj i Ugarskoj bijahu još tada sami Talijani. Neima dakle sumnje daje i Petar Kornuto (Cornuto) bio rodod iz Italije.

Njeki pisci stavljahu početak priorata vranskog, skopčana sa prioratom čitave Ugarske i Hrvatske, u kasnije doba.

Prav, a za njim Krčelić tvrde: da je kralj Ludovik oko god. 1345 prvi utemeljio za hospitalce sv. Ivana u Ugarskoj i Hrvatskoj priorat u Vrani," te da je imenovao prvim priorom vranskim Rajmunda de Bellomonte. Ivan Tomko Marnavić stavlja početak priorata vranskog u vrijeme vladavine kralja Karla Roberta. Nu i Marnavić imenuje pogriješno prvim priorom vranskim nekog bezimenog sina Nikole Drugetića¹.

Glede imena prvoga priora vranskog nije dakle osnovano ni jedno ni drugo mnijenje. Rajmundo Bellomonte pojavljuje se kao prior mnogo kasnije. A Drugetiću ili Drugetu neima medju vitezi sv. Ivana nigdje spomena, već samo medju svjetskimi plemići.

Držim dakle opravdanim svoje mnijenje, da se prvim priorom vranskim i obćenitim priorom vitezova sv. Ivana u Ugarskoj i u Hrvatskoj ima smatrati Petar Kornuto. Jer premda ga listine još g. 1347 spominju samo kao obćenitog priora u Ugarskoj i Hrvatskoj, moramo ipak uvažiti, da susjedna mletačka vlada, kojoj sve što je u Dalmaciji i Hrvatskoj bivalo, dobro poznato bijaše, u svojih javnih izpravah govori izrieno jur g. 1330—33 o *prioru vranskom*, ako mu ime i ne kaže. Prije g. 1330 bijahu pako, kako gore vidismo, još *podpriori* u Vrani (na primjer Gerardo 1322 do 1328). Ovih podpriora nestaje kasnije sasvime.

Kolika razvrćenost bijaše zavlada u ono doba kod nekijh članova reda sv. Ivana, pokazuje nam jedan slučaj, koji se dogodio u samostanu vranskom. Tu je živio neki fratar Ivan de Gamporiano, kao jedan od poglavica (praefectus) reda hospitalaca. Ovaj fratar oženi se nekome djevojkome. Ukrade u samostanu više pokretina (izprava veli: „mobilia et immobilia" ?), te uteče sa ženom. Primi zatim krivo ime Bonjoannes i stavi se pod okrilje obćine zadarske. Na tužbu priora hospitalaca naloži papa Benedikt XII. g. 1337 nadbiskupu zadarskomu i biskupom ninskome i skradin-

¹ Nikola Druget bijaše brat Vilima Drugeta palatina ugarskog (Archid. de Kiikolo).

skomu, neka povedu izragu, i neka postupaju proti zločincu u smislu zakona¹. Uspjeh iztrage nezna se.

Ako su ovaki zločini mogli pobuditi ogorčenost svećenika i svjetovnjaka proti redu vitezova sv. Ivana, to, je ipak stolica rimska uz vladare zapadnih država taj red krepko štitila radi njegove vojničke, snage na kopnu i na moru, radi njegova velika upliva u kršćanstvu i radi bogatstva, što ga je stekao nasljedstvom templarskih dobara. Na sredozemnom moru bijahu hospitalci jaki štit u obrani proti navalama turskim.

Kad je papa Kliment VI. g. 1343 i 1345 pozivao kršćane u križarski boj, umoli on uz kralja od Cipra i uz republiku mletačku, osobito hospitalce, da se pridruže križarom sa svojom pomorskom vojskom. Pod svojim velikim meštrom HeUonom . od Villeneuve'a (Villa nova) starcem od 80 godina i pod svojim admiralom Ivanom od Biandre oteše oni 28. listopada g. 1345 na juriš bogati trgovački grad Smirnu i odtisnuše Turke od Jonskih ostrova. U toj borbi sudjelovahu i hrvatski vitezi sv. Ivana. Oni bijahu pozvani u križarski rat po papi, kroz nadbiskupa ostrogonskog².

U svrhu ovog križarskog rata dao je prior vranski, ujedno i prior čitave Ugarske i Hrvatske države, graditi poveći brod, za kojega je u Mletciah platio brodarinu. Od mletačke vlade dobi on i dozvolju dne 2. srpnja 1345, da može kod Zadra isti brod natovariti sa vesli, na porabu mornarice velikoga meštra sv. Ivana. Od njega imao je pribaviti i namiru vrhu doista primljenih vesala³.

Da li je prior vranski doista odpremio rečena vesla do opredieljenog miesta, o tom bi se dalo posumnjati, pošto je uprav tada buknuo rat medju kraljem Ludovikom I. i Mletčani poradi Zadra. A uz stranku kraljevu pristajali su potajno i hrvatski vitezi sv. Ivana, premda se javno prikazivahu kao prijatelji Mletčanom.

Kad je mjeseca studenoga 1345 došla u Dalmaciju sjedinjena ugarska, hrvatska i bosanska vojska na obranu Zadra, pala je uprav kod Vrane, da si osigura zaledje. To bijaše uzrok, zašto su hrvatski protivnici kraljevi zajedno s mletačkimi vojnicima sjedinili se proti hospitalcem. Pod vodstvom kneza Mladena III. šubića navališe oni početkom mjeseca prosinca 1345 jurišem na grad Vranu. Poubijaše mnoge branioce gradske, upališe i tvrdju vransku.

¹ Farlati. Illyr. Sacr. T. V p. 96.

² Theiner. Mon. Hung. I p. 658, 697. y

³ Ljubić. Listine II p, 253.

Mletačka vlada našla se u čudu radi toga čina, jer je držala viteze vranske za svoje najiskrenije prijatelje (qui sunt intimi et devoti nostri Domini). S toga še požurila, da "upita pismeno svoga pomorskoga kapetana i svoje upravitelje dalmatinskih, gradova: što je dalo povod njezinim prijateljem, da navalise na grad Vranu¹.

Da su vitezi vranski pristajali uz kralja Luđovika I., potvrđuje još bolje s&m kralj. Vraćajući se on godine 1348 iz napuljskoga rata, ukrca se 1. srpnja i. g. uprav kod Vrane. On odsjede u popravljenom gradu kod hospitalaca, kao svojih vjernih privrženika. Odavle stoprv premjesti se u još jaču tvrđju Ostrovicu², koju bijaše godinu dana prije dobio u zamjenu za grad Zrin od Grgura i Jure Šubića.

Za čitavo ovo vrieme predstojao je redu sv. Ivana u Hrvatskoj prior Petar Kornuto.

Kao prior hospitalaca ugarskih i hrvatskih spominje se isti Petar još g. 1347. Ove godine nagodio se sa biskupom pečujskim radi desetine, koju su imali davati hospitalci od svojih dobara ležećih u kotaru pakračkom i od Našicah u Slavoniji³.

Za vrieme Petra Kornuta bijaše predstojnikom samostana i dobara u Glogovnici i u Novakih fratar Petar Ladislajev. S ovim se zavadi ban hrvatski Nikola, i ote na silu njeke posjede crkve! glogovničke. Kad predstojnik Petar zamoli bana, da mu posjede vrati, protjera ga ban pomoću župana križevačkog Pavla Polče i nekijh susjednih plemića. Ban skine ga i sa časti predstojništva, otme sve pokretnine i nepokretnine crkvene i preda upravu glogovničkih dobara nekomeu apostati Pavlinu, Ivanu Korhišu. Isto tako protjera te izrani Petrova brata Nikolu, koji je upravljao kao svjetski čovjek imanjem samostana Novaki.

Na pritužbu predstojnika Petra kod rimske stolice naloži papa Kliment VI. iz Avinjona 2. travnja 1347 biskupu pečujskdmu, opatu od Hocka i predstojniku crkve požeške, neka bez vike i buke izravnuju tu stvar. Papa nije htio dati isti predmet po crkvenom propisu na razpravu biskupu zagrebačkom, u kojega biskupiji ležahu ista imanja, jer se Petar predstojnik, iz bojazni pred banom, strašio putovati na sud u Zagreb*.

¹ Mon. Hung. hist. Acta estera II p. 124. Ljubio, Listine II p. 247.

² Lueius. Memorie di Trau p. 244. Bulletino Arch. I. 1881.

³ Fejer. Cod. Dipl. T. IX vol. 1 p. 515.

* Theiner. Mon. Hung. Hist. I p. 738.

Posije godine 1347 neima u javnih izpravah traga prioru Petru Kornutu. Kao njegov nasljednik pojavljuje se:

Monialis.

"Uspomenu ovoga priora sačuva nam suvremeni ljetopisac i kancelar kralja Luđovika Ivan naddjakon Kikelevski. Pray nazivlje ga pogriešno Morialis. Listine pišu ga još izkvarenije Mohefgalus.

Ivan naddjakon imenuje ga naročito priorom Vranskim (priorem Auranae, militem ordinis S. Johannis Hierosolimytani). Sa svojimi vitezi bijaše on g. 1347 pošao u Italiju u rat proti kraljici Ivani Napuljskoj. Kralj Ludovik I. bijaše mu povjerio grad Anversu, da ga čuva i brani. Posije odlazka kraljeva predade on sramotno grad u ruke principa Luđovika od Tarenta, privrženika' kraljice Ivane. Ovo izdajstvo dade povod, da je Monialis g. 1348 sa časti priora skinut.

Nu on bijaše u Italiju ponio pečat i veoma važna pisma priorata :vranskog. S toga je njegov nasljednik morao listine po njemu izdane ili izpraviti ili iz nova izdati. Kralj Ludovik I. podieli ujedno zapovied svim hospitalskim samostanom, neka bolje čuvaju svoja pisma, i neka ih po. nikom raznašati nedozvoljavajii¹.

Monijalov nasljednik bijaše:

Bandon ili Baldon i Valdon Kornuto.

Ovaj bijaše po svoj prilici ili brat ili bližnji rođak priora Petra Kornuta. Za njegovo doba nastavljena su u Hrvatskoj nasilja i otimanja gradova, sela, kuća, zemalja i čitavih posjeda vitezova sv. Ivana. Poremećeno državno stanje, te vanjski i domaći ratovi, prijahu otimačem i silnikom. Na pritužbu priora Baudona izdade kralj Ludovik I. dne 6. veljače 1349 povelju, kojom se prioru Baudonu daje sloboda, da može sva hospitalska imanja, koja su tečajem od 32 godina na silu oteta, natrag uzeti². Nu kad kraljeva dozvolja pomogla nije, uteče se prior, k stolici rimskoj. Papa Kliment VI. naloži iz Avinjoha 29. siečnja 1352 biskupom pečujskomu i bosanskomu, kao i opatu sv. Nikole u Šibeniku, neka povedu strogu izragu proti svim otimačem hospitalskih dobara, i

¹ Pray. De prioratu Auranae p. 15. Arehid, de EukSlo Chronica Francofurti 1600 p. 101

² Fejčr. C D . IX v. 7 p. 94.

neka nastoje, da se učini pravica vitezom sv. Ivana makar i oružanom rukom svjetovne vlasti¹.

Nu čini se, da je i papina rieč u ono ratno doba u državi kralja Ludovika I., kao neprijatelja papina, veoma malo važila.

, I sami hrvatski hospitalci imali su malo vremena brinuti se za svoja prava i dobra. Oni biše prisiljeni podjedno vojevati uz kralja proti Ivani napuljskoj, proti Mletčanom, proti Dušanu caru srbskpm i u pokrajinah poljskih.

Prior Baudon Kornuto nosio je u to doba jur naslov župana dubičkog. Ovaj naslov zadržali su kasnije svi skoro priori vranski. Dubičku županiju nasliediše hospitalci od templara.

Kao župan dubički darova prior Baudon godine 1353 knezu Ivanu Ivanoviću selo Sitno ili Žitno, u kotaru gorskom. Ovom prilikom opozva on sve izprave izdane po fratru Monergalu (Monijalu), odpadniku vjere (rebellem religionis), koj bijaše, kako gore spomenuh, stari pečat priorata krivo posvojio¹.

Radi velikih zasluga hrvatskih i ugarskih vitezova sv. Ivana uze ih kralj Ludovik I. pod svoju osobitu zaštitu. Godine 1355. 18. listopada podieli on prioru Baudonu Kornutu pohvalnu povelju poradi vjerne službe, izkazane mu u svih zgodah (pro fidelitatibus quibus idem Regi in cunctis negotiis, toto suo posse laudabili virtute studuit complacere et se reddere gratiosum). Ovom poveljom izvadi kralj priora i sav njegov red izpod suda hrvatskoga bana, velikih župana i plemićkih sudaca. On stavi članove reda vitezova pod svoj osobni sud ili svoga nadvornika i dvorskoga sudca².

.. Istu povelju potvrdi kralj Ludovik I. dne 9. ožujka 1357Slie-deći dan, naime 10. ožujka i. g., podieli kralj prioru Baudonu Kornutu i fratrom Donatu podprioru u Krašovu i Novih dvorih, Guilermu preceptoru u Čorgovu, i Albertinu preceptoru u Šoprunu i. Grori, iznimnu vlast, da mogu bez ikakove parnice i suda oteti posjede onim plemićem, koji bijahu obvezani davati hospitalcem desetinu, a ne htjedoše ju dati. Izuzeti, bijahu samo oni posjedi, koje darova sara kralj ili njegov otac. Od ovih posjeda imala se desetina tjerati sudbenim putem⁵.

¹ Idem. C. D. T. IX v. 7. p. 170.

² Arkiv Nadb. zagr. Donationales. Vol. I. Nr. 17.

³ Fejer C. D. T. IX vol. 2 p. 369.

* Tamo p. 373.

⁵ Tamo p. 582.

Nu dočim su hospitalci od svjetskih plemića i vlastele, pomoću vlade utjerivali najvećom strogošću dužnu desetinu, to su ipak od svoje strane na tu dužnost rado zaboravljali.

Spomenuh jur gore, kako su među hospitalci i kaptolom zagrebačkim dugo trajale ogorčene razpre i parnice poradi dužne-kaptolu desetine. Pruče stranke bijahu se nagodile za kratko vrieme. Ali nagađa osta na papiru. Godine 1358 podignu kaptol zagrebački pred hrvatskim banom Leustakijem iz nova parnicu proti prioru Baudonu i njegovom redu poradi dužne desetine. Kaptol izasla na samo" Jurjevo svoga kanonika pjevca Pavla i kanonika čuvara Ivana, da se sastanu u Zagrebu pred banom sa izaslanici priora Baudona. Izaslanici bijahu dubički preceptor Ilija i šoprunki i gorski preceptor Albertin. Stranke se i opet nagodiše. Hospitalci obrekoše za vječna vremena, da će kaptolu revno plaćati u ime desetine svake godine na Martinje tri marke dobrih dinara. Ako li nebi platili, daje kaptolu prosto ovrhu voditi na stvarih hospitalaskoga posjeda u Sv. Martinu (Božjakovini)¹.

Više spomenuti preceptor dubički Ilija obnašao je svoju čast u Dubici jur g. 1354. On podieli tamo svjedočanstvo dubičkim Pavlinom, kako im knezovi Nikola i Stjepan Odulenoviči od Kosuće, u ime zadušbine, darpvaše neki posjed nazvan Otok. Sa preceptorom imenuje se ujedno i zemaljski župan (comes terrestris) dubički Filip Varković².

Baudon Kornuto prior vranski i župan dubički nije imao svoga stalnoga stana. U vrieme mira bavio se je obično u Hrvatskoj na raznih imanjih. Mjeseca svibnja (25.) g. 1357 nalazimo ga u Pakracu (domo riostra). Tu je darovao nekome Gjorgji Rusu, sinu Ivanovu, posjed nazvan Veliki Martin, radi zasluga učinjenih hospitalacem³.

U to doba počese se plemići županije dubičke otimati izpod suda vitezova sv. Ivana. Prior Baudon potuži se radi toga god. 1359 kralju Ludoviku I. Ovaj naloži kaptolu zagrebačkomu, neka po svom čovjeku dade razviditi: da li ovi plemići podpadaju doista pod sud hospitalaca. Kaptol javi kralju 18. prosinca 1359, da je kanonik Dionisij saslušao ove plemiće .od.Jłm\$fy~\$ž^\$LJ?*'^*-i Vručine. Oni izjaviše, da su njihovi djedi i pradjedi, odkad tem-

¹ Listinu priobćio mi I. Tkalčić.

² Fejer. C. D. IX vol. II p. 708.

³ Tamo t. IX v. 2 p. 624.

plari i hospitalci posjedovahu Dubiću, vazda podpadali pod sud i sudište (judicio et judicatu) priora i preceptora dubičkog¹.

Kad se plemići dubički hospitalcem još uvijek pokoriti nehtjedoše, zapovjedi kralj Ludovik I. na molbu priora Baudona kaptolu požežkomu, neka iz nova razvidi, da li su plemići županije dubičke stajali od njегда pod sudom priora i preceptora dubičkog, i da li su im plaćah' kunovinu i njeke druge daće. Kaptol požežki odgovori kralju 20. siečnja 1360, da su plemići dubički doista od vajkada plaćali kunovinu templarom i hospitalcem².

Da predobe štoviše mogućnika za svoj red, običavahu hospitalci plemićem od najboljih obiteljih darivati predija. Tako podieli prior Baudon g. 1360 sinovom bana Nikole od Lendave posjed Sentu u ime predija, uz godišnju plaću od pet maraka dinara³.

Iste godine spominje se u listinah Albertin kaštelan od Moštenice, zajedno kao preceptor vitezova sv. Ivana od Dubice, Gore i Šoprana. Ovaj prijavi službeno, kaptolu požežkomu, da je Jakov sin Ladislava od Toplica dne 20. prosinca 1360 jednoga slugu priora Baudona zlostavio i jednu marku novaca mu oteo, premda sluga ništa nije skrivio, jer ga bijaše kanonik Dionis u nekdm poslu hospitalaca k njemu poslao. Albertin moli, da mu to kaptol pismeno posvjedoči*.

Neznam, kojemu sv. Martinu samostanu hospitalaca pripadao je prior Grgur, koj se g. 1363 bavio u poslu svoga reda u Dalmaciji. Tu je on (valjda u Vrani) izdao priznanicu, da je od Adama Varikašića, za dušu njegove žene primio pet libara⁴.

Godine 1364 24. srpnja baveći se kralj Ludovik I. na lovu u Gerenčeru naloži kaptolu pečuvskomu, da razvidi granice medju posjedom Ladislava Filipova svoga dvornika i Vandona (Baudona) Kornuta *priora vranskog**. Znamenito je, da u toj listini kralj uz naslov priora vranskog nikakav drugi dodao nije. Nov dokaz, kako je u ono doba jur sasvim u običaj ušlo, obćenitoga priora ugarskih i hrvatskih* vitezova sv. Ivana" nazivati prosto priorom vranskim.. *

¹ Fejer. T. IX vol. 7 p. 170.

² Isti. T. IX v. 3 p. 195.

³ Tamo p. 198.

⁴ Tamo. T. IX. vol. 7 p. 188.

⁵ Arkiv Fanfonjin u Zadru.

⁶ Fejer. T. IX v. III p. 390.

Imamo i drugu listinu od iste godine 1364., kojom je kaptol pečuvski razvodio granice. hospitalskog posjeda *Dobre*. Tu se poživlje kaptol na svjedočanstvo Stjepana biskupa njihranskog, koji je isti posjed njегда u prisutnosti priora Donata, a u novo doba. sa *priorom vranskim* Vaudonom, razvodio bio¹.

Baudon Kornuto, kao župan dubički, darova g. 1365 Pavlinom dubičkim sve kunovine i daće, koje pripadahu hospitalcem od maloga posjeda Otoka, darovana Pavlinom po sinovih Odolena².

U ovo doba vojevahu vitezi sv. Ivana zajedno sa kraljem od Cipra proti Saracenom u Africi. Kod Aleksandrije razbiše oni mornaricu turskih gusara. Oni biše odlučili osvojiti i Aleksandriju za red hospitalaca. Veliki meštar Rajmundo Beranger, grof od Barcelone, na čelu svojih vitezova stane jurišati grad velikom žestinom. Kralj od Cipra videći da je grad teško osvojiti, reče velikomu meštru: „Zabadava naš trud, mi smo izdani!" Ponositi vitez odgovori: „Hrabri vitezi sv. Ivana nasmjedu nikad biti nadvladani od Saracena". On poda odmah znak za novi juriš. Uzpc se sam na ljestve, te protjera svojim mačem neprijatelja sa zidina. Za njim uzapnu se i njegovi vitezi po ljestvah na zidine. Prodru u grad 10. listopada 1365 i posjeku sve što im se uzprotivi. Ali kao pobjednici zaboraviše, da su kršćani. Oni pališe, ubijaše, rpiše kao divja zvierad. Poplieniše sve kuće i kućarice i odvedoše mnogo robija obojega spola, pošto se u gradu uzdržati ne mbgoše³.

Kad se sljedeće godine 1366 spremahu Turci na osvetu, pisa papa Urban V. iz Avinjona kralju Ludoviku: Neka priteče u pomoć vitezom u Cipru i Rodu sa nješto vojske⁴. Nezna se, da li se je kralj odazvao pozivu; ali prior vranski Baudon Kornuto ode sa svojim vitezi valjda u pomoć svojoj braći, jer mu kod kuće sve do g. 1370 neima traga u listinah. Na njegovo mjesto dodje privremeno za priora

Arnold Belmonte.

Ovoga priora spominje samo jedna listina kaptola zagrebačkog od g. 1367. U toj listini svjedoči kaptol, kako je na molbu Mihaelja i Benka sinova Stjepana, unuka Luke od Gjepova svetopeterskog, poveo iztragu proti Arnoldu, prioru hospitalaca, poradi

¹ Tamo p. 455. •

² Acta Mon. Dubicensis Fasc. I Nr. 6. Odnescna iz.zem. arkiva.

³ Falkenstein. Gesch. d. Johanniterordens p. 133.

⁴ Fejer. C. D. T. IX vol. 7 p. 241.

njelog nasilja, što ga počinise' ljudi samostana Božjakovine na imanju zvanom Lumpno(?) kod sv. Nikole¹. Kasnije bijaše Arnold pod svojim rođakom Rajmundom podprior i preceptor od čorgova i Novih dvorova.

Baudon Kornuto
iz nova.

Oko godine 1369 imao se vratiti prior Baudon iz Cipra, jer početkom g. 1370 desio se u Dalmaciji u gradu Vrani.

Kada rečene godine dodjoše u Dalmaciju kraljevski povjerenici Ladislav biskup njitranski i Saracen župan komore pečuvske, da suđe u njekih parnicah, sjedio je pri takom jednom sudu 29. svibnja 1370 u Trogiru i Baudon Kornuto, • prior vranski, zajedno ša povjerenici².

Iste godine 8. studenoga bivši Baudon još uvijek u Vrani darova meštrom Stjepanu i Ivanu sinovom pok. Nikole bana od Lenđave, njeki posjed pripadajući samostanu čorgovskomu. Ova darovnica znamenita je za pravnu povjest. Prior daruje prije svega rečeni posjed *po savjetu* (consilio) *svoje redovne braće i boljara* (fratrum et procerum nostrorum). Banovi sinovi postadoše tim darom predijaliste reda hospitalaca. U to ime imali su im svake godine plaćati 14 maraka dobrih dinara uz pripadajuću desetinu³.

Da je u to doba red ugarskih hospitalaca spadao pod vlast; priora vranskog, dokazom nam je i ova i mnoge druge hstine, jer kao što se ovdje spominje čorgovski samostan, ležeći u šumskoj ili šomodjskjp županiji, tako svjedoče, druge listine, da je i podprior (Donat) stolno-biogradski sa svojim velikim samostanom i mnogimi mansiami podčinjen bio Baudonu prioru vranskom*.

II ovo. doba spominje se u Varaždinu još uvijek samostan hospitalaca sv. Ivana⁶, koji je u kasnije doba pretvoren u samostan reda sv. Franje.

Baudon Kornuto živio je pod konac svoga života u samostann Corgovcu. Tu je imao dugotrajnu parbu sa meštrom Nikolom od

¹ Arkiv grofova Oršića. Sv. 22 br. 50.

² Lucius. Memorie di Trati, p. 291.

³ Fejer. Cođ. D. T. IX. vol. 4 p. 263, 371. Prav. De prior. Aiin. p. 19.

* Fejer t. IX vol. 4 p. 258.

⁶ N. R. A. Fasc. 446. Nr. 17 odueseno po banu iz zem. arkiva, i arkiv grada Varaždina. Fasc. II. N. 10.

Kaniže, sinom Ivanovim. Ovaj htjede osvojiti mjesto Beren sa povećim posjedom ležećim u blizini Corgova. Još nebijaše svršena parba, kad prior Baudon početkom g. 1374 umre. Parbu nastavi tadašnji preceptor čorgovski Rajmundo od Bellmonta, i Alberto preceptor stolnobiogradskog samostana. Pred sudom pokazaoše oni darovnicu kralja Bele III. od g. 1193. S njom u ruci dokazaoše, da im je po materi istoga kralja darovan Cbrgov sa Čitavom okolicom. Nu pošto se sud iz opisanih medjah nemogaše uvjeriti, dali mjesto Beren unutar naznačenih granica doista leži, odlučen bi nov razvod medja¹. U isto nekako vrijeme, na samo Jurjevo g. 1374., bude izabrati priorom vranskim

Rajmundo Bellmonte.

, Kako gore iztaknuh, bijaše Rajmundo Bellmonte preceptor u Corgbvu. Izabran priorom vranskim i županom dubičkim ode stanovat u Hrvatsku. Mjeseca maja 1374 desio se u svom dvorcu *Mlaki* u Turovom polju. Tu potvrdi listinu svoga predšastnika Petra Kornuta, kojom **oVaj** bijaše darovao Pavlu Ivanovu njeki posjed. Ujedno potvrdi on isti dan darovnicu priora Baudona, kojom ovaj darova sinovom bana od Lenđave posjed Lentu².

Jedva bijaše imenovan novi prior, kad prije tizkrsa god. 1374. kralj Ludovik I. zapovjedi banu hrvatskomu Petru Sudaru i fratru Gerardu *predstojniku* (Praeposito) hospitalaca od Gore, da povrate nekome Vuku Mateovom Turopoljcu i Andriji od Bachina, imanje njihova strica fratra Ilije viteza sv. Ivana, sina Odolenava i njegova brata Stjepana. Ovo imanje bijaše oteo Orlando preceptor dubički, pridruživši ga preceptoratu dubičkomu, premda je to imanje bilo djedično i vlastitim novcem kupljeno, kako su oni tvrdili³.

U jeseni iste godine, na dan rođenja B. D. Marije (8. rujna) držao je prior Rajmundo obćeniti zbor (generale Capitulum) sa svimi svojim vitezi, prijatelji, podložnici (vasallis) i činovnici. Tu predade on gore rečenomu Pavlu Ivanovu imanje *Jurketinec* kod Varašdjna, pripadajuće pod grad hospitalaca sv. Ivana Belu. Darova ga pako u ime predija na vrijeme, dok se bude njemu i njegovim nasljednikom svidilo. (Usque ad beneplacitum nostrum et nostrorum successorum). Kao predija Usta imao je Pavao plaćati

¹ Fejer. T. IX vol. 7 p. 348.

² Fejer. T. IX vol. IV. p. 6,13—615.

³ Marcellović. MSC.

svake godine osam penza dinara, i. desetinu. Vitezi: sv. Ivana zadržao po običaju za sebe pravo suda rad paleža, rad probevanja krvi i rad nasilja. Nu krivce trećega prestupka mogao odšudjivati samo predijalista¹.

Za vrijeme priora Rajmunda imenuju se kao poglavice ugarskih i hrvatskih hospitalaca: Gerardo i Albertin preceptor od Dubice, Arnold Bellmonte preceptor od Corgova i Novih Dvora u Medjumurju, zajedno i podprior Gerardo 'preceptor od Gore; /Guilelmo de Alcaris ili Alcaniz, kaštelan gradova Bele i Novih dvora.

Sa islirai poglavicama reda nagodio se g. 1375 Stjepan biskup zagrebački i brat mu meštar Ivan, sinovi Ivana od Crne (Corne), poradi nekog posjeda zvana Somlom (Somlov?)².

O prioru Rajmundu govore riedko suvremena pisma. Čini se, da se bavio često izvan Hrvatske i svoga priorata. Vojavao je valjda uz svoju braću od Roda, koja u ono doba pod velikim meštom Rajmundom Berangerom i Robertom Julliakom bijahu osvojili Aleksandriju i obranili Smirnu.

Rajmunda Bellmonta zastupahu u prioratu vranskom većom stranom podpriori i preceptor.

Tako je g. 1376 ban Petar Sudar, povodom gore spomenute tužbe Vuka Turopoljca, u smislu dobivena naloga kraljeva, jur g. 1374 poradi otetih po hospitalacih posjeda Košuce, Lečnice i Bačina pozvao pred sud Albertina preceptora đubičkog nasljednika Orlandova. Kad na poziv nije došao, odsudio ga s ogluhe (ih contumaciam)³.

Sljedeće godine 1377 dodjose pred kralja Luđovika I. u Višegrad Stjepan preceptor stolnobiogradski i Baudon od Ljube preceptor varaždinski u ime svoga reda. Oni se potužiše proti Stjepanu Lackoviću vojvodi 'erdeljskom, koji je putujući u svetu zemlju, izmamio bio od velikoga meštra u Rodu dozvolju, da može imanja Gjant' i Fat u županiji tolnanskoj, pripadajuća samostanu stolnobiogradskomu, zamieniti za druga imanja. Kralj usliši njihovu molbu i odobri položeni po njima prosvjed⁴.

Njeko vrijeme bavio se prior Rajmundo i u Vrani. Tu je, nezna se koje godine, prodao sela priorata vranskog Bojišće i Zblaće zadarskim građjanom Zaninu Butasu, Ivanu Viktorovom i Krešu

¹ Arkiv Kaptol zagr. Tkalčić.

² Fejer. T. IX vol. V. p. 68.

³ Marcellović. MSO.

⁴ Fejer. C. D. T. IX vol. V p. 149.

Gali Varikašiću¹. Za vrijeme Rajmundovo nalazim u Glogovnici predstojnikom glogovničkim fratra Petra. On je nosio sljedeći nasjpv: „Hop. et religiosus vir frater praepositus montis S. Mariae de Glogoncz, imo Canonicus S. Stephani Dominici sepulehri Hierosolimitani“. Na njegovu molbu izdade kaptol Casmanski u prepisu povelju kralja Andrije II., kojom ovaj g. 1207 darova sedam sela glogovničkih redu hospitalaca sv. Ivana.

Oko.g. 1378 odreko se Rajmundo za njeko vrijeme časti priora vranskog, Na njegovo mjesto izabran je priorom:

Ivan od Paližne.

Medju priori vranskimi bijaše Ivan ,prvi po rodu Hrvat.Njegov otac takodjer, Ivan, stari plemić županije križevačke, posjedovao je imanje Paližna, i

Prior Ivan imao je braću Tomu i Petra, uz to šest stričevića, Jurja, Berislava, Ivana, Nikolu, Matu i Petra. Ovi bijahu kasnije svi zapleteni u urotu proti kraljici Mariji i Sigmundu.

Ivan od Paližne izabran je priorom:vranskim oko g. 1378. Ali je jur prije, počamši od g. 1370,- upravljao Vranom kao podprior.

Ovo ham svjedoči jedan pismeni naputak građjana spljetskih, što ga dadbše svomu poslaniku putujućemu g. 1388 do kralja Sigmunda. Tomu poslaniku naložiše, neka se prituži kralju u njihovo ime, kako jur 18 godina trpe velika ugnjetavanja i progone od fratra križnika (Gruciferorum) Ivana od Paližne². Imao je dakle jur godine 1370 biti bud podpriorom, bud preceptorom vranskim.

Čini se, da je Ivan od Paližne kao prior najprije pomislio, kako da natrag osvoji miesta Bojišće i Zblaće, koja bijaše njegov predšastnik, valjda proti volji svoje redovne braće, prodao više spomenutim: gradjahom zadarskim. Ovi se potužiše radi toga na Ivana nekoliko krat kralju Ludoviku I. Zadnju tužbu odpraviše 26. svibnja 1381. Uslied toga zapovjedi kralj, da im se oteta po Ivanu sela vratiti imadu. Ali Ivan hehtjede slušati kralja, bivši u svom pravu.

U vrijeme smrti kralja Luđovika bavio se Ivan od Paližne u Ugarskoj kod kraljice Marije i Jelisave. Tu se spozna sa svimi uplivniini muževi kraljeva dvora.

¹ Lucius. Hist. Dalm. Amst. p. 326.

² Ludius. Mem. di Trau p. 339.

Osamnaest dana iza smrti kraljeve (29. rujna 1382), dođe Ivan u Stolni Biograd, u samostan tamošnjih vitezova sv. Ivana. Ovi ga nazivahu u javnih izprava svojim prelatom (Joannes prior de Aurana, Praelatus noster).

Ivan donese ovamo pismo od kraljice, kojim ova, sa znanjem svojih boljara i velikaša, dozvoli, da može kao prior založiti u preceptoratu od Novih dvora njeko imanje na riei Knežini (Kaniži) sa svimi svojim pristojališti sinovom Ivana bd Kaniže za 4000 forintih¹. Povod ovomu zalogu bijaše, što je prior Ivan tobože za crkvene potrebe svoga reda trebao mnogo novaca. A u istinu za tajne pripreve na bunu.

Mjeseca travnja godine 1383 bijaše Ivan bd Paližnejošte vjeran privrženik kraljice Marije. U ovo doba izdade kraljica na molbu Ivanovu svojim ručnim pismom zapovied kaptolu stolnobiogradskomu, da povede izragu proti meštru Jakovu, županu dvornika kraljičinih, koji na priorovom posjedu Gerenaš ili Jerenaš bijaše odveo priorova kmeta Ivana, sina Vogićeva, bez dozvolje gospodareve².

I kraljevski dvorski sudac Ivan Seč izdade iste g. 1383 prioru Ivanu svjedočbu, da je u nekoj parbi podprior Luka u iine priora Ivana još g. 1381 pozvao pred kraljev sud Stjepana Lackovića, sina vojvode Dioniza i njegova brata Dioniza³.

U ovoj listini imenuje se i neki prior Petar (g. 1381), o kojemu neima nigdje drugdje spomena. Ako se pod ovim Petrom nerazumieva možebiti Petar Kornuto (1336—1347), ili je pako ime pogriješno zapisano.

Kratko vrieme zatim vidilo se na koje svrhe je Ivan zalagao dobra svoga reda. Odmah, kako se vrati u svoju domovinu, stane ustrojavati pokret proti obstojećoj vladi.

S njime bijaše se zavjerali prvi velmože i dostojanstvenici ugarski i hrvatski. Medju ostalimi: Sijepan^{^^}cković i sinovac mu Andrija od Dobrogošća, Pavao\Hrvat biskup zagrebački, Ivan brat njegov, ban Mačve i župan sriomski i požežki, napokon i treći brat Ladislav, sva trojica sinovi Petra. Zatim Stjepan-JFrankopan knez krčki, senjski i mođruški, Ivan i Ladislav Korpad, Nikola Seč, bivši dvorski sudac, Nikola Sambor, kr. tovarnik i mnogi drugi.

¹ Fejer. T. X vol. I p. 52. Pray de Prior p. 21.

² Fejer., T. X vol. I p. 125.

³ Tamo T. X vol. I p. 130.

Ovi muževi odlučie podići barjak slobode proti mlitavom vladanju ženskom, i proti samosilju ponositog nadvornika Nikole Gorjanskog, ljubimca, ako ne ljubovnika, kraljice Jelisave, majke Marijine.

• Pri skupnom viećanju o tom: koga da izaberu kraljem? sjetiše se rečeni plemići njegovdašnjega vojvode hrvatskog, a tadašnjega kralja napuljskog, Karla Dračkog.

Po rodu i po krvi imao je Karlo iz kuće Anžuvaca prvo pravo na priestol ugarski i hrvatski. Kao muž i kralj ugledne države imao je svakako prednost pred slabom ženom, stojećom pod skrbi ničtvom tašte matere i ohola palatina.

Kralj bosanski Tvrdko I. podupirao je tajno urotnike. Plemstvo hrva,tsko i bosansko, a stranom i ugarsko, spremalo se sve po malo da stupi u kolo nezadovoljnika. Nada bijaše tvrda, da će pokret uroditi dobrim plodom. S toga je i prior Ivan odvažno pristupio uz kraljičine protivnike sa čitavom svojom obitelji i mnogimi svojim uplivnima prijatelji.

Dok se u Hrvatskoj spremalo sve na ustanak, pohrle savjetovane po Nikoli Gorjanskom kraljice u Hrvatsku i Dalmaciju. Skinuše sa časti banske Stjepana Lackovića, te imenovali njegovu rodjaka Hinka Lackovića banom. Ovaj doprati 24. listopada 1383 kraljice u Zadar. Sa kraljicama Jelisavom i Marom bijaše došla i mladja Jelisavina kći Draga, kao i mnogi velmože sa svojim četami.

Prior Ivan od Paližne, jošte nepripravan za otvoren rat, bijaše se zatvorio u Vranu. Ovamo poslaše kraljice svoje čete, da obsjednu grad i po mogućnosti da ga otmu. Slaba posada vranska nebijaše pripravna za obranu proti pretežnoj većini kraljičine vojske. Hiltrina kraljica iznenadi priora i njegove prijatelje. Četiri dana iza dolazka kraljica u Zadar predala se Vrana.

Nakon boravka od sedam dana u Zadru, krenu kraljica 4. studenoga u Vranu, da razvidi osvojeni grad. Tu ih vitezi sv. Ivana gostoljubivo primiše. Da li je medju njimi bio prior Ivan, nezna se. Nu neima nikakova dokaza, da se pokorio. Kraljica Mara liši ga dapače jur tada priorske časti.

Dne 25. studenoga bijahu kraljice u Zagrebu. Tu naloži kraljica Marija Pavlu Horvatu biskupu zagrebačkomu, njezinomu tajnomu protivniku, da povrati samostanu Pavlina dubičkih posjed Otok, kojega Ivan *bivši* prior vranski (condam prior Auranae) i

dvugi priori rečenomu samostanu oteli biše. Sljedeće godine uve-
doše doista sudbenim putem Pavline u rečeni posjed¹.

Početak godine 1384 priznavanu ipak u javnih hrvatskih listina
Ivana od Paližne još uvijek zakonitim priorom vranskim i velikim
županom dubičkim, prem da kraljica bijaše imenovala njeke vrsti
upraviteljima (occupatores) županije dubičke Janka i Ivana Ivano-
viće. Ivan od Paližne imao je pako svoga podžupana dubičkoga
kneza Filipa Markova.

Pod konac godine 1384 primi valjda po nalogu kraljice iz nova
naslov priorata vranskog

Rajmundo Bellmonte.

: Ovaj se pisao i opet ne samo priorom hospitalaca,, nego i žu-
panom dubičkim. Desivši se u Zadru, darovao je 16. studenoga
1384 novomu hrvatskomu banu Tomi od Gjurgjevca (de S. Ge-
orgio), poradi zasluga stečenih za red hospitalaca i za priorat
vranski, u ime predija dva sela svoga priorata, ležeća u šoprunskoj
županiji.

Darovnicu potvrdiše fratar Arnoldo Bellmonte, podprior i brat
priorov, fratar Bolladm de Monte Justino, fratar Petar od sela
Musi, uz ostalu braću².

Kratko vrijeme zatim odstupio je Rajmundo priorat ili od svoje
volje ili po nalogu kraljica. Na njegovo mjesto bje imenovan

Ivan od Hederrara.

Zajedno sa ovim priorom spominje se g. 1385 i neki Luka,
kao predstojnik reda sv. Ivana jerusalimskog. Uz njega imenuju
listine kneza Nikolu sina Dujma Blagaja županom županije du-
bičke, i drugoga Nikolu, sina Hektorova, zemaljskim županom
grada Dubice. Ali uz ove nosijaše podjedno *naslov priora* vranskog
takodjer Ivan od Paližne, ne obziruć se ni malo na svoje skinuće
i na kraljičina imenovanja.

Kraljica Mara bijaše međutim, po napatku svoje matere Jeli-
save i nadvornika Nikole Gorjanskog, sudbenom odlukom otela
sva imanja priora Ivana od Paližne, kao i njegova brata Tome i
njegovih rodjaka Jurja i Borislava, sinova Nikole, zatim Ivana,

¹ Iz odnesenih pisama zem. arkiva. Acta mon. de Dubioza. Fasc. I.,
N. 10.

² Fejer. C. D. T. X vol. 2 p. 179.

Nikole i Mate sinova Peteva ili Petra, takodjer brata priorova a
sina Ivanova.

Ova imanja bijahu: Paližna, Sivec (Zywech) i Cokovština, le-
žeća u križevačkoj županiji. Kraljica ih darova Stjepanu Korogu,
banu Mačve¹.

Ovo nasilje kraljičino moralo je da kako još većma razgnjeviti
ponosita i žestoka priora Ivana.

Godine 1384 posla on jednoga od svojih sinovaca u Napulj, pod
izlikom,- da ide zajedno sa banom Ivanom Horvatom na pomoć
kralju napuljskomu proti njegovim neprijateljem, a u istinu, da mu
ponudi u ime Hrvata krunu i prijestol².

Po odlazku bana Ivana Horvata sa svojom pratnjom u Napulj,
ostadoše njegovi prijatelji u Zadru izloženi najvećoj opasnosti. Kad
je mjeseca svibnja iste godine 1384 došao u Zadar novi ban Toma
Gjurgjevački, dade on pohvatati uglednije protivnike kraljičine, i
javno ih pogubiti.

Prioru Ivanu neima u to vrijeme "nigdje traga. Njegovi prijatelji
Horvati, Lackovići, Seč, Zambov, Simontornja itd. počehše g. 1385
dogovarati i miriti se sa kraljicom Jelisavom u Požegi. Isti kralj
bosanski Tvrdko I. sprijatelji se sa Nikolom Gorjanskim. Njeko
vrijeme izgledalo je dapače, kao da će se sav pokret u svom zametku
Utrnuti.

Ali urotnici držahu i nadalje svoje tajne sastanke Oni nastojahu
predobiti što više privrženika i nabaviti što više sredstava za rat.
Po složnom dogovoru poslaše ljeti godine 1383 i Pavla biskupa
zagreb. u Napulj, da ponudi opetovano kralju Karlu prijestol i
krunu.

Dok se kraljica Jelisava bavila u Požegi, podielila je na sam
uzkrs (2. travnja) 1385 zapovied Luki preceptoru hospitalaca du-
bičkih, da brani dubičke Pavline proti puku, koji im bijaše nanio

¹ N. R. A. Fasc. 442 N. 43, odneseno iz zem. arkiva. U izkvarenoj
listini nemože se žalibože pročitati čitava godina, samo MCCGLXXX.
Ali je iz drugih listina poznato da je Stjepan Korog bio ban Mačve
samo do g. 1386.

³ Ovako se ima svakako razumievati ovo poslanstvo, koje se bijaše
i zavadilo sa privrženici kraljičinimi u Zadru. Njeki najnoviji pisci
drže neimenovanoga sinovca priorova za istovietna sa banom Ivanom,
premda suvremenik Pavao Pavlović naročito veli: „cutn Joanne bano
et nepote Prioris Auranae" od sinovaca priorovih nebijaše nijedan ban
bud Hrvatske bud Mačve.

razne štete¹. Dne 18. travnja iste godine bavila se Jelisava još u Požezi. Ovdje naloži opetovano svomu prioru vranskomu Ivanu od Hedervara, zatim novomu preceptoru dubičkomu Iliji, kao što i svim budućim preceptorom, da brane Pavline dubičke od svih nepravda, jer ih je primila kao vjerne prijatelje pod svoju osobitu zaštitu². Radi toga bijaše narod i razjaren proti njim.

Kralj Karlo, primivši u Napulju poslanstvo hrvatsko, odazva se doskora svojim. Preko Barleta i Senja dodje on mjeseca rujna 1385 sa sjajnom pratnjom u Zagreb. Taj grad bijaše mu dobro poznat od njegovih mladih godina. Tu je stolovao kao vojvoda hrvatski. Većina naroda hrvatskog prizna ga odmah svojim kraljem. Biskup Pavao Horvat pogosti ga više dana u zidinah svoga dvora.

Stoprv mjeseca prosinca odputi se kralj Karlo iz Zagreba u Budim. I tu steče veliko ranožtvo privrženika. Na samo staro ljeto g. 1385 dade se u Stolnom Biogradu kruniti za kralja ugarskog i hrvatskog.

Ivan od Paližne

(iz nova prior.)

Ivan od Paližne ne bijaše kod krunitbe. Kao izabrani prior hospitalaca imao je valjda posla sa odpremanjem viteških četa u boj proti Turkom, pošto je papa Grgur sa svojom pečatnicom od 18 prosinca 1385 naložio vitezom sv. Ivana ugarskim i *dalmatinskim*, da pošalju u Romaniju proti Turkom 500 viteza i toliko štitonoša (scutiferos)³.

Karlo, postavši kraljem ugarskim i hrvatskim -sjeti se svoga revnoga prijatelja i privrženika priora vranskog Ivana od Paližne. On ga imenova početkom g. 1386 banom kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Jur prije primi da ukako Ivan faktično natrag i čast priora vranskog i župana dubičkog.

Kratko vrieme iza toga zgodi se u zidinah Budima građa užasna katastrofa, kojom se okaljaše kraljice savjetom Nikole Gorjanskog, a rukom ubojice Blaža Forgača.

Kad se grozni čin kraljeva umorstva u zatvorenom kraljevskom dvoru dovršio, prodrieše Hrvati oružanom rukom kroz nagomilane mađarske Čete i straže. Oni ostaviše sa banom mačvanskim Ivanom

¹ Iz odnesenih pisama arkiva zem. Acta Mon. Dubic. I. N. 14.

² 61. arkiv za jugosl. povjest. Knj. II str. 36.

³ Fejer.-God. D. T. X. vol. 8, p. 184.

Horvatom u najvećoj ogorčenosti kraljevski dvor i grad Budim¹. Urotnici hrvatski i ugarski dadoše sad po svoj kraljevini nositi krvavi mač, da zovu na osvetu narod radi silovite smrti svoga krunjena kralja.

Ban Ivan Horvat digne do skora na oružje svoju mačvansku banovinu i Slavoniju. Prior i ban hrvatski Ivan od Paližne sakupi oko sebe čete nezadovoljnika u Hrvatskoj i Dalmaciji.

U Mačvi, Srijemu i Slavoniji započese prve borbe medju strankama. Sad nadvlada jedna, sada druga stranka. Nikola Gorjanski odvaži se na pokon na odlučnu borbu. On sakupi u Ugarskoj poveću vojsku i naumi udariti ponajprije prema Gorjanom u Slavoniji, da obrani tamo svoj veliki posjed.

Zla kob namami Gorjanskog, da je sa sobom poveo i kraljice. Sretno prodje preko Drave. Dodje i do Djakova, gdje odpočinu nekoliko dana sa čitavom pratnjom i sa kraljicama. Na praznik sv. Jakova (25. srpnja) krenuše u zoru prema gradu Gorjani. Jur gledaše iz daleka visoke gradske kule. Tad na jednom drumu navališe iz nenađa, kao oluja morska, ili kako sama kraljica u listinah veli: „poput iica grabilica i groznih krvnika“, na kraljičinu pratnju razjareni Hrvati i Srbiji iz Mačve, na čelu im Ivan i Ladislav Horvati, sa priorom Ivanom od Paližne. Oni razbiše u tren oka kraljevske i gorjanske čete. Pratnja kraljičina ležaše bud poubijana, bud svezana i zarobljena. Ubojici Forgaču odrubiše glavu, Nikola Gorjanski, braneći junački kola i prsa kraljičina, pade od mača osvete. S njim zajedno pade Ivan sin Pavlov i Pavao sin Stjepana Gorjanskog. Pokraj njih i Grgur Botoš sin Andrije od **Kereštura**. Živi padoše u sužanjstvo Ivan Morovički, Ivan Trewtel od Nevne, Ivan Gorjanski sin palatinov, Meštar Pavao sin Ivana bana od Alšana i njegovi sinovi Ladislav i Nikola. Stjepan od Kaniže, Stjepan od Koroga, kraljičin ban mačvanski, Stibor Stiborski i mnogi drugi. U ruke hrvatske pade i veliko blago i sve kraljevske dragocjenosti sa spravami (cum innumeralibus reginalis decentiae thesauris, amictibus et supellectilibus)².

Kraljice i njihove gospodje moradoše saći s kola. Dovedoše ih pred bana Ivana. Kraljica Jelisava baci se na koljena pred bana. On joj predbaci smrt kralja Karla. Ona prizna svoju krivnju. Moljaše za život svoj i svoje kćeri.

¹ Thuroczv. Chronica Hung. Cap. VIII.

² Fejer. C. D. T. X vol. 1, p. 390. T. X vol. 3, D. 312. 322:

Posred neprijateljskih liešina, ranjenika i zarobljenika utiši se jad i ogorčenost banova. On osveti grozno ubojstvo kralja, ali kraljicom pokloni život, jer glavni krivci ležahu mrtvi¹.

Zarobljene kraljice odvedoše pobjeditelji najprije u gradove biskupske Ivanić i Gumnik (Bosiljevo), a zatim u Novigrad na moru. Sužnje, sapete verugama na rukama i vratu, natjeraše u tamnice gradova Požege, Oriovca, Čakovca i Počitelja².

Urotnici postadoše sada gospodari situacije. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Mačva, Banat severinski, Baranja i Bačka slušahu više ili manje zapovjedi urotnika.

Medjutim sakupljao je lakomišljeni ali lukavi suprug Marijin Sigmund luksenburžki svoje vjerne u Ceskoj, Ugarskoj i oko Drave. Kad stigne sa svojom vojskom do grada Koprivnice, premjestiše urotnici svoje djelovanje u primorske zemlje i u Dalmaciju.

Prior Ivan od Paližne, kano ban hrvatski, postade tada dušom pokreta. Početkom g. 1387 sastane se u Zadru sa Ivanom i Pavlom Horvatom. Tu se s njimi posavjetova o dalnjem radu. Dne 16. siečnja iste godine dodje glas iz Novogagrada, da je kraljica Jelisava umrla, ili kako drugi tvrdijahu, ubijena. Malo zatim dade ban i prior Ivan Florentincu Marinu u zakup sav prihod od soli i carine u Dalmaciji, jer je trebao novaca za vodjenje rata. Ujedno zametnuše kolovodje pokreta dogovore sa bosanskim kraljem-Tvrdom I. i sa napuljskim dvorom. Oni odlučiše poslati u Napulj opet biskupa Pavla sa njekimi zadarskimi plemići. Ovomu poslanstvu pridružio se i Toma, brat priora Ivana od Paližne.

Mnogi gradovi dalmatinski pokoriše se prioru i banu Ivanu. Oporni grad Novak, u okolici kninskoj, obsjede prior Ivan mjeseca siečnja 1387. Tu bijaše 28 istoga mjeseca. Da li grad osvoji, nezna se.

Mjeseca veljače krenu Ivan od Paližne sa Ivanom Horvatom u prekovelebitske strane. Oni naumiše oprieti se novomu po Sigmundu imenovanomu banu Ladislavu od Lučenca. Ovaj bijaše dopro do Zagreba i utaborio se na Griču.

Zabadava naloži novi ban 1. ožujka 1387 stanovnikom Griča, da navale na protivnički grad Zagreb i da razore zidine kaptolske,

¹ Thuroczv. Chron. Hung. Cap. VIII.

³ Ovi gradovi pripadahu tada porodicam Horvata i Laekovića i prioru vranskom. Turoci tvrđi, da je kraljica Marija bila zatvorena i u gradu *Krupi*, što nitko drugi ne potvrđuje.

pošto biskup i kanonici bijahu otišli sa ustašami¹. Gričani neposlušše zapovjedi magjarskoga bana.

Medjutim sakupiše urotnici jaku vojsku i proćeraše novoga bana iz Griča. Oni se utvrde u Zagrebu i Medvedgradu. Tad pošalju vojsku u Slavoniju pod Ivanom Horvatom i Borislavom sinovcem priorovim.

Posljednjega ožujka 1387 dade se Sigmund u stolnom Biogradu kruniti za kralja ugarskog i hrvatskog. Kao kralj izda 4. travnja proglas na Hrvate, pozivajući ih na mir. Ujedno stavi se u dogovor sa republikom mletačkom, moleći ju, da mu pomogne osloboditi suprugu Maru. I u Hrvatskoj poče za novoga krunjena kralja dizati vojsku Ivan knez krčki i modruški, brat Stjepana, koj bijaše na strani urotnika.

Do skora promieni se ratna sreća u Hrvatskoj. Ustaše bijahu istinabog proglasili za svoga kralja Ladislava sina Karla Dračkoga. Ali taj nebijaše *krunjeni* kralj. On nemogaše Madnokrvnije na temelju zakona stojeće i nepristrane muževe za sobom povući, kao što krunjeni kralj Sigmund.

Urotnici sakupljahu istinabog napetimi silami što veću vojsku u Hrvatskoj i Slavoniji. Ali kralj Sigmund sastavi još veću sa svih strana svoje države, kao takodjer iz Ceske i Njemačke. Iz Hrvatske priteku mu u pomoć Ladislav od Lučenca, njegov ban hrvatski, Nikola Gorjanski, ban Mačve, te Ivan Morović. U primorju dodje knezu krčkomu Ivanu u pomoć mletačka pomorska vojska.

Okršaji započehše sa svih strana. Prior Ivan pohiti u svoj grad Počitelj, gdje bijahu zatvoreni prvašnji ban mačvanski Stjepan od Koroga, Stjepan od Kaniže i Ladislav i Nikola od Alšana. Taj grad obsjede iznenada Ivan knez krčki sa knezovi krbavskimi Butkom, Nikolom i Tomom od plemena Gušića.

Prior Ivan, braneći se hrabro, izgubivši mnogo momaka, nemogaše odoljeti glađu i neprekidnoj borbi po danu i po noći. On pređa napokon grad na vjeru. Pusti na slobodu sužnike i ode u Novigrad, da čuva zatvorenu tamo kraljicu².

Ali i taj grad obsjednuše Mletčani galijama sa mora. Ivan knez krčki i Budislav knez krbavski pohitiše im u pomoć sa kopna. Dugo je branio i taj grad prior Ivan riedkom odvažnošću i hrabrošću. Napokon iznemogaše mu sile. On učini ugovor sa mle-

¹ Krčelić. Hist. Eccl- zagr. p. 147.

² Fejer. C. D. T. X vol. 1, p. 317 i 357.

tačkim zapovjednikom mornarice Ivanom Barbadikom dne 4. lipnja 1387. Uvjeti bijahu, da prior Ivan ima pustiti kraljicu Maru na slobodu, a njemu da bude prosto izaći iz grada sa oružjem i posadom¹.

Kraljica izbavljena iz sramotna zatvora otide najprije u Nin, zatim po moru, praćena od mletačkih galija, u Senj, kamo dodje u nedjelju 16 lipnja 1387. U Senju ostade do konca mjeseca kao gost Ivana kneza krčkog, modruškog i senjskog.

Tekar dne 1. srpnja krenu kraljica put Zagreha, gdje se 5. srpnja sastade sa svojim suprugom Sigmundom. U Zagrebu slavili su oba svoju sreću velikom svečanosti (magna solemnitate)².

Nesretni bojni uspjesi djelovahu zlo i na priorove bojne drugove kao i na bana Ivana Horvata u Slavoniji u Mačvi i na ostale urotnike u južnoj Ugarskoj. Tu se bijahu pridružili banu Ivanu Stjepan od Hedervara, valjda brat bivšega priora Ivana, zatim braća Korpadi, Ladislav Suljok, Borislav od Paližne, sinovac priorov, Gjurio biskup bosansko - djakovački, Mirko Lacković i njeke bosanske i srbske čete.

S početka vojevaše sretno pod stiegom Ladislava napuljskoga. Ali kada Sigmundu dodjoše u pomoć nove čete sa gornje Hrvatske i primorja, tad nadvladaše hitro Sigmundovci. Ban Ivan Horvat jedva izmaknu iz obkoljene Požege. On se pridruži ustaškim četam, što su preko Save tražile utočište na bosanskom zemljištu.

Prior Ivan od Paližne vladao je međjutim kao ban hrvatski još uvijek u Dalmaciji. Tu je držao čvrstom rukom u zaptu njeke pomorske gradove, koji nagibahu na stranu Mare i Sigmunda. Kad se do skora stavi na čelo hrvatskog pokreta umni kralj bosanski Stjepan Tvrdko I., tad ojača znatno Ivanova snaga u Dalmaciji.

Medju svimi gradovi dalmatinskim! ostade grad *Vrana* svomu pravomu prioru vazda vjeran i odan. Njegovi drugovi vitezi sv. Ivana branijahu ga postojano proti svim njegovim neprijateljem.

Kad kralj Sigmund u Hrvatskoj i Slavoniji nad urotnici pobjedu održa, imenova on za Dalmaciju banom Lacka Lackovića od Velikog Miholjca, a priorom vranskim i podbanom njegova brata Alberta Stjepanova Lackovića.

Prva skrb novoga bana bijaše, da za svoga brata Alberta predbije grad Vranu, znajući, da bez njega zabadava nosi naslov priora vranskog.

¹ Paulus de Paulo Mempriale. Ed. Lucii Francf. 1666 p. 424.

² Isti i Caresinus, Lucius Hist. p. 254.

Novi ban posla Tomu i ButkaGušića, sinove Budislava, da zajedno sa naslovnim priorom otmu grad Vranu. Mjeseca listopada 1387 obkoliše oni doista grad. Ali još polovicom mjeseca studenoga nebijaše Vrana u rukuh novoga priora. Do skora zatim morade ugarska vojska uzmaknuti pred vojskom bosanskom, koju je vodio sam stari ban Mačve Ivan Horvat i prior vranski Ivan od Paližne. Naslovni prior Alberto uteče u grad Nin. Otdudaje 17. studenoga pisao Spljatanom, da radi velike množine Bošnjaka nemogaše ostati na bojnom polju, i da se radi toga morao povući natrag u Nin¹.

Prior Ivan od Paližne osvoji do tada veoma važnu tvrđju Ostrovicu. Još koncem prosinca iste godine spominju zapisnici grada Trogira Alberta Lackovića samo kao naslovna ili izabrana (electi) priora vranskog, dočim se u istih zapisnicih Ivan od Paližne još i sljedeće godine bilježi kao *pravi* prior vranski, ban Dalmacije i Hrvatske².

U godinu 1388 stavlja Pray i trećega priora vranskog Ivana Berislavića Grabarskoga. On veli o njem, da ga je našao u jednoj listini arkiva grofa Draškovića. Pray tvrdi dapače, da je taj prior bio sinovac Ivana Horvata bana mačvanskoga. Imao ,bi bio dakle pripadati protivnikom Sigmundovim. Nu nije ni malo vjerovatno, da bi ban Horvat uz kosu prijatelju svomu Ivanu od Paližne dao bio svomu sinovcu *onu* čast obnašati, kojom se Ivan od Paližne dičio u toli dugo vrijeme. A Sigmundovoj strani teško da je pripadao ikoj sinovac bana Ivana. Dalo bi se dakle nagađjati, da je taj Prajev Ivan Berislavić onaj prior Ivan, sinovac Ivana od Paližne, koj tekar po smrti ovoga posta priorom vranskim. On je ujedno mogao nositi i ime Berislava, pod kojim se doista spominje jedan stričević priora Ivana, kako gore navedoh, tegaje Pray svakako pogriješno pričislio Berislavićem Grabarskim.

Početkom g. 1388 (19. siečnja) tuže se Splječani kralju Sigmundu na štete, što im počiniše kralj bosanski i prior vranski³.

Da se još iste godine bavio u Dalmaciji naslovni prior Alberto, svjedoči nam pismo kralja Sigmunda, pisano u Ostrogonu 8. svibnja 1388, sljedećim velmožam: Dionizu novomu banu, Albertu Lackovieu prioru vranskom, Nikoli, Tomi, Butku i Pavlu Gušićem, knezovom krbavskim, Margariti kneginji cetinskoj, Nelipiću kaštelanu

¹ Lucius Memorie di Trau p. 334.

² Tamo p. 335.

³ Tamo p. 337.

skradinskomu i svim plemićem hrvatskim i građovom pomorskim. U listu preporuča im kralj njeke građane trogirске, na čelu Kažotiče, koje protivnici kraljevi prognaše iz Trogira¹.

Dok je novi ban od Mačve Nikola knez Gorjanski sretno vojevao u Slavoniji proti ustašem i mnoge zaslužnjene prvake poslao u Budim na grozan sud razjarenoga kralja i kraljice: do toga napredovahu Sigmundovci i u Hrvatskoj. Oni sazvaše sabor u Križevac. Tu ođsudiše medju ostalim na smrt meštra Stjepana (Hedervara).

Ali u Dalmaciji uzdrža prior i ban Ivan od Paližne pobjedonosno svoju vlast. Izabrani Sigmundovi banovi mienjahu ondje podjedno svoje mjesto. Novi kraljevski poglavari pojavljivahu se jedan za drugim iznenada kao gljive, ali privrženosti naroda steći nemogahu.

Kolikom strogošću postupao je prior Ivan proti svojim protivnikom, svjedoči nam opetovana pritužba občine spljetske, koja je vazda mienjala svoje političko uvjerenje. Ova občina odpremi 19. siečnja i 10. lipnja 1388 svoju tužbu po malobraćaninu Nikoli. Ovomu naloži, da javi kralju i kraljici, kolika progonstva trpi grad već tri godine od mača kralja bosanskoga, a osamnaest godina od Ivana "iz Paližne, križnika (Cruciferi). Ovi su prije, kaže občina, svaki za sebe proganjali naš grad; ali počamši od 18. veljače stadoše nas sjedinjenimi silami proganjati, tlačiti, ubijati i uništivati, i to sve radi toga, što poštujemo „*svetu krunu ugarsku*“. „Bosnu i grad Klis“, vele nadalje, „napuniše oni našimi zarobljenici, mrtvaci, plienom i odkupnimi stvarmi, koje im dadasmo na izmjenu naših sužanja. Što god posjedujemo, oplienjeno je, razoreno ili požgano sve do zidina gradskih. Naši sužnji stavljaju se na grozne muke, trpe glad i žeđju, sjeku im se uda, ubijaju se nemalo. Obkoljeni od neprijateljskih četa izčekujemo badava pomoći po moru. Naši susjedi i seljaci pridružili se protivnikom, i vojuju proti nam. Vojska kralja bosanskoga sjedinjena s priorovom, provalila je još 18. svibnja u naša polja i naše vinograde. Ona harači i pali podjedno tamo. U samom gradu imamo se dan i noć boriti i zidine naše braniti. Sa istoga mora sprema se neprijatelj na nas, jer kralj bosanski gradi u Kotoru galije i brodove“.

Na koliko bijahu Spljetčani razjareni proti prioru, dok su stajali pod gospodstvom svoga taljanskog načelnika Malatesta iz Jakina, svjedoči nam naputak, što ga đadoše 28. kolovoza 1388 svomu

¹ Tamo p. 338

izaslaniku Petru Zoriću. Ovoga poslaše knezu Nelipiću u Skradin; zatim Vidu Ugriniću knezu bibrirskomu, i gradu Šibeniku sa nalogom: da sa svimi ovimi vjernimi *svetoj kruni ugarskoj* načini savez proti *okuženomu* (pestiferum) prioru vranskom. Jer od njega neimaju mira u nijednoj uri, ni po danu ni po noći. Valjalo bi ga obkoliti sa svih strana u njegovom gradu Klisu, *jer ako njega uhvate, pasti će svi gradovi i sva zemlja u ruke kraljeve“*.

I doista bi učinjen obranbeni ugovor medju Skradinom, Spljetom, Šibenikom i višerečenimi knezovi. Ali krbavski knezovi, kao i grad Trogir sa ostalimi gradovi na kopnu, nehtjedoše pristati uz njih. Savez dakle nije imao nikakova povoljna uspjeha.

Najogorčeniji protivnici priorovi, Spljetčani, počеше tada misliti, kako da se pređadu kralju bosanskomu. Oni načiniše mir sa priorom vranskim, pošto od Sigmunda nikakove pomoći ne dobiše.

Opasnost za Sigmundove prijatelje nastade još veća, kad na čelu bosanske vojske dodje u Knin slavni junak Hrvoja Hrvatić, sa svojim bratom Vojslavom, koje kralj Tvrdko posla u Dalmaciju, da predobe narod zanj.

Kao suri orao sjedio je tada Ivan od Paližne, prior vranski i ban hrvatski, u svom strmom gradu Klisu. Od tuda gledao je izpod sebe na kolebajuće se u vjeri i u mislih gradove primorske, kao na slabašne ptice trepteće pred njim.

Grad Trogir, da se uzdrži u njegovoj milosti, posla mu sto mje-rova hrane. Ujedno je nastojao, da ga smiri sa gradom Spljetom. U Klisu primio je prior Ivan početkom mjeseca ožujka i bosanske poslanike vojevodu Vladka, i Stanoju Jelačića, zajedno i poruke od raznih gradova i knezova Dalmacije.

Mjeseca kolovoza 1388 dodje u Dalmaciju učeni biskup senjski Ivan od Pezara, kao namjestnik Sigmunda kralja. Ali kako dodje, tako prodje, bez da je štogod znamenita učinio.

Koncem rečene godine dodje u Zadar i Sigmundov ban Slavonije Ladislav od Lučenca. On ostade tamo od 23. prosinca do 8. veljače. Ali ni njegovomu djelovanju neima traga u suvremenih spisih.

Od protivne stranke bijaše početkom g. 1389 poslan po trećiput u Napulj Pavao Horvat, biskup zagrebački. Imao je nalog, da dovede na priestol Ladislava sina Karla dračkoga.

Kad se vraćao iz Pulje, razbio mu se brod u zaljevu kod Tarenta. Mletčanom, koji vrebahu na brod, dopala su ruku pisma

¹ Lucius Mem. di Trau p. 341.

kraljice Margarete i biskupa Pavla. Kao vječni neprijatelji svakog narodnog pokreta hrvatskog poslaše prepíše rečenih pisama kralju Sigmundu u Ugarsku.

Dok je u Dalmaciji štitila ustaše krepka ruka Tvrdka kralja, do toga spadoše njihovi poslovi na gore u Slavoniji. Da pomogne svojim tamošnjim prijateljem, pohiti onamo prior Ivan početkom g. 1389.

Kralj Sigmund, zabavljen ratom sa srbskim knezom Lazarom, koji sa hrvatskim ustaši bijaše u tajnom savezu, posla u Slavoniju naslovnog priora vranskog Alberta Lackovića, da brani zemlju proti staromu prioru i staromu banu Mačve¹. Alberto ne našavši odziva u narodu, nije mogao uspješno djelovati. Ivan od Paližne opirao mu se umno i odvažno. Uz njega odlikovao se tada u svih borbah Tibaldo sin Deževa od Sinca (Zenche) u križevačkoj županiji. Njemu oduže kasnije kralj Sigmund sva imanja, koja darova svomu privrženiku meštru Ladislavu Kastelanoviću, plemiću iz Sv. Duha².

Pokle je kralj Sigmund svršio svoje razmirice sa Lazarom, krenu i on početkom g. 1389 sa vojskom put Slavonije. U Mačvu posla proti staromu banu Ivanu Horvatu novoga mačvanskog bana Nikolu Gorjanskog. Ovaj održa pobjedu nad Ivanom. On ga iztisnu iz Mačve. Po svoj prilici nemogaše se ni prior Ivan uzdržati u Hrvatskoj, jer ga odmah zatim, odkako se kralj Sigmund sa svojom vojskom povratio u Slavoniju i Hrvatsku, nalazim opet u Dalmaciji.

Tu su međjutim bosanski vojevode Vladko i Hrvoja Hrvatčić pritiskivali primorske gradove, pozivajući ih na predaju. Trogir bijaše jur od prije priznao gospodstvo kralja bosanskoga. Spljet i Šibenik moljahu kroz poslanike, da im se rok predaje produlji, dok se vrate njihovi poslanici iz Ugarske³.

Ivan od Paližne, vrativ se u Dalmaciju, utabori se sa svojima četama među Zadrom, Vranom i Ostrovicom. Od tuda provali on 30. rujna 1389 sred noći do zidina zadarskih i popali nekoliko kuća. Uplašeni Zadrani poslaše svoga načelnika i ljetopisca Pavla Pavlovića dvakrat u Senj, da moli pomoć od Ivana, kneza krčkog i senjskog. Ovaj, prem da bijaše u ratu sa knezovi krbavskimi, posla napokon Zadranom u pomoć četu od 400 konjanika pod kapetanom Markom S[^]inelom. Ali još prije provali prior Ivan sa

¹ Fejer. Cod. D. X vol. 1, p. 517.

² Isti t. X vol. 1, p. 514. T. X vol. VIII, p. 291.

³ Lucius Mem. di Trau 345 i 347.

bosanskom vojskom iz nova u zadarski kotar. Tu počini mnogo štete, uznemirivajući čete kraljevske, koje se spremahu na obsjedanje grada Vrane.

Ojačani pomoću Krcana i Bažana krenuše napokon 20. studenoga 1389, Zadrani sa 1200 pješaka i 400 konjanika prama Vrani, s namjerom, da se pridruže četam kraljevskim, i da osvoje grad Vranu, glavno sielo Ivana od Paližne. Ovaj pohiti odmah u pomoć svomu gradu i samostanu. Pobije se sa protivnici. U bitki pade od kraljevaca zapovjednik jedne čete Jure Spartić. Ivan posječe svojom rukom jednoga Niemca od čete krčkoga kneza. Mnogo ljudi pade jedne i druge stranke. Najžešća bitka zametne se 24. studenoga. U njoj bude po nesreći iz jednoga vretena (veretono) sam prior Ivan ranjen u bedro. Do njega pade do 120 vitezova sv. Ivana i momaka, što mrtvih što ranjenih, kraj mnogo konja. Napokon povuku se obje vojske natrag. Bitka osta neriješena. Vranu zadrže na__dalje Ivanovi vitezi. Kraljeva vojska vrati se sramotno (turpiter) 10. prosinca u Zadar¹. Grad Klis, kojega bijaše zauzele kraljeve čete, predade se opet 15. prosinca bosanskomu kralju.

Sliedeće godine dne 20. ožujka provale opet Ivanovi vojnici iz Vrane do zadarskih zidina. Upale njeke zadarske vanske kućice, u kojih poginuše ljudi, djeca i marva. Nješto robija odvedoše u Vranu.

Ovo bijaše samo predteča sliedećih pobjeda bosanskoga kralja. Sigmundove čete uzmicahu na svih stranah u Dalmaciji. Gradovom primorskim ne preosta drugo, nego pokoriti se kralju Tvrdku i njegovomu novo imenovanomu namjestniku (vikaru) banu Ivanu Horvatu.

Prvi bijahu kod predaje najosorniji do tada Spljetčani. Oni poslaše 29. ožujka i 28. travnja 1390. opetovano svoje poslanike u Trogir k banu Ivanu, moleći ga, da ih primi pod svoju zaštitu kao podanike kralja bosanskoga. Za Spljetom priznaše podaničstvo bosansko Trogir, Šibenik, Klis itd. Tvrdko potvrdi u Sutiskoj 8 lipnja 1390 Spljetčanom, Trogiranom i Sibenčanom sve povelje i slobostine, koje im bijaše potvrdio kralj Ludovik I². Do skora pridružili su se rečenim gradovom Hvarani i Bračani.

Tako je tečajem g. 1390 kralj Tvrdko I. pridružio Bosni svu skoro Dalmaciju, osim Zadra. Da dobije i taj grad u svoje ruke, zametne dogovore sa svojom tobožnjom prijateljicom republikom

¹ Paulus de Paulo Memoriale p. 425.

mletačkom. Ali kao vazda tako i tada iznevjeri se ona slavenskomu prijateljstvu. Ona priobći izdajnički kralju Sigmundu, kroz svoga poslanika i povjestnika Lovru de Monacisa, sve tajne namjere Tvrdkove, znajući dobro, da Mletci mogu Dalmaciju dobiti uvijek laglje od bud koje druge ruke nego li od slavenske.

Kralj Sigmund posla na obranu Zadra u Dalmaciju novoga bana Slavonije Detrika Bubeka sa vojskom. Početkom rujna 1390 prevali ovaj velebitske gore i utabori se izpod grada Knina. Ali junaštva nije nikakova počinio. Bosanski kralj ostao i nadalje vladaoem čitave Dalmacije, osim Zadra.

Iza posljednje bitke vranske ne nalazimo čitavu godinu dana ni na ratnom, ni na političkom poprištu priora Ivana od Paližne.,- Javne izprave onoga vremena ne spominju ga ni kao bana. Mjesto njega imenuju kao kraljeva namjestnika u Dalmaciji Ivana Horvata, bana Mačve. Ovaj je dakle jedini zastupao kralja Tvrdka.

Da se Ivan od Paližne u javnih izprava onoga vremena ne spominje, bijaše uzrokom njegova bolest. On je bolovao od ljute rane dobivene u bitki vranskoj. Od ove rane umre veliki taj muž 16. veljače g. 1391. u omiljenoj svojoj Vrani. Jedan mjesec i sedam dana kasnije sledio ga u grob i slavni kralj bosanski i hrvatski Stjepan Tvrdko I. /

Sa ovimi dvimi heroji pade u grob najveća nada i podpora rodoljubnih i slobodoumnih muževa na slavenskom jugu.

Iztaknuh gore, da je Ivan od Paližne bio prvi prior vitezova sv. Ivana roda hrvatskoga. Al i u rodoljubju i u obrani zemlje i njezinih prava pripada mu jedno od prvih mjesta. Neprijatelj gospodstvu ženskomu, nosio je iz prva visoko stieg *dinastije* svoga pokojnoga kralja Luđovika I., kojemu bijaše istinski odan. Karlo Drački imao je svakako od mužkaraca najveće pravo na nasljedstvo kuće anžuvinske u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kad njega izdajnički smaknuše, pristane Ivan sa svom muževnom snagom uz kralja bosanskoga Tvrdka I. Kao neprijatelj slabosti i neodlučnosti, nije htio da pristane uz Ladislava sina Karlova, koj bijaše tada još slabašno diete pod skrbničtvom svoje matere Margite. U savezu sa slobodoumnimi muževi vojevao je umno i hrabro za ideu narodnu. Na čelu Hrvata i Bošnjaka odbijao je oduševljeno podle pristaše slabih žena i još slabijega inostranca iz Luxenburga, koji je dvorio svim manam čovjeka razkalašena. Odvažnost i kriepost viteza pokazao je Ivan kod Vrane, Klisa, Ostrovice, Zadra, Novigrada, Počitelja kao i na poljanah kod G-orjana i Djakova. Ista njegova smrt bijaše posljedica muževne hrabrosti.

Medju banovi hrvatskimi ide ga častno mjesto. Medju priori vranskimi sjaje kao prva zviezda.

Po smrti ovoga najumnijega kolovodje ustaša poleti sav mukotrpn pokret nizbrdice. Sa kraljem Tvrdkom I. izgubiše oduševljeni osvetnici snažnu ruku. Sa Ivanom od Paližne nesta im umnoga vodje. Poraz sledjaše za porazom. Uzneseni prvaci padoše u sužanjstvo. Zloćudni okrunjeni bjesnik ubijaše groznom smrću i mukami svoje plemenite žrtve. U Pećuhu, Križevcih i Budimu dade ih. on sjeći i rubiti im glave, dade ih na konjskih repovih trgati, i polužive po ulicah vući. Zapovjedi razsiečena njihova uda razbacivati preko zidina gradskih na hranu pasa i divje zvieradi. Kukavni njemački čovječac bez srca i značaja osveti se grozno, ali kukavno nad najhrabriji i najznačajniji muževi svoga nezasluzena kraljevstva.

Ivan mlađi od Paližne.

Ivan, stričević Ivana starijeg od Paližne, bijaše takodjer vitez reda hospitalaca. Po smrti svoga strica bijaše izabran bud po braći svoga reda, bud po kralju Tvrdku I. priorom vranskim. Njegov brat Nikola od Paližne bijaše u isto doba knez od Ostrovice.

Oba brata ponoviše 26. travnja 139f sa občinom trogirskom ono prijateljstvo, koje bijaše ona sklopila sa pokojnim stricem „Ivanom priorom vranskim i banom Dalmacije i Hrvatske“, kako izprava kaže. Davši gradjanom slobodu da mogu u Vranu i Ostrovicu dolaziti i od onuda odlaziti po svojoj volji, izključiše ipak one, „koji se proti gradu još uvijek bune“. A to bijahu pristaše Sigmundovi¹.

Neima ni malo sumnje, da je porodica vlastele od Paližne po smrti priora Ivana I. ostala nepomično uz protivnike Sigmundove. Tim veća je zagonetka, zašto bijaše bosanski ban Vuk Vukčić, brat vojvode Hrvoje, početkom mjeseca veljače g. 1392 oba brata, „Ivana i Mikloša“ Paližnu, uhvatio, tražeći od njih Vranu i Ostrovicu². Nemogu naći tomu u ničemu povoda, van u tom, da je ban bosanski po smrti priora Ivana I. od Paližne držao ove gradove za dobra krune bosanske, kao što je grad Ostrovica pod kraljem Ludovikom I. doista i bio posjed krunski, odkad ga Šubići predadoše kralju

¹ Lueius Mem. di Trau p. 352.

² Paulus de Paulo p. 426.

Medjutim bijahu, kako gore vidismo, oba brata jur mjeseca travnja na slobodi i a vlasti rečenih gradova.

O javnom djelovanju Ivana II. od Paližne, kao priora vranskog, malo je ostalo spomenika. • Samo dvie listine Sigmunda od g. 1398 sačuvaše o njemu uspomenu.

God. 1395. kad je Ivanov brat Nikola (Mikola i Mikloš zvan) bio pao u robstvo tursko, preda Ivan II. kao prior vranski jednu škrinju sa dragocjenostmi i listinama priorata u sahranu Pavlinom od Garića. Medju timi listinama bijahu i obiteljska pisma njegova brata Nikole i nekog meštra Loranda, sina Lorandova iz Toplica kod sv. Gjorgje (Thopolcha Szent Gyurgy), sestrića Nikolina.

Rečeni Nikola od Paližne, vrativ se iz turskoga robstva, živio je na dvoru kralja Sigmunda kao plemče (aulae regiae juvenis). Na njegovu i Lorandovu molbu pisa kralj Sigmund iz sela Kutinje (Kathennia) 26 kolovoza, a po drugikat iz Budima 8. prosinca 1398 prioru i fratrom garićkih Pavlina, da rečena pisma zajedno sa dragocjenostmi predadu njegovim izaslanikom¹.

Početak više spomenute godine 1395 morao je Ivan II. od Paližne iz nepoznatih uzroka odreći se časti priora vranskog. Vitezi sv. Ivana povjeriše mu priorat belski. Kao prior belski potvrdi Ivan 20. lipnja 1396. stanovnikom slobodnoga mjesta *Ivanca* stare slobostine, koje im neki neprijatelji (emuli) bijaše oteli. Stanovnici ovi, kao podložnici grada Bele, bijahu razdijeljeni u staroselce i novoselce- Staroselcem, koji u zadruzi živiše, potvrdi prior Ivan slobostinu, da godimice od svake rali zemlje samo tri dana za gospoštinu orati, žeti, žitak sakupljati, i taj u grad Belu dovesti imaju. Za vršenje žitka ima im ipak vlastelinstvo u gotovom platiti. Taj ime godišnjeg bira imali su „staroselci“ platiti od selišta 20 dinara, i to oko Martinja. Desetinu vinsku i žitnu imali su davati u naravi. U ime ostalih desetina davali su na godinu tri obične darove (tria munera consueta). „Novoselci, koji posagrađiše kuće u *Ivanca*, bijahu prosti pet godina od svake daće i od rečenih trijuh darova. Kad godine minuse imali su jednaka prava i dužnosti sa staroselci².

Ovom listinom svršeno je djelovanje Ivana mladjega od Paližne. Kasnije neima mu traga u poznatih meni suvremenih spisih. r

¹ Arkiv zem. Acta monast. de Gorigh. Fasc. II. Nr. 55 i 56.

² N. R. A. Fasc 207. N. 26. Odneseana pisma iz zem. arkiva.

Mirko Bubek od Plešovca¹.

Porodica Bubeka potekla je iz kraja slovenskog u gornjoj Ugarskoj. Ona se proslavila u Hrvatskoj jur za vrieme tatarske navale. Tada branijaše jedan član iste porodice grad Kalnik, kojega je i obranio od Tatara.

Mirkov djed Juro bijaše veliki župan liptovski. Isti imao je dva sina Mirka I. i Detrika.

Mirko I., stric Mirka II., bijaše od god. 1380. do 1385. ban hrvatski i knez zadarski. Postavši kapetanom u Haliču, uzme za banskog namjestnika svoga brata Detrika (1382—1389). Mirko I. postade kasnije dvorskim sudcem (1389—1391).

Detrika nalazim ponajprije kao bana severinskog. Od g. 1389 do 1395 bijaše ban Čitave Slavonije.

Ovoga Detrika sin bijaše Mirko II. Oko g. 1395. imenovan je priorom vranskim. Kao takova spominje ga prvi krat jedna listina hospitalaca stolnobiogradskih dne 25. travnja 1395. Tu dolazi medju podpisanimi svjedoci. (Coram Emerico *filio Detrici bani*, generationis Bubek, priore Auranae, domino et Prelato nostro.)²

¹ Ime ove porodice pisalo se je različno, Bobek, Bebek i Bubek. Narod slovački kao i listine nazivahu ga najčešće Bubek.

² Codex dipl. patrius. Hazai Okmanvtar. P. III p. 253. Dojakošnji pisci rodoslovja porodice Bubeka, kao Wagner: „Collect. Genealogica« i Nagy Magyarorszag Csaladaí držahu pogriješno Mirka II. sina Detrikova za Mirka I. sina Jurjeva.

Odmah u početku svoga predstojništva umoli on kralja Sigmunda, da mu dozvoli u svih zemljah njegove krune, u kojih se nalaze posjedi priorata vranskog, sudbenim putem natrag tražiti izgubljena nepokretna dobra. Bijaše naime u vrijeme bune mnoga prioratska imanja, u raznih županijah ležeća, stranom sasvim, stranom dielomice, ili na silu **Oteta**, ili po priorih darovana, razprodana, založena ili u najam dana. Kralj Sigmund uslišavši molbu priorovu, naloži listinom pisanom u Moslavini 24. kolovoza 1395, palatinu, dvorskom sudcu, banovom hrvatskim i svim sudcem i činovnikom crkvenim i svjetskim, neka idu Mirku prioru vranskomu na ruku, i neka podignute parnice poradi hospitalskih dobara **što** prije i što pravednije riješe¹.

Godine 1398. mjeseca kolovoza primi Mirko Bubek kao prior vranski i župan dubički od kralja Sigmunda zapovied, da povrati dubičkim Pavlinom njeke zemlje. Ove im bijahu gradjani dubički darovali, a neki prior oteo². On nemogaše zadovoljiti nalogu kraljevom, jer one godine bijaše oteo županiju dubičku bosanski vojvoda Hrvoja.

Sve do godine 1400 malo se iztiče u javnom životu prior Mirko Bubek. Njegov stari otac Detrik, bijaše medjutim uzvišen na čast ugarskoga palatina. Njegov stric Mirko I., bivši ban, i zatim dvorski sudac, primi čast vojvode erdeljskog. Oba ova brata otae i stric Mirkov bijahu na čelu onih velmoža, koji g. 1401. dne 28. travnja nevriednoga kralja Sigmunda odsudiše na zatvor. Oni odvedoše ga u tamnicu, najprije u Višegrad, zatim u Sikloš. Kraljeve razuzdane čete iz Njemačke, Franceske, Italije, Ceske i Poljske biše protjerane preko granice kraljevstva.

Kod odsude kraljeve sudjelovao je po svoj prilici i prior Mirko. Dva dana prije desio se u hospitalskom samostanu stolnobiogradskom. Tu je 26. travnja 1401, kao prelat viteza sv. Ivana, izdao listinu braći Tinodom, o diobi materinskih dobara³. I sliedeće godine spominje se prior Mirko u dvih listinah od 1. lipnja i 17. studenoga, izdanih takodjer u Stolnom Biogradu⁴.

U obćenitom metežu, koj nastade poslie zatvora kraljeva, povjeriše prioru vranskomu Mirku, čast bana hrvatskoga; premda je tada u ime kralja Ladislava napuljskoga i Dabiše kralja bosan-

¹ Fejer. Cod. D. T. X vol. 2 p. 279.

² Zem. arkiv. Acta monast. Dubic. Fasc. I N. 18. Odnoseno po banu iz arkiva.

³ Hazai Okmanvtar t. V p. 194.

* Fejer. T. X vol. 2 p. 167, 169.

skoga obnašao istu čast bansku slavni vojvoda Hrvoja Hrvatić, koj stajaše u sporazumljenju sa ugarskimi i hrvatskimi nezadovoljnici.

Kad se kralj Sigmund rieši svoga zatvora, odstrani on Detrika Bubeka, otca Mirkova, sa časti palatina ugarskog. Stališi hrvatski prideliše pako Mirku u časti banskoj Eberharda Albena, biskupa zagrebačkoga, privrženika Sigmundova. Ovim činom pokazao oni svoje nepovjerenje u priora vranskog. Slavohlepni prior Mirko umio je svoju ogorčenost na njeko vrijeme prikriti. Prema svomu drugu u časti banskoj hinio je prijateljstvo, jer u to doba bijaše stranka Sigmundova u Hrvatskoj znatno ojačala.

Početkom g. 1402. mjeseca veljače sudjelovao je prior i ban Mirko Bubek zajedno sa biskupom i banom Eberhardom u Križevcu na banskom sudu. Tu odsudiše konačno Dioniza i Nikolu sinove Ivana od Vrbovca, koji biše Nikoli sinu Dioniza od Pakraca na silu oteli ovoga imanje Trstenicu¹.

Pomoću biskupa Eberharda i nekijh velmoža hrvatskih oteo je prior Mirko iste g. 1402 iz rukuh vojvode Hrvoje županiju dubičku. Sad ga odmah sjeti Toma, prior pavlina dubičkih, na onaj nalog, što ga bijaše dobio od kralja Sigmunda još g. 1398 radi otetih mu pavlinskih dobara. Mirko zadovolji tomu nalogu i uvede Pavline natrag u svoj posjed².

Držeći u Križevcuh banski sud potvrdiše oba bana 7. travnja 1402 dvie osude proti Stjepanu Prodaniću, nazvanom Vrag, koj sa svojim sinom Nikolom i sa sinovi Petra Heninga bijaše oteo imanje Botunova gorica Tomi od iste Botunove gorice, vikaru biskupovom³.

Dok se prior Mirko bavio sa poslovima banskimi u današnjoj Hrvatskoj, spremao se u Dalmaciji Hrvoja da osvoji Vranu. Šestoga rujna 1402 odpremi on iz Zadra svoje čete put Vrane, da osvoje grad. U vojski bijaše 500 Hrvojevih konjanika, 300 De Mareskovih vojnika, oko 400 Zadrana, Pažana i Kotarana pod Šimunom Detrikom, sa jednom stotinom susjednih seljana i stotinom strielaca pučkih i gradjanskih*.

Gini se ipak, da obsjednuće grada ne bijaše veoma ozbiljno. Prior Mirko nije se ni pobrinuo, da priskoči Ti pomoć Vrani. Još

¹ Izvorna listina u mojoj zbirci.

² Zem. arkiv. Acta mon. Dubic. Fasc. I p. 19.

³ Arkiv kaptola časm. Sv. II br. 22.

* Paulus de Paulo p. 435.

istoga mjeseca ode on u Požun na sabor. Tu je uz 100 velmoža i plemića potpisao kao svjedok znamenitu povelju, kojom kralj Sigmund svoga sinovca Albrehta IV., vojvodu od Austrije, proglasi svojim nasljednikom na prijestolju ugarskom i hrvatskom.

U rečenoj povelji ne spominje se više prior Mirko kao ban hrvatski. Valjda bijaše jur tada po Sigmundu imenovan Pavao Bešen¹ banom.

Mirko vrati se s toga veoma nezadovoljan iz Požuna kući. On ode u Dalmaciju i predade 12. listopada 1402 grad Vranu napuljskom kapetanu brodovlja Alojziju Aldemarizku. Prizna ujedno Vladislava za svoga kralja.

Admiral povjeri zapovjedništvo grada Vrane Filipu Gjorgjiću. Cini se dakle, da Ladislavovi Taljani neimahu veliku vjeru u vi-teze vranske.

U tadašnjoj Hrvatskoj bijaše ipak red hospitalaca još uvijek u velikoj cieni. Eberhardo biskup zagrebački, sa svojim vikarom u svjetskih poslovih Tomom Stjepanovim Botunovićem, podigoše g. 1402 novi samostan vitezova šv. Ivana u Čazmi, u ulici zvanoj Vur. Tu sagradiše oni crkvu na čast ss. Kuzme i Damjana i ss. Dore i Jelisave. Na uzdržavanje samostana darovaše desetine pripadajuće im od Moslavine, zatim 200 vedara vina i desetinu kaptola Časmanskoga, pripadajuću biskupu. Sve to odobriše kaptoli časmanski i zagrebački².

U ovo doba bijahu protivnici Sigmundovi u Požegi odabrali za svoga kralja Vladislava napuljskoga, dočim se Sigmundovi privrženici sakupiše u Zlatniku (Salatnok), gdje privoliše u izbor Albrehta od Austrije za kraljeva nasljednika..

Početkom g. 1403 posla kralj Sigmund u Dalmaciju novoga bana Pavla Bešena. Čuvši to vojvoda Hrvoje ode sa povećom vojskom banu u susret. Hrvoji pridruži se i prior vranski Mirko Bubek. Kod Bišća sretoše oni bana, udariše nanj, razbiše mu vojsku, i zarobiše samoga bana negdje blizu Zadra. Još isti dan dovedoše zarobljenika u Zadar, i predadoše ga kapetanu Aldemarizku, koj ga pridrža u zatvoru³.

¹ Listine imenuju ga Besenus i Bjsenus. Moguće je, da Eački pravo ima, kad drži Bešene za vlasteline od Bešince (Beši) u požežkoj županiji. Prem da nalazim da su Bešeni imali svoj posjed i kod Streze u križ. žup., a ban Pavao Bešen nosio je prezime od Ezdega.

² Krčelić Hist. Eccl. zagr. p. 151.

³ Ovako se ima po našem mnenju tumačiti malko smušeno izvješće Pavla Pavlovića.

Po svjedočanstvu samoga kralja Sigmunda uhvatio je bana Pavla prior Mirko na prievari. On mu je ponudio, da može bez opasnosti dolaziti u Dalmaciju i odlaziti po svojoj volji. Nu jedva se dade povjerovati, da je noviban, na čelu vojske, tako lakouman bio, te se slipeo povjerio svomu protivniku, kojemu je uprav bio oteo čast bansku.

Odkad prior Mirko predade pristašam Vladislava napuljskoga hospitalski grad Vranu, držaše ga kralj Sigmund početnikom i uzrokom pobune i odmetništva u Dalmaciji¹. I doista povede Mirko pomoću svoga mogućega roda mnoge velmože i plemiće za sobom. Među ovimi bijaše i bogati knez senjski i modruški Nikola Frankapan.

Uz svojega oca Detrika prisustvovao je prior Mirko kod krunjenja Vladislava napuljskoga u Zadru dne 5. kolovoza 1403. Hrvatski ustaše izabraše tu Mirka svojim vojskovođom. On krenu do skora preko Velebita u Hrvatsku, kamo bijaše Sigmund poslao proti buntovnikom bana mačvanskoga Ivana Moro vica. Njegdje u Slavoniji srazio se Mirko sa banovom vojskom Bitka izpađe nesretno zanj. Morao je uteći preko Save u Bosnu Ban Ivan nije pošao za njim poradi pomanjkanja veće vojske, ali poče obsjedati grad Tomu što je pripadao prioratu vranskom, jer je taj grad davao mnogo jada pristašam Sigmundovim. Pri obsjedanju grada ranjen bje ban Ivan od strelice u glavu. Od ove rane bolovao je do četiri godine².

U to doba podignu pred palatinom Nikolom Gorjanskim kaptol stolnobiogradski parnicu proti prioru vranskom poradi posjeda Lulje. Nu poradi odsuća priorova bješe rok odgodjen do Miholja t. j. do 29. rujna.

Do skora bude prior Mirko po kralju Sigmundu, valjda na molbu njegovih rodjaka, uvršćen u onu amnestiju, koju 29. listopada 1403 podieli kralj primasu Ivanu Kanižaju i njegovoj braći Nikoh' i Stjepanu, zatim Mirkovomu ocu Detriku, bivšemu banu i palatinu,³ kao i bratu Mirkovu, takodjer Detriku⁴.

¹ Kralj Sigmund kaže: Emericus Bebek, prior Auranæ, qui ferme totius rebellionis et defectionis auctor fuerat et causa efficiens. Fejer C. D. Tom. X vol. IV, 298. Pray. De prior. Aux. p. 35. .

² Fejer. Cod. Dipl. X vol. IV p. 298.

³ Tamo p. 230—233.

* Codex Patrius VII p. 443.

Kraljevom listinom povraćena su prioru Mirku osvojena imanja priorata vranskog uz uvjet, da ima i on vratiti zarobljenike i oteta po njem imanja. Među hrvatskim imanji priorata bješe spomenuta Dubica i Torna___

Ali uz prkos^Traljevoj amnestiji ostade prior Mirko i nadalje vjeran sljedbenik kralja Vladislava. S toga liši ga kralj Sigmund poveljom od 28. studen, g. 1405. časti priorata vranskog¹ i oduzme opet sva imanja priorata vranskog. Eečena povelja izdana je po Eberhardu biskupu zagr. i kraljevskom kancelaru, a njegovu drugu Mirkovom u časti banskoj.

Upraviteljima priorata vranskog imenova tada kralj Sigmund iste g. 1405 brvatske banove Pavla Peča i Pavla Bešena. Javne listine od gg. 1045. 1406 i 1408 priznavahu mjesto priorovo izpražnjeno (quia idem Prioratus ipso Priore ad praesens carere dinosceatur. — Prioratus rectore ad praesens vacare dinoscitur.²)

Cini se ipak, da stolica rimska nebijaše zadovoljna time, da se crkvena dobra prioratska povjeravaju upravi svjetskih ljudi. Ona postavi ponajprije komendatorom vranskim *Bartola Garaffu*, priora rimskih hospitalaca. Kad ovaj umre, imenova papa Inocenco VII Ivana Farkašića (Varcassii) predstojnika kaptola časanskog upraviteljem Vrane i priorata vranskog. Papa pozivlje se na starodavno pravo, po kojem je Vrana stolici rimskoj darovana i njoj neposredno podčinjena. On uztvrdi, da komora rimska ima pravo na sve dohodke vranske. „Po pripadajućem si dakle pravu imenujem“ veli papa „Ivana providnikom i upraviteljem (vconomum et administratorem) svih imanja i dohodaka prioratskih. Zabranjujem prodavanje bud gibućih bud negibućih dobara“ itd. Papa naloži napokon, da obični broj vitezova (fratrum et ministrorum) ima i nadalje ostati u prioratu³.

Iz svega, što iztaknuh, može se razabrati, da Mirko Bubek nije nikada više natrag dobio čast priorsku, niti upravu dobara prioratskih. O njegovom kasnijem životu nezna se u obće ništa. Jedna listina kralja Sigmunda od god. 1412 spominje ga kao pokojna (quondam Emerici Bubek prioris Auranae)⁴. Moguće je dakle, da je Mirko jur prije više godina umro.

¹ Fejer. X vol. VIII p. 470 priobći žalibože samo u izvadku rečenu povelju iz rukopisa Prajovih.

² Tamo. X. vol. IV. p. 463, 590, 704.

³ Theiner Mon. Slav. mer. I p. 344.

⁴ U arhivu kapt, čas. Fasc. II br. 22.

Godine 1409 prodao je kralj Vladislav napuljski republici mletačkoj, zajedno sa pravom na čitavu Dalmaciju, gradove *Vranu*, Zadar, Novigrad i Pag za 100.000 dukata¹. Tako dodje Vrana, glavno mjesto i sielo priorata, u ruke mletačke. Nu samostan hospitalaca osta još netaknut kao i čast priora vranskog.

Mletčani bijahu jur g. 1413 u podpunom vlasništvu grada Vrane. To nam dokazuju dva zaključka velikog vieća. Rečene godine 16 ožujka odluči vieće da se imadu nadoknaditi štete Ivanu Bretaniću i Ivanu Ocilu, građjanom vranskim, koje oni pretrpiše prilikom obsjedanja grada po Ugrih (tempore quo Hungari obsiderunt dictum castrum Vrana.) Drugim zaključkom od g. 23. srpnja i g. nadoknadiše štetu Krstu de Cividado, građjaninu vranskom, pretrpljene u ratno doba od g. 1411 i 1412.² .

Mihajlo Ferrandi.

Odkad Mletčani preuzeše grad i samostan Vranu, i odkad za vrieme buna u Hrvatskoj i Ugarskoj mnoga imanja priorata vranskog propadoše, počelo se najviše poglavarstvo hospitalaca u Rimu i u Rodu revnije brinuti za priorat vranski. Ono je nastojalo, da spasi ugled i da opet podigne moć njegovu toli slavnoga priorata. Ali dobroj volji nedoteče ni vlast ni sredstvo.

Iztaknuo sam gore, da je iza odstranjenja priora Mirka Bubeka kralj Sigmund po pravu vrhovnoga patronata predao bio upravu priorata vranskog banovom hrvatskim. Odmah zatim preuze komendaturu ponajprije Caraffa, veliki meštar hospitalaca rimskih, a po njegovoj smrti, preda papa upravu priorata predstojniku kaptola časanskoga.

Veliki meštar hospitalaca rodskih, proslavljeni vitez Filibert od Mailbat'a ili Maillae'a, bojeći se kao prvi glavar vitezškoga reda, da bi pod raznim upravitelji priorata vranskog sam priorat raspasti, a red po tom veliku štetu podnieti mogao, odluči od sele veću pozornost obratiti na priorat vranski. S toga imenova on oko g. 1410 priorom vranskim Mihajla Ferranda, viteza savjestna i sebi sasvim pouzdana. Nu čini se, da taj vitez u ono nemirno vrieme do svoje vlasti nikada dospio nije. O životu i djelovanju njegovom nije barem ništa sačuvano u suvremenih spisih. Jedino znamo iz jedne listine rečenog velikog meštra, da se je Ferrandi

¹ Lucius Hist Lib. V cap. 5.

² Ljubić Listine VII. p. 93 i 127.

svojevoljno odreko svoje časti i da je bio neposredni predšastnik priora Alberta od velikog Mibalja.

Alberto Velikomihaljski.

Alberto bijaše sin Grgura Ivanova sina Jakova Velikomihaljskog. Rodio se u gornjoj Ugarskoj, u mjestu Tiba županije Ungvarske, S toga nosio je također ime de Ung. Iz njegove plemenite porodice proizlaze kasniji grofovi Staraji. U mladosti bijaše Alberto svjetskoga stališa i oženjen. Kao hrabar vitez na glasu vojevao je •u Hrvatskoj, u Bosni i u Erdelju sa Štiborom Stiborićem pod erdeljskimi vojvodami Nikolom Marcaljem i Nikolom Cakom. U vrijeme raznih buna osta postojano vjeran stranci Sigmundovoj. Radi ove često dokazane vjernosti povjeri mu kralj Sigmund vodstvo jednoga odjela vojske, koja je g. 1411 pod Florentincem Popom od Ozore vojevala proti Mletčanom u Istri, Furlanskoj i Lombardiji. U tom ratu odlikova se on zajedno sa Stjepanom Babonićem Blagajem često puta.

Neznam kada je stupio u red hospitalaca. Nu prije rodio je sa svojom ženom više sinova. Godine 1414 bijaše kao ljubimac kraljev u redu onih 1000 vitezova, koji na sam badnjak dopratiše cara i kralja Sigmunda na crkveni zbor u Kostnicu.

Cini se, da je u to vrijeme jur kao vitez sv. Ivana bio imenovan priorom vranskim. Kao takav uvršćen je barem sljedeće godine 1415 u popisu premeta boravećih na zboru kostničkom¹.

Nu tekar godine 1417 dne 12. veljače potvrdio ga u časti priora vranskog veliki meštar hospitalaca Filiberto de Maillbato, boraveći također na zboru kostničkom. U povelji imenovanja hvali ga y. meštar radi njegove pobožnosti, radi čistoće života i poradi viteštva. On izjavljuje svoju nadu, da će prior Alberto zanemareni svoj priorat iz nova podići. Ujedno daje mu vlast, da u napried, pri imenovanju preceptora i drugih glavara kao i pri izboru vitezova može veći obzir uzeti na urodjenike Ugre (i Hrvate). Na dalje, pošto je priorat •vranski u vrijeme posljednjih buna spao na posve malene dohodke, s toga odredi veliki meštar, da prior vranski u buduće svake godine samo 400 zlatnih forinti u občinsku blagajnu hospitalsku plaćati ima².

Kralj Sigmund potvrdi također još u Kostnici 16. listopada 1417 priora Alberta u svojoj časti. I to, kako sam kaže, poradi

¹ Fejer X v. VIII p. 558.

² Nagy. Codex Dipl. Patrius. T. III 303 i 305.

njegovih vjernih i prijaznih služba, poradi odlučnih i vitežkih djela i poradi iskrene i povoljne privrženosti¹.

Iznovice potvrdi Sigmund Albertu njegovu priorsku čast doživotno 10. studenoga iste g. 1417. za njegove vojničke zasluge i od mladosti učinjene vjerne službe. Odmah zatim 22. prosinca potvrdi kralj Sigmund prioru Albertu onu povelju naimenovanja i osiguranja (litteras provisionales), koju je primio od svog velikog meštra Filiberta. A po treći put potvrdi isto naimenovanje g. 1418, pozivajući se na nepoznatu povelju velikog meštra Filiberta od 15. prosinca 1417.²

Rečene g. 1418 dne 24. kolovoza podieli kralj Sigmund u Ravensburgu prioru Albertu i njegovim sinovom Ivanu, Vladislavu i Gjorgji, kao i mnogobrojnoj njegovoj braći i srodnikom, sa novom darovnicom imanje Stara. Ovaj veliki posjed uživaše njegova porodica jur od prije, nu bješe ga razdijelila među sobom. Ovu diobu potvrdi također kralj pod uvjetom, da od diela Albertova neima ništa pripasti prioratu vranskom, nego da ga imadu nasliediti njegovi baštinici. Ujedno dozvoli kralj ukupno svoj rodbini novi plemićki grb³.

Grad Vranu držaše u to doba podjedno republika mletačka. Ona dade g. 1415 i 1416 gradske zidine popraviti i sagradi njeka nova utvrđenja. Vitezi sv. Ivana gledahu to krivim okom. Veliki meštar Filibert upravi na mletačku vladu četiri molbe, da grad Vranu redu hospitalaca, kao njegovu pravu svojinu, povrati. Veliko vieće odgovori na ove molbe 5. ožujka 1420, da je taj grad sa čitavom Dalmacijom od kralja Ladislava kupila. Da su i prvašnji vladaoci Dalmacije taj grad držali u svojih rukuh. Da je s toga i vlada mletačka odlučila taj grad i nadalje držati, tim više, jer gaje dala iz nova popraviti i jer ga pod dobrom stražom drži*.

Nezna se, da li je u to doba uz grad obstojao i nadalje samostan hospitalaca. Svakako bijaše posjed vranski za priorat, koji je od ovoga mjesta ime nosio, za dugo vrijeme izgubljen.

Prior Alberto Velikomihaljski spominje se g. 1419 i kao ban Hrvatske i Dalmacije, zajedno sa Dionizom Marcaljem, banom čitave Slavonije.

¹ Tamo p. 307—308.

² Tamo p. 309—310.

³ Pray. De prior Aur. p. 40—45. Fejer X vol. VI p. 113—116 i 128.

¹ Ljubić Listine VII, p. 205, 217, 302.

U tolnanskoj županiji imao je prior Alberto imanje Buška i Varažd. U njegovoj odsutnosti počiniše njegovi susjedi tamo mnogo štete. S toga dade on 7. srpnja 1419. po svojih činovnicih pred podžupani i sudci sa svečanim prosvjedom sve dalnje štete i napadaje sudbeno zabraniti¹. Sedam dana kasnije podieli kao prior i ban Dalmacije i Hrvatske gradjanom i podložnikom Fadskim (Faad) njeke slobostine. Godine 1421 potvrdi u Pakracu, 22. veljače kao prior gradjanom i obćini Ivanca u kotaru belskom sve one slobodštine, koje im bijaše podielio prior Ivan od Paližne god. 1396.²

Sliedećih godina spominje se prior Alberto višekrat u listinah. Iz njih se vidi, kojom revnošću brinuo se on da sačuva i da poveća posjed priorata vranskog. Pošto je u ono doba grad Gakovac u Medjumurju pripadao prioratu, prosvjedova god. 1421 proti Stjepanu i Nikoli Geletićem, koje htjede sud uvesti u posjed nekih zemalja pripadajućih gradu Čakovcu.³ Iste godine prepirao se i sa kaptolom stolnobiogradskim poradi njeke zemlje pripadajuće posjedu prioratskom Lulja; zatim g. 1422 poradi nekog ribnjaka pripadajućeg samostanu hospitalskom u Halasu. Opet g. 1423 sa opatom seksardskim radi nekih otetih zemalja u Halasu. Samostanu u Stolnom Biogradu darovao je četiri mlina, kupljena svojim novci.

Kao ban hrvatski prisustvovao je prior Alberto 25. svibnja g. 1424 onoj velikaškoj i plemićkoj skupštini u Budimu, u kojoj ovi odobriše novi ugovor Sigmunda kralja utanačen sa svojom suprugom Barbarom Celjskom. U tom ugovoru odstupi joj kralj dobrovoljno na uživanje mnoga imanja gradove i kotare u Ugarskoj i Hrvatskoj. Medju hrvatskimi imenuju se i oba *Kalnika*, tvrđja i grad *Koprivnica*, mjesto *Sv. Petar*, *Soplonica*, kotar i grad *Velika*, *Garić*, *Grženo* i *Palićna*, sve u križevačkoj županiji. Zatim grad *Grič* nad Zagrebom, grad *Požega*, grad *Virovitica* i sav dohodak kunovine sa osam tisuća godišnjeg prihoda od kr. komore*.

Odmah zatim 1425 i 1426 prepirao se prior Alberto sa kaptolom stolnobiogradskim poradi nekih zemalja u Fadu i Papaju, pripadajućih redu hospitalskom.

Za vrijeme Albertova priorata iztiče se u Glogovnici opet prepositura hospitalaca živućih pod *zakonom sv. Augustina*. Kako je

Glogovnica došla u ruke ovih hospitalaca, nisam našao pravoga traga. Predstojnikom ove prepositure bijaše g. 1425 Nikola, a uz njega fratrovi Filip župnik sv. Marije u Tkalcu, staroj imovini vitezova sv. Ivana, i Toma župnik u Planini, zatim stari Matija, sakristan, Di nis, Matija crni, Nikola organista, Dinko i stari Petar. Ova braća dadoše u ime čitavoga samostana glogovničkog svojim „purgarom“ u Planini kod Kašine njeku slobodu u ime naknade za one progone i krivice, koje pretrpiše u posljednje vrijeme bune. Pod rečenom slobodom razumievahu oni točno opredieljenje daća, što su ih Planinčani, poput nekog urbara, dužni bili davati samostanu glogovničkomu¹.

Medju godinom 1425 i 1427 prisustvovao je prior Alberto i onomu saboru hrvatskomu, na kojemu su za sigurnost zemlje stvoreni mnogi spasonosni zakoni. Ove potvrdi ban čitave Slavonije Herman grof Celjski, a uz druge velikaše podpisa se pod zaključke i Alberto kao prior vranski².

Posljednji krat spominje se Alberto prior vranski u jednoj parnici, koju g. 1429 podigoše proti njemu Ivan Morović ban mačvanski i sin mu Vladislav poradi grada i trgovišta Velika, ležeća u križevačkoj županiji. Pošto parnica pred banom Hermanom Celjskim podignuta bijaše, morade ju ovaj odbiti, jer obe stranke bješe vlašću kraljevom izuzete izpod suda banskoga. Isto tako odbije parnicu i palatin ugarski od svoga suda, te je morala doći pred sud kraljevski, prem da je uprav kralj g. 1427 u pitanje stavljeno trgovište sa gradom darovao bio prioru Albertu³.

Kasnije neima više spomena u listinah prioru Albertu Velikomihaljskomu. Godine 1432 i 1433 zastupa u listinah hospitalaca stolnobiogradskih njihov samostan mjesto priora, ili *čuvar* Benko ili fratar Toma. Ovaj posljednji dolazi g. 1433 mjeseca ožujka jedan krat pred sud u ime priora neimenovana. Kasnije se ne spominje ni *čast* priora. Može se dakle nagadjati, da je prior Alberto umro nekako oko g. 1433, nipošto pako g. 1436, kako je tvrdio Prav i Krčelić. Koncem studenog mjeseca 1434 spominju i listine priora Alberta jur pokojnim⁴.

¹ Fejer X vol. VI p. 743, i u mojoj zbirci u prepisu od g. 1551.

² Jura Regni Cro. I, 179—184. Godina tamo pogriješno stavljena 1416—18.

³ U arhivu zem. N. R. A. Fas. 1550 br. 22.

⁴ Fejer X. vol. VII p. 564.

¹ Fejer X v. VI p. 243.

² U odnesenih pismih zem. Arkiva N. R. A. Fasc. 207. Nr. 26.

³ U zem. ark. N. R. A. Fasc. 1548. N. 80.

⁴ Magy. tSrtenelemi tar. XII. 281—285.

Matko Talovac.

O porodici proslavljenih Talovaca ima raznih priča. Pripoviedaju njeiki historici, da je iza nesretne nikopoljske bitke (g. 1396) otac braće Talovaca, Ivan Dubrovčanin, spasio bježećega kralja Sigmunda. Da ga je na svom malenom brodiću po Dunavu i po crnom moru sretno prevezo do Carigrada, braneći ga od svih neprijateljskih nastupih i nezgoda vremena. Drugi kažu, da je taj isti Ivan sa svojim sinovi Matkom, Frankom, Perkom i Jovanom kao prosti krmnik vozio kralja Sigmunda iz Dubrovnika u Spljet i u Senj. Da je tada kralj iz zahvalnosti prema Ivanu, što ga je vješto vozio, uzeo njegova četiri sina sa sobom u Ugarsku. Treći tvrde, da je Ivan Dubrovčanin bio od stare vlasteoske porodice Lukarevića, iz koje bijaše i žena proslavljenog vojvode bosanskog Hrvoje Hrvatica. Suvremeni ljetopisac ugarski Ivan od Turča tvrdi opet sasvim protivno: da su braća Talovci iz Dubrovnika bili građanskog, sasvim priprostog roda. Nu da ih je kralj Sigmund u veliko cienio i mnogimi imanji i bogatstvom nadario. Drugi suvremenik, Filip de Diversis, koji je tada živio u Dubrovniku, govori o Taloveih, da su bili *bogati* građani dubrovački. Dočim dubrovački pisci Jakov Lukarević, Mavro Orbin, Appendini i Sibenčanin Tomko Marnavić naročito kažu: da spomenuta braća bijahu od porodice Lukarevića. To isto svjedoči i Bonfin, te kaže na pose o Marku Talovcu, da je kao veoma bogat čovjek počastio kralja Sigmunda u Dubrovniku i da mu je novce pozajmio. S toga da je i poveo kralj sa sobom Matka i braću mu, te načinio Matka svojim državnim blagajnikom ili upraviteljem financije, a u ime zahvalnosti darovao braći imanje Talovac¹, ležeće u Slavoniji ili Hrvatskoj, odkuđa poprmiše novo ime.

Bilo kako mu drago, toliko je istina, da sva gore spomenuta četiri sina Ivana Dubrovčanina obnašahu u Ugarskoj i Hrvatskoj velike časti, i da se odlikovaše državnim uplivom, bogatstvom i slavnimi djeli. Lukari veli, da su ova četiri brata imali u Dubrovniku i dvie sestre Dekušu i Katarinu, i strinu Dobru, koja ode u kaludjerice.

Matko Talovac odlikovao se ne samo odvažnošću i hrabrošću, nego i mnogim znanjem. O njemu tvrde, da je bio učiteljem slavnoga Janka Hnnjada Sibirjanina, koji da je Talovcem svu svoju sreću i napredak zahvaliti imao.

¹ Imanje Talovec i Dolovec spominje se u spisih gornjo-zagorskih.

U listinah nalazim jur g. 1431 Matka Talovca kao župana kovinjskog i kapetana biogradskog, a brata mu Franka takodjer kao župana kovinjskog.

Godine 1433 bijaše Matko zajedno sa grofom Gašparom Slikom, češkim kancelarom, od kralja Sigmunda poslan u Rim, da privede papu Eugena do priznanja zaključaka koncila bazilejskog. Ova dvojica položiše u Rimu i zakletvu u ime kralja Sigmunda, da će on vazda braniti crkvu i vjeru katoličku¹.

Po smrti priora Alberta Velikomihaljskog dobi Matko godine 1434 naslov *upravitelja priorata vranskog* sa uživanjem svih dobara i dohodaka prioratskih u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Odmah u početku svoje uprave oduže Lovri, preceptoru hospitalaca šoprunskih, samostan sa crkvom i dva sela u šoprunskoj županiji, koja mu bijaše dao na uživanje pokojni prior Alberto. Preceptor Lovro potuži se kralju. Ovaj podieli iz Požuna koncem studenoga mjeseca g. 1434 Matku zapovied, da preceptoru natrag vrati što je oteo, a štetu da nadoknadi². Da li se je Matko pokorio zapoviedi, neznam.

U isto doba bijaše predstojnikom glogovničkih hospitalaca Nikola Papuš. Taj bijaše prije se'dam godina u Planini pobrao desetinu, pripadajuću kaptolu zagrebačkomu. Kaptol podnese tužbu koncilu basilejskomu. Izaslanik koncila Marko de Franki, predstojnik gjenoveski, odsudi Nikolu Papuša, da plati globe za svaku godinu 140 for. ugarskih. Ovu odsudu potvrdi basilejski koncil i papa Eugenio 29. studenoga 1434. Ovrhu imao je provesti *Matko Talovac*, jer bijaše medjutim na mjesto Ivana Albena imenovan upravljaateljem čitave biskupije zagrebačke. Ali predstojnik glogovnički malo je držao da odsude i koncila i pape. On nehtjede platiti ni desetine ni globe. Matko postavi tad upravljaateljem predstojništva glogovničkbg nekog fratra Ivana. Al i ovomu morao je kralj Sigmund g. 1437 pismeno nalagati, da izplati kaptolu planinsku desetinu. Da li je taj kraljevski nalog imao kakova uspjeha, nezna se; jer u ono doba, kad je duh Husa i Viklefa kružio po svijetu, poče se svuda pojavljivati odpor proti crkvenim daćam, a navlastito proti desetini višega svećenstva.

Kralj Sigmund imenova g. 1436 svoga ljubimca Matka Talovca banom hrvatskim. Tada bijaše sakupljena u jednoj ruci uprava

¹ Pray Annales II 308.

² Fejer X vol. VII p. 564.

građjanska i vojnička zajedno sa upravom velikih dobara biskupije zagr. i priorata vranskog. Moć i ugled porodice Talovaca podignu se time do svoga vrška.

Još godinu prije bijaše kralj Sigmund Talovcem darovao znameniti grad Gjurgjevac sa ogromnim posjedom u Križevačkoj županiji¹. Osim toga dobiše Talovci i mnoga druga imanja. Njim je pripadala čitava kneževina cetinska i grad Klis u Dalmaciji. Njihov bijaše veći dio požeške županije. Dobra priorata vranskog dao je Matko upravljati po svojih činovnicih. Ovo nam svjedoči i jedna nagoda od g. 1437, koju načiniše medju sobom Toma preeceptor hospitalaca stolnobiogradskih i činovnici priora Matka s jedne strane, a Stjepan Pavlov od Dereke s druge strane. Radilo se o medjaj imanja Arka i Fira u županiji stolnobiogradskoj, i o štetah, koje počinuše ljudi Matko vi i Tomini.

Prioratskim gradom Belom upravljao je u ime Matko vo kaštelan Vitko Blažev od Gjeletovca. Ovaj naseli g. 1437 nekoliko predijalista na pustoselini Vuglovec, ležećoj medju riekom Bednjom i potoci Rakovcem i Vuglovcem, ne^jialeko kipa sv. Benka, kraj zemalja gradjana Ivahečkih. Dvie godine kasnije bijaše u gradu Beli Matkov kaštelan Ladislav Daraboš, koj potvrdi slobode vuglovečkih predijalista.

Početak godine 1439 nosio je ban Matko Talovac još uvijek naslov upravljalca priorata vranskog. Kao takav rieši on Tomu i Ladislava od Okića, sinove Benvenuta, od plaćanja nekih daća, što su ih imali davati od imanja i grada Ostrožina, odvisna od priorata vranskog a preceptorata gorskog. Ovo dobročinstvo učini im Matko, jer ga je Toma okički revno podupirao u „osvoivanju kraljevine Hrvatske i u proganjanju buntovnika“.

U ovo vrijeme domaćih buna i bojeva izgubi Matko grad Cetin, što ga je držao u zalogu za položenu veliku svotu novaca².

U posjed darovana si grada Gjurgjevca dao se ban Matko uvesti tekar u jeseni g. 1439. Kaptol časanski javi kralju, da je bana Matka i njegovu suprugu, velemožnu gospodju Margitu, kćer Petra Ceha Levanskoga, vojvode erdeljskog, uveo zakonitim putem u vlastništvo grada Gjurgjevca, sa mnogimi poimence izbrojenimi seli i sa svimi pristojališti. U isto vrijeme preuze Matko^takodjer

¹ U zem. ark. N. R. A. Fasc. 1594. N. 5.

² Krčelić Hist. Cal. zagr. p. 339.

imanje Prodavec, što ga je Stjepan Vrag od Prodavca izgubio poradi veleizdaje¹.

Još iste godine darova Matko, kao upravljalac priorata vranskog, prioratsko imanje kod Glogovnice sa svimi pristojališti svomu prijatelju Stjepanu Bockaju Rasinjskomu. Ovo darovanje potvrdi kasnije (g. 1446) Janko Hunjadi, kao upravljalac kraljevine Ugarske i Hrvatske. Time izgubi priorat za uvijek dio hospitalskog imanja Glogovničkog.

Kratko vrijeme zatim odstupi ban Matko od upravljanja priorata vranskog. Mjesto njega bijaše *pravim priorom* vranskim imenovan brat mu Jovan, dočim drugi brat Perko bijaše Matku pri-dieljen u časti banskoj^ Cini se, da je Matko u to doba tako oslabio, da je sam molio kralja, neka imenuje braću mu za namjestnike u častih, koje prvašnjom snagom obnašati mogao nije.

Jovan Talovac.

Jovana, najmladjega od braće Talovaca, spominju kao priora vranskog javne listine prvokrat početkom godine 1439. Nu pošto se ove godine i Matko kao upravljalac iztiče, to je on valjda u ime svoga mladoga brata još njeko. vrijeme upravljao sa imanjima prioratskimi.

Kad su banovi hrvatski Matko i Perko Talovci mjeseca ožujka g. 1439. sazvali sabor u Križevac, bijaše s njimi i brat Jovan jur kao prior vranski. Trideset i pet velmoža i plemića sakupljenih na saboru dadoše svečanom prisegom i poštenom riečju, potvrđenom sa podpisi i pečati, dozvolu Matku kao banu čitave Slavonije i njegovim podbanom i sudcem, da mogu preko uzakonjenih običaja, kratkim putem i ustmeno odsuditi svakoga, koj bi u napred otimao tuđa imanja i posjede, ubijao, razbijao, krao, oskvrnjivao i progonio žene i djevice ili druga velika zla počinio. Zaključak ovaj bijaše nuždan, jer su imenovana zla i prekršaji po čitavoj zemlji mah preoteli bili. Za one, osobito mogućnije, koji pozvani pred sud doći nebi htjeli, zaključio je sabor, da im se sav imutak oteti ima².

Na istom saboru potvrdi Matko Talovac stališem i redovom pravo, da prabilježnika zemaljskog iz svoje sredine birati mogu. Prabilježnik taj zastupao je vazda u Hrvatskoj kancelara ili taj-

¹ Teleki. Hunvadiak kora. X. p. 62.

² Jura Regni Croatiae X p. 17.

nika banova i bilježnika saborskoga; Ujedno je čuvao zemaljski pečat i najvažnija pisma zemaljska.

U jeseni (27. listopada) iste godine: 1439 umre kralj Alberto, kojemu Talovci, kao zetu prvog svog štićenika Sigmuidaj do smrti vjerni ostaše. Albertova udova, tašta i tvrdoglava kći razkalašene Barbare Celjske, probudi prema sebi obćenito nezadovoljstvo. Mnogi velikaši odrekoše joj pokornost. Među ovimi bijahu i Talovci. Oni odlučihše pozvati na prestol Vladislava Jagelonca.

Na: čelu sjajnoga poslanstva; koje: ode iz Ugarske u Krakov, da pozove Vladislava i da mu ponudi krunu, bijahu tri Hrvata: Matko Talovac, ban Hrvatske Dalmacije i čitave Slavonije, Ivan Gospodnetič (de Dominis), biskup kninski, ujedno legat papinski, i Mirko Marcalj virovitički. Kao tajnika pridružio se četvrti Hrvat iz križevačke županije mladi Ivan Vitez od Sredne, kasnije slavni državnik, odgojitelj kralja Matije Korvina, prvi promicatelj kulture, umjetnosti i književnosti u Ugarskoj.

Kad se rečeni poslanici sa podpisanim od Vladislava ugovorom natrag vratise, dade razjarena kraljica :udova, po napatku Ulrika grofa Celjskoga, bana Matka i Mirka Marcalja zatvoriti. Matka odvedoše celjski ljudi u neki tvrdi grad Deneburg, i staviše ga pod pazku plemića Hinka Ruđeika ili Rudeića¹.

Medjutim uvedoše sretno Vladislava u Budim i okruniše ga za kralja. Matko Talovac izbavi se iz tamnice pomoću svoga brijača i tamničara. Tad pohiti u Ugarsku i pokloni se medju prvimi sa svojom braćom novomu kralju.

Jovana Talovca, priora vranskog, imenova kralj.kapetanom i zapovjednikom Biograda, najznamenitije tvrđje i prevažne strategičke točke proti Turkom u ono doba.

Car Murat znajući za nemire u Ugarskoj, čuvši da tu imaju dva krunjena kralja, oba Vladislava, jedan iz Poljske, drugi novorođenac i sin pokojnoga Alberta kralja, odlučih prodrieti u Ugarsku, i osvojiti ponajprije Biograd. Prijašnje godine bijaše on jur osvojio Smederevo, premda je taj grad najvećom hrabrošću branio Grgur Branković, mladi sin despote srbskog Gjorgja, a brat Muratove žene carice Mare. On plati u robstvu svoju hrabrost obima očima.

Ali beg.: sin Evrena, dodje g. 1440 pod Biograd sa silnom vojskom. Prior Jovan podje mu u susret sa čitavom svojom posadom. Uvidivši ipak da su mu preslabe sile, za moći se pobiti na otvo-

renom polju, povuče se natrag u grad, da ga junački brani proti pretežnoj sili. Do skora dodje i sam car Murat, da pospješi osvojenje grada, i da ohrabri jurišajuće čete turske. Ali zabadava mu bijaše sav napor. Jovan Talovac, sa odvažnimi branioci hrvatskimi i srbskimi, umio je odbiti sve nasrtaje biesnih Turaka. Po Dunavu i Savi zaploviše nebrojene neprijateljske šajke i ladje. Sa kopna opasa bedeme gradske silna vojska. Tu bijahu junak do junaka, koje porodiše tri strane svieta, a pripadaše raznim pasminam biele i crne boje. Nitko ne mogaše priteći u pomoć gradu, ni sprieda ni s traga. Obsadi bijaše prekinuto svako druženje sa kršćanskim svijetom. Amo dovedoše Turci bojne strojeve razne vrsti. Iz visokih drvenih tornjeva bacahu strelivo u grad. Težke' lumbarde bijahu naperene na zidine gradske. Nasipe podigoše od svih strana. Jame gradske izpunjavaše zemljom, drvijem i kamenjem. Stadoše kopati i podzemne lagume, koji dopirahu jur do zidina gradskih. Ali orlovo oko Jovanovo, njegov um i hrabre mišice branilaca nadvladaše sve opasnosti, nadmašiše svu lukavost i bjesnoću tursku. Preko sedam mjesecih stojahu Turci oko Biograda, često ponavljajući svoje juriše. Al im se izjalovi sva nada da predobu slavni Biograd. Sedamnaest, po nekih do dvadeset tisuća lješina turskih ležaše oko bedema biogradskih, kad carska trublja svoje čete natrag pozove. Nad Biogradom vijahu se veselo kršćanski barjaci. Slavoniji i Ugarskoj odlahnu. Svakomu žitelju susjednih kraljevina pade težki kamen sa srca. Da je Biograd pao, pala bi bila već tada na stranke pociepana Ugarska.

Junački vitez sv. Ivana, na čelu svojih hrabrih suboraca, ponovi staru slavu svoga reda. Hrvatski plemić Jovan Talovac pokazao na biogradskih zidina, kako imadu iza njega kršćanske bedeme braniti Hrvati Jurišić, Stančić, Nikola Zrinski u Kisegu, Sigetu i u mnogih inih gradovih.

Hvale se turski povjestnici, da su prilikom obsade biogradske Turci oplienili sav okoliš s ove i s one strane Save i Dunava. Da su zarobili toliko robija koliko sa sobom ni povesti ne mogahu. Da su prodavali najljepšu djevojku za jednu obuću, a boljega roba za stotinu jaspri. Hvala vriedna azijatskih barbara.

Car Murat vrati se izpred Biograda razjaren u Jedrene, da skuplja novu vojsku sa svih strana svieta. Sibirjanin Janko novi kapetan biogradski i Nikola knez Iločki spremahu čete za rat po dolnjoj Ugarskoj, Erdeljskoj i Vlaškoj, a kardinal Julijan sakupljaše križare od svega kršćanstva.

¹ Cronica der grafen von Cilli. Hahn. II'p; 702.

U posavskoj Eh-vatskoj trajahu međjutim neprestane svadje i priepori sa višim svećenstvom poradi desetine. Ne samo vlastela nego i čitave občine uzkratiše biskupu i kaptolu zagr. dužnu desetinu. Među ovimi bijaše i Vugra i Cučerje, blizu Zagreba ležeća mjesta. Na pritužbu kaptola pisa ban *Matko Talovac* iz Budima 1. studen. 1442 svomu bratu *Jovanu* prioru vranskomu i knezu cetinskomu, neka priteče u obranu kaptolu zagrebačkomu, i neka prisili gore spomenuta mjesta na davanje desetine¹. Nu ovo bijaše samo privremen liek, jer odpor proti davanju desetine'uvriežio se po čitavoj zemlji, ne samo iz mržnje prema tomu nesnosnom crkvenom danku, nego takodjer s oskudice i obćenitog siromaštva-

Iza slavne bitke kod Biograda proslavi se u to doba i Sibirjanin Janko mnogobrojnim pobjedami nad Turci. Njemu uz bok osvoji stari despot srbski Gjorgje Branković opet svoju Srbiju. Kršćanski barjaci vijahu se iz nova nad zidinami Sredca grada bugarskoga na Balkanu i na granici Rumelije. Pod brdom Kunovicom na bugarskom zemljištu i kod mjesta Jalovca svrši se koncem, g. 1443 slavodobitni rat sa Turci. Neima sumnje, da je u tom krvavom boju uz druge križare vojevao i prior Jovan Talovac kao prvak svoga krstonosnoga^reda.

Neznam, što je iza svršena rata dovelo priora Jovana Talovca na misao da položi svoju čast i da ostavi svoju domovinu. Početkom g. 1444 zamoli on papu Eugena IV., da mu dozvoli premjestiti se u Bod, da tamo u društvu sa svojom redovnom braćom, pod hrabrim meštrom Ivanom od Lastica, brani krst i vojuje proti nevjernikom, koji uprav tada namjeravahu pod egipatskim sultanom osvojiti Rod, slavnu tvrđu vitezova sv. Ivana.

Papa Eugenio IV. odgovori 21. veljače 1444 svomu legatu kardinalu Julijanu Caesarinu, da rado pristaje uz pohvalnu želju Jovana Talovca. S toga naloži kardinalu, da po običaju predade Jovanu Talovcu redovnu odjeću, a meštru i samostanu rodskomu zapovjedi, da Jovana svakako u svoje društvo primiti imadu, makar da im je od rimske stolice i dozvoljeno, da *po volji* članove primaju ili neprimaju².

Da li je Jovan Talovac za njeko vrieme preselio se u Rod, neznam. Ali dvojim o tom, jer ga i kasnije nalazim u Hrvatskoj. Tvrde njeki, da je vojevao u nesretnoj bitki kod Varne (11 Nov.

¹ Marcelović. MSC.

² Theiner Mon. Slav. mer. I p. 383.

1444) i da je tamo pao. Nu ova je tvrdnja neosnovana. On je mogao vojevati kod Varne uz svoga brata bana Franka Talovca, ali tamo nije pao. Franko ban, stojeći sa svojimi Hrvati po starom običaju na desnom krilu vojske, suzbijao je odvažno u ratnom vieću mnijenje Ivana Hunjada, koji je silio na bitku kod Varne. On je savjetovao, da se počekaju još njeke čete, koje bijahu na putu. U samoj bitki vojevao je ban Franko veoma hrabro, ali ni on nije kod Varne pao, već se sretno kući vratio.

U Hrvatskoj steče Ulrik grof Celjski, sin Fridrika i Jelisave Frankapanke, po smrti Matka Talovca (1445) sve to veći upliv. Godine 1446 posla on u Hrvatsku svoga na glasu vojskovođu pana Ivana Vitovca, da otme imanja biskupije zagrebačke u korist Benka Solskog, kojega je grof Ulrik silom narinuo bio za biskupa. Vitovec obsjede i grad Gjurgjevac, kojega bješe ne davno kralj Sigmund darovao Talovcem. Čuvši to Jovan Talovac prior vranski, sakupi nekoliko četa da se junački opre Vitovcu. Kod Pakraca udari Vitovec na otvorenom polju na Jovanove čete. Prior vranski bude od pretežne većine svladan i pade u boju.

Vitovec pohara iza toga mnoga imanja priorata vranskog. Među ostalimi Pakrac, Raču, Garić, Hrastovicu, kod kojega grada i jedno oko izgubi, poput svoga zemljaka Zižke. Vojevao je kasnije kao jednook vitez slavno i hrabro.

Od poharanih prioratskih imanja zadržja Vitovec njeka za sebe. Janko Hunjadi protjera ga istinabog do skora iz grada Gjurgjevca i oplieni celjske gradove Koprivnicu i Varašdin u Hrvatskoj, a Celje i Bisticu u Štajerskoj, ali ostala imanja prioratska nemogaše oteti Vitovcu. Mjesto vranskog priora osta međjutim izpražnjeno. Tekar kasnije, kad je Janko Hunjadi imenovan upravljateljem čitave Ugarske i Hrvatske, podje mu za rukom da je na saboru g. 1446 među drugimi dostojanstvenici za priora vranskog izabran njegov rodjak Toma Sekelj¹.

Toma Sekelj od Sv. (rjorgje.

Ovoga uvrsti Prav među priore vranske za 43 godina kasnije, to jest u g. 1489. Pray je u veliko pogriešio i u tom, što je proti naročitom svjedočanstvu suvremenika Turoca načinio iz Tome Sekelja i od Tome od sv. Gjorgje, kako ga listine pišu, dvie osobe, premda to jedna osoba bijaše. Tome Sekelja porodica no-

¹ Kovačić. Vestigi a Comit. p. 253. Suppl. II p. 41.

sijaše vlastelinske- ime od Sv. Gjorgje, dočim druga porodica Sekelja nosijaše ime de Kevend. U isto doba bila je u Ugarskoj takodjer slavna grofovsko porodica, koja nosijaše ime od Sv. Gjorgje i Bozina. Od ove porodice bijaše takodjer jedan član Toma, taj je umro g. 1457. Drugi Ivan grof od Sv. Gjorgje i Bozina (Posing) bijaše g. 1465 vojvoda vlaški. Treći Sigmund bijaše veliki prijatelj Albrechta nadvojvode austrijskog. Ali ova grofovsko obitelj ne stojaše u rodbinskom savezu sa Sekelji. Listine spominju Tomu Sekelja kao novoimenovana priora vranskog jur g. 1446., dakle odmah po smrti Jovana Talovca, prem da je iste g. i Jovanov brat Franko, tadašnji ban, upravljao prioratom vranskim. Kao takav oteo je natrag imanje Božjakovinu, valjda od Vitovca ili grofova celjskih¹.

Toma Sekelj bijaše po svojoj materi, a strini Janka Hunjada, bHznji rbdjak ovoga i brat Ivana Sekelja, izabrana bana Slavonije. Oba brata vojevaše pokraj Hunjada u nesretnoj bitki na Kosovom polju g. 1448. Tu bijaše ban Ivan od orijaškog Turčina posječen i osta mrtav. Zajedno s njim poginuše tada Franko Talovac, bivši ban hrvatski, i Mirko Marcalj Virovitički, oba dva proslavljeni junaci i državnici.

Iste godine 1448 vojevao je prior Toma Sekelj nesretno kod Košića proti Jiskrovim Cehom. Oni mu razbiše čitavu vojsku. Njeki tvrde, da je prior Toma u toj bitki pao². Nu ja ga nalazim odmah sljedeće godine 1449 ponajprije u Hrvatskoj, gdje je otimao gradove Božjakovinu, Kalnik, Kozaru, Vrbas i Steničnjak³. Zatim u Dalmaciji, gdje se spremao, da Mletčanom otme Vranu. Godine 1453 na dan sv. Tibureija i Valerijana (14 travnja) izdao je Toma prior u Budimu listinu, kojom darova u ime reda hospitalaca meštru Ivanu Vidovu Mohorskomu neki posjed u novogradskoj županiji. Ovo darovanje uništi još iste godine njegov i Hunjadov protivnik Vladislav Gorjanski palatin ugarski. Kasnije vojevao je Toma u Hrvatskoj proti knezovom Celjskim i Janu Vitovcu, kojemu je 13. srpnja 1454 razbio vojsku 5 ali do skora izgubio grad Ostrvicu i još neki grad⁴.

Godine 1456 pratio je prior Toma svoga rodjaka Janka Hunjada u Peštu, da ga tamo sa ostalimi prijatelji brani od zasjeda

¹ Mareelović MSC.

² Klein-Fessler Gesch. v. Ung. p. 520.

³ Kerč. Not Pracl. p. 285.

⁴ Hahn Chronik d. Graf. Cilli II 716.

Ulrika grofa Celjskog¹. Iste godine sudjelovao je kod slavne obrane Biograda uz Janka Hunjada i Ivana Kapistrana. Sljedeće godine 1457 spominje se prior Toma dapače kao ban Hrvatske i Slavonije².

Prilikom biranja Matije Hunjada za kralja kod Budima g. 1455, dovede i prior vranski Toma Sekelj svoje čete na izborni sabor. S njimi pomnoža znatno stranku Mihalja Siladja, koja izabra Matiju za kralja³.

Prior Toma bijaše takodjer u onoj pratnji, koja sa Ivanom Vitezom od Sredne. tadašnjim biskupom varadinskim, bijaše poslana u Prag, da odonuda dovede novoizabranoga kralja Matiju u Ugarsku.

Iste još godine dobi Toma zajedno sa banom Janom Vitovcem od novoga kralja strogu zapovied, da ima u svemu slušati novoga gubernatora kraljevine Mihalja Siladja⁴. U jeseni rečene godine imao je kao kapetan vojske u Hrvatskoj i Slavoniji ljute bojeve sa Turci, koji u ono doba biše odveli iz hrvatskih pograničnih zemalja 12. do 15000 ljudi u robstvo, počnivši silne štete u zemlji. — U njekoju bitki nasrne Toma sa 300 svojih na četuju od 7000 Turaka, ali bi razbijen i jedva uteče u neki svoj pogranični grad, kojega je tad junački branio proti Turkom, gaseci vatru s pomanjkanja vode, vinom i octom. Napokon uzmaknuše Turci, pošto bude ranjen njihov vodja pod zidinami obsjednuta grada⁶.

Odmah zatim vojevao je Toma u Dalmaciji proti Mletčanom, koji što silom, što mitom i kupom htjedoše osvojiti pokojnoga Perka Talovca gradove Ostrvicu, Knin i Klis. Toma obrani rečene gradove i htjede opet oteti Mletčanom grad Vranu, staro sielo njegova priorata; ali mu ne podje za rukom. Mletčani bijahu u to doba velik dio posjeda vranskog darovali u ime lena (feuda) zadarskoj obitelji Karnarutića.

Početkom kolovoza g. 1460 iztiču listine kaštelana priora vranskog u Božjakovinu, koji je u šumi kaptola zagr. kod Kraljevca njeke kmetove kaptolske iztukb i oplienio, a veliki dio šume osvojio, i božjakovačkoju gospoštini pridružio. Na što je ban Jan Vitovec na tužbu kaptola iztragu poveo i šumu kaptolu povratio.

Prior Toma Sekelj spominje se posljednji krat g. 1461., kad je na dan sv. Stanislava u Pakracu, kao župan dubički, na čast

¹ Bonfin. Dec. III Lib. VII.

² Vitezović. Banologija MSC.

³ Bonfin Dec. III Lib. VIII.

⁴ U pismih odnesenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 20. N, 96.

⁵ Emlekek. Matvai Kir. Korabol 1 p. 37.

crkve B. D. M., od Turaka jur od davna porušene, darovao Pavlinom dubičkim, neki brod na Uni, sa kunovinom i daćom, od koje bijaše ih oprostio još u staro doba prior Baudon. Zajedno dozvoli Toma Pavlinom i gradjanom dubičkim pašu u šumah i na pašnjacih hospitalskih¹.

U ovo doba, kad je Toma Sekelj bio priorom, uvrstio je Pravasma nepoznata priora „Algona”, kojemu slična imena naša povjest neima. Pray navadja istinabog listinu Matije kralja od g. 1460, u kojoj ovaj. tobož magnifico „Algonae” priori „Auranae”, zabranjuje u napred pobirati desetinu u županiji baranjskoj, premda mu bijaše darovao sve daće komorske iste županije. Nu pošto je nadbiskup ostrogonski dokazao, da samo on ima pravo pobirati desetinu u svih južnih županijah, zabranjeno je prioru vranskomu svako uticanje u to pravo. Neima dvojbe, da je Pray u toj listini rieči „Algonae priori” ili krivo čitao, ili pako u prepisu (autentica copia) rieči krivo napisane našo. Mjesto „Algonae” imalo bi se svakako čitati Thomae, jer kako gore spomenuta izvorna listina odnesena iz zemaljskog arkiva svjedoči, Toma bijaše još g. 1461 prior vranski. Nije dakle ni g. 1460 mogao drugi priorom biti nego uprav Toma.

Isto tako krivo uvrstio je Pray medju priore vranske *Ivana Sekelja*. Ovaj nosio je uz svoga brata Tomu iz prvine samo naslov upravljalca priorata, ali nije nikad bio priorom.

I po smrti Tome Sekelja nije njeko vrijeme nitko obnašao defitivno čast priora. Samo *upravu* još uvijek dosta bogatih dohodaka priorata podjeljivao je kralj svojim ljubimcem.

U vrijeme priora Tome Sekelja spominju se i dva predstojnika glogovnička od reda hospitalaca. Po imence Ivan i Pavao. Od ovih bijaše Pavao i biskup jegarski. Poradi zanijevanja biskupske desetine planinske bijaše na njeko vrijeme izobćen iz crkve².

Mirko Zapoljski upravljalca priorata.

Porodica Zapoljskih potiče od plemena Borića bana, kojemu pripadaše u 12. stoljeću grad Zapolja, nazvan takodjer Sopolja³, le-

¹ U pismih odnesenih iz zem. arkiva. Acta Mon. Dubic. Fasc. I. N. 43.

² Kerč. Hist. Eccl. zagr. p. 175, 179.

³ Magjarski historici počeoše u novije doba pisati mjesto Zapolja, Sza-polja, da ga tobože bolje pomagjariti mogu. Kad bi već sasvim ko-

žeći medju gradovi Moslavinom i Velikom. U XVI. vieku spominje se jedna grana iste porodice pod imenom „Gospodičić (Gozpodichich) de Zapolya”. Dvorski kapelan Ivana Zapoljskog, pop Gjuro Srie-mac, veli o svom gospodaru: „Quoniam natione esset Sclauorum Bosnensium, de villa Zapulia”¹. On navadja i rieči Magjara Pavla Vardaja nadbiskupa ostrogonskog, koj njekom prilikom rekne kralju Ivanu: „Vere tua majestas est ex genere Sclavorum”².

Mirko Zapoljski bijaše u svojoj mladosti nazvan Imbro Dijak (Emericus literatus), što će toliko reći, kao čovjek pismen. On je vojevao hrabro pod Jaukom Hunjadom u više bitaka sa Turci. Od kraljeva Vladislava i Matije Korvina bijaše odlikovan velikimi častmi i darovi.

Kralj Matija imenova ga najprije svojim pjeneznikom, zatim g. 1464 banom hrvatskim i upravljalca em Bosne. Da može bolje braniti one gradove bosanske, koje Turci oteli nisu, podieli mu kralj upravu *priorata* vranskog, pošto čast priora od god. 1461 bijaše izpražnjena. Godine 1465 zamoli kralj Matija stolicu rimsku, da Mirka za vrijeme od osam do deset godina potvrdi upravljalcem priorata vranskog, jer da to zahtieva ne toliko privatna, koliko javna korist i potreba. Kralj uztvrdi: tko hoće da brani Bosnu, treba mu svakako, da ima u svojoj vlasti takodjer gradove priorata vranskog. Valjda je kralj pod ovimi gradovi razumievao Dubicu, Kostajnicu, Pakrac, Našice i ostala imanja u Slavoniji.

Kako je dugo Mirko Zapoljski upravljao prioratom vranskim, nezna se pravo. Preko godine 1475 nije trajala mu uprava, jer tada bijaše jur izabran priorom vranskim Bartol Berislavić.

Za vrijeme uprave zapoljskoga nalazim, da je redu sv. Ivana pripadao Damjan Hrvat Litvanski, bivši g. 1472 ban hrvatski³.

Bartol Berislavić.

Nezna se pravo, kojoj lozi Berislavića pripadao je prior Bartol. Sa Berislavići grabarskim spominje se u listinah suvremenih, ali nigdje se ne iztiče kao rođjak njihov. Osim Grabarskih bijaše u posavskoj Hrvatskoj Berislavića iz Vrhrike, iz Mlake, iz Lužana.

rekti htjeli biti, morali bi pisati *Sopolja*, ali na nesreću glasi to još više po slovjski nego li Zapolja.

¹ Mon. Hung. Hist. p. 152.

² Idem p. 150.

³ Mikotzi. MSC.

U Dalmaciji poznata bijaše porodica Berislavića Trogirskih. Od ovih poteže slavni ban i biskup Petar. Neima dokaza, da je Barto i s ovimi Berislavići bio u ikakovom rodu. Svakako je najvjero- vatnije, da je pripadao Berislavićem Grabarskim, jer ga listine naj- češće s njimi u savezu spominju.

Kao izabrani ili imenovani prior vranski pomoljava se Bartol ponajprije g. 1475. Tada je Nikolu sina Deše i braću njegovu Martina i Berislava od obitelji Berislavića grabarskih poticao, da otmu imanja Joba Gorjanskog u Slavoniji. U otimanju pomagao ih je svojim četami pod vođenjem kaštelana od Krasa, Broda i Ladislavca (Szent Laszló). Radi toga otimanja bijaše po nalogu kralja Matije povedena iztraga proti rečenim Berislavićem¹.

Kasnije spominje priora Bartola tekar godine 1480 papinski legat Bartol. U svom izvješću na papu imenuje ga medju prvimi velikaši kraljevine.

U ratu kralja Matije sa carem Friderikom vojevao je prior Bartol sa svojim četami u Austriji u vojsci kraljevoj. Odlikovao se g. 1482 kod osvojenja utvrđenoga grada Hainburga. Tu je, kako Marnavić tvrdi, sa svojom nečuvenom hrabrošću oslobodio kralja od najveće opasnosti. Tim dodje u velika milost kraljevu.

Velikom revnošću brinuo se prior Bartol, da dobi natrag raz- grabljena imanja prioratska. Godine 1485 potuži se kralju Matiji glede grada Bele, kojega jur od davna odciepiše od priorata. Grad taj bijaše Matko Talovac kao ban i upravitelj priorata osvojio, uživajući ga kao svoje privatno dobro. Po njegovoj smrti osvoji ga Jan Vitovec, pripojivši ga svojoj županiji zagorskoj. Od Jana nasliediše grad njegovi sinovi Gjuro i Vilim Vitovci, knezovi za- gorski. Kralj Matija baveći se tada u Beču podieli 18. srpnja rečene godine pismeni nalog kaptolu zagrebačkomu, da povede iz- tragu glede podignute po Bartolu tužbe. Kaptol odgovori kralju, da je tužba pravedna, i da je s toga u smislu zakona po čovjeku svom i kraljevom pozvao rečene knezove pred sud kraljev, sa primjetbom, da ili oni došli ili ne došli pred sud, odsuda biti će svakako izrečena². Cini se ipak, da prior uza svu pravednost svoje tužbe grad Belu natrag dobio nije. Koliko povjerenja imao je kralj Matija u viteze reda sv. Ivana, potvrđuje jedna listina od g. 1487, kojom naloži kralj samostanu križnika sv. Ivana u Stolnom

¹ U zem. arhivu, Acta mixra. Transumpte p. 422—425.

² Listine prepis u mojoj zbirci. •

Biogradu, da pošalju od svoje strane jednoga viteza, koji je imao Petra Horvata *Oršića* uvesti u posjed imanja Slavetića, u koje imanje uveden je doista Oršić po vitezu Benku od reda sv. Ivana.

Godine 1488 podigo je prior Bartol u ime svoga reda parnicu poradi imanja i grada Velika u križevačkoj županiji. Grad taj pripadao je njegdga hospitalcem i prioratu vranskom. Kralj Sigmund darovao ga iza Paližnine bune Ivanu Moroviću banu mačvanskomu i njegovu sinu Vladislavu. Po smrti ovih zadržao imanja i grad Veliku Matija sin Vladislava Morovića kao nasljedno baštinstvo. Po smrti ovoga nasliedi ga pravom rodbinstva Vladislav Egervarski. Na molbu Ivana Gusenice, odvjetnika Bartolova, naloži kralj Matija rečene godine kaptolu časmanskomu, da povede iztragu proti Eger- varskomu. Posljedica bijaše, da je parnica na neizvjestno vrieme ođgodjena¹.

Ovi jalovi uspjesi na putu pravde i zakona mogoše u ono doba lako dovesti priora Bartola na misao, da putem sile otme ono, što nije mogao postići putem pravde. On pokuša doista njeka imanja priorata vranskog silom oružja natrag oteti. Ovo je dalo povod kasnijim povjestnikom, da ga opisaše kao čovjeka silovita i kao otimača tuđjih dobara, premda mu se dokazom suvremenih iz- prava ova pogreška spočitnuti ne može.

Po smrti kralja Matije Korvina pomoljava se često prior Bartol u javnom životu. Kao vjeran privrženik kralja Matije bijaše on u kolu onih muževa, koji iz blagodarnosti prema svomu dobročinitelju ostadoše uslied zadane rieči vjerni i njegovomu sinu Ivanu Korvinu. Prior Bartol pridruži se odlučno onoj stranci, koja naumi Ivana Korvina podići na onu stolicu kraljevsku, koju je otac mu Matija toli dično resio. •

Prior Bartol sduži se sa nekimi hrvatskimi i ugarskimi velmo- žami. Medju ovimi bijaše Herceg Lovro Iločki, sin Nikole, naslovna kralja bosanskoga, zatim Gjorgje Branković despot srbski, Matija Vardaj nadbiskup kaločki, bogati biskup pečujski Sigmund Ernušt, Blaž Raškaj ban jajački, braća Juraj, Vladislav i Stjepan od Kaniže, knezovi od Sv. Jurja i Bozina, braća Berislavići Grabarski, Br- nando i Gjuro od Talovca, braća Frankapani, Ivan Banfi sin Perka Talovca. Gjuro od Velike, Nikola Kalimanić, Petar Klesić, Ivan Talovac sin Nikole, braća Hlapčići iz Kamičca, braća Se- kelji Kevendski, itd. Uz ove odluči Bartol svojski zauzeti se za

¹ U pismih odnesenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 458 br. 31.

Ivana Korvina pri izboru. Rečeni velmože dovedoše 7000 hrvatskih i srbskih vojnika u Budim na izbor, da podkriepu stranku Ivanovu. Ugri bijahu na tri stranke pociepkani, jer toliko bijaše pretendenta iz Njemačke, Poljske i Ceske. Spletkama, za mužem pohlepne kraljice udove i nevjeri Tome Bakača i Stjepana Zapoljskoga podje napokon za rukom predobiti jaku stranku za Vladislava kralja češkoga, najnesposobnijega od svih kandidata. Prestolni grad Budim, nakiti, dragocjenosti i sve blago kralja Matije bijaše u rukuh Ivanovih. Njegovi protivnici spremahu se, da obsade grad i da "ga otmu na juriš. Blage čudi Ivan Korvin nehtjede proljevanja domaće krvi. Da svoju stranku ojači prema pretežnoj većini protivnika, naumi vratiti se u Hrvatsku. On ostavi sa svojim Budim i krene put Hrvatske sa svimi dragocjenostmi svoga otca, koje dade odpremiti što Dunavom na ladjah, što prema Pečuhu na kolih. Ali protivnici poslaše vojsku za Ivanom u potjeru. Stjepan Batory i Pavao Kiniži (zvan knez i knežić), koji sve zahvaliti imadoše kralju Matiji, navališe iznenada kod potoka Sare na Ivanove Čete i razbiše ih. Tom prilikom uhvatiše oni priora Bartola Berislavića ranjenoga od tri sulice, a s njim i Jurja Kanižaja. Obadva odvedoše sa sedamdeset drugova kao sužnje u Budim. Surovi vojnici razgrabiše veliki dio Korvinova blaga. Ivan uteče sa ostalimi drugovi i sretno preko Drave¹ u Hrvatsku.

Kraljica udova Beatrica pusti do skora na slobodu zarobljene drugove Korvinove. Prior Bartol ode u Hrvatsku i pridruži se iznova stranki Ivanovoj.

Naravna bijaše posljedica, u duhu onoga vremena, da se prior Bartol gledao osvetiti svojim glavnim neprijateljem. Medju ovimi bijaše ponajglavniji Vladislav i Petar Gereb Vinogradski, sa zagrebačkim biskupom Osvaldom Tusom, glavnim sljedbenikom Vladislava češkoga. Prior Bartol sjedim do skora svoje čete u svrhu osvete sa četami Gjura despota srbskog, Ivana Horvata Hlapčića, Lovre Banfija Gorjanskoga, Franje i Ivana Berislavića Grabarskog, Davida Dombe, Petra Ampulića, Gjura od Stresemlja i Vuka Novakovića. Ovi sjedinjeni pristaše Korvinovi osvojiše još god. 1490 Gerebjanske gradove Ivanku Sv. Gjorgje, trgovište Otin ili Voćin i trgovište Osjek u Vukovskoj, kao i Suboticu u baranjskoj županiji, počinivši kod otimanja velika bezzakonja².

¹ Bonfin. Dee. IV, Lib. IX. Magy. Dipl. Emlekek IV p. 239.

² Iz zem. arkiva. Acta mixta, Transsumpta p. 430.

Do skora nagodiše se iz dobra pristaše Vladislavovi sa Ivanom Korvinom. Ovaj odreče se krune, primi naslov vojvode Slavonije, dobi čast bansku sa neodvisnom upravom nad Hrvatskom, Dalmacijom i Slavonijom. Zadrža sva imanja i dragocjenosti svoga otca. S toga prizna Vladislava češkoga kraljem ugarskim i hrvatskim. Uz Ivana Korvina pokori se Vladislavu i prior Bartol. Oba prisustvovahu i kraljevoj krunitbi u Stolnom Biogradu (18. rujna 1490). Prilikom svečana uvoda u grad nosijaše Ivan Korvin krunu pred kraljem, a prior vranski Bartol Berislavić dragocjeni krst sa svetim drvom Isusova krsta. Zagrebački biskup Osvaldo Tus stavi novomu kralju krunu na glavu, jer po zakonu za oto opredieljeni biskup vesprimski Grgur grof Frankapan, kao malodoban, nebijaše još posvećen.

Nu mnogi drugovi Korvinovi u Hrvatskoj nehtjedoše priznati Vladislava za kralja. Oni odoše na stranu kralja Maksimiljana od Austrije, koji je jur od prije u Hrvatskoj imao svojih pristaša. Mnogi od ovih sduže se sa vojskom Maksimiljanovom, koja provali u Ugarsku i Hrvatsku. Ona prodre u Ugarskoj do Stolnog Biograda a u Hrvatskoj do Zagreba. Činilo se jur, da će stranka Vladislavova sasvim podleći. Ali dva lukava prelata, Toma Bakač u Ugarskoj i Osvaldo Tus u Hrvatskoj, umješe nadvladati sve protivnike krunjena kralja. Maksimiljanove pobjedonosne čete moradoše do skora povratiti se onamo, odkuda su došle. Iz grada Zagreba protjera Ivan Korvin Maksimiljanovu posadu, stojeću pod zapoviedju Jakova Sekelja. Vladislav utanači sa carem Friderikom i njegovim sinom Maksimiljanom u Požunu 7. studenoga 1491 konačni mir. Uz taj ugovor mira pristadoše i Hrvati. U Budimu 7. ožujka 1492 potpisaše posebni eksemplar ugovora šestdeset i tri velikaša i plemića hrvatska. Uz ugarske i hrvatske prelate nalazi se i podpis *priora vranskog* Bartola Berislavića¹.

Ali medju domaćimi strankami ostade klica mržnje i razdraženosti. U Hrvatskoj bijaše Ivanu Korvinu i njegovim starim prijateljem najomraženiji protivnik biskup zagrebački Osvaldo Tus. Ne samo radi toga, što je svojom rukom krunio protivna im kralja, nego što je poput otca si bio najlakomiji za blagom i za imanjima. Biskup Osvaldo, da se osveti pohješto prioru vranskomu, upotriebi shodnu priliku, kad g. 1492 umre posljednji predstojnik glogovnički od vitezova hospitalskih Stjepan Perović. Biskup zamoli kralja, da

¹ Firnhaber. Beitrage, Arkiv f. ost. Gesch. 1849, B. III p. 516.

izpražnjeno predstojništvo sa Glogovniconi daruje njemu. Kralj usliši njegovu molbu. Papa Aleksander VI odobri taj dar, jer ga krivo izvijestiše, da Glogovnica nenosi više od 40 for. na godinu.

Glogovnica je od starine pripadala pod nalježnost priora vranskog. Nepravедno postupanje Osvaldovo ogorči ljuto priora Bartola. Znajući da je i velika strana plemstva razdražena proti biskupu poradi silovita pobiranja desetine, sjedini se on sa Hercegom Iločkim, starim protivnikom Osvaldovim, i mnogimi drugim plemići, a potajno podupirale ih i herceg Ivan Korvin i Pavao Kiniži.

Sa pomoću Franje i Ivana Martinova Berislavića i drugih prijatelja osvoji prior Bartol Osvaldova imanja Zlatnik (Zalatnok), Vašku, Eatmovec, Sopje i Ivanec¹. U isto vrijeme bijaše herceg Iločki oteo njeka imanja crkve sriemske i napadaše s druge strane Osvaldove posjede. Sjedinjenimi silami navališe oni na Osvaldova imanja u kotaru dubravačkom, zagrebačkom, časmanskom i Sv. Ladislava. U izvješću kaptola zagrebačkoga na bana Ladislava Kanižaja, pisanom u Gudovcu 19. veljače 1494, kaže se: Da su ljudi Lovre hercega iločkoga, vojvode Ivana Korvina, kapetana Pavla Kinižije, priora vranskog Bartola, Jakova Sekelja, Franje Berislavića, Ivana Hlapčića nazvana mali Horvat i Baltazara Bacana, sa četami takodjer drugih plemića, navalili na biskupova imanja, razgrabivši sav žitak i stoku, uništivši strni, pogazivši podložnike, porobivši crkve i što je nečuvano kod kršćana, oskvrnivši isti najsvetiji sakrament. Veli se nadalje, da su udove, udate žene i djevojke do gola svukli i obezčastili, a jednu nedoraslu djevojčicu dapače i zadušili².

Osvetljivi biskup Osvaldo, bivši u to vrijeme doglavnik i doušnik Vladislava kralja, obtuži sada kod kralja Lovru hercega i priora Bartola kao najopasnije buntovnike. Na obadvojicu bijaše kralj jur odavna kivan. O Iločkom pripoviedaše mu dapače, kako svakom prilikom javno na kralja psuje, nazivajući ga „volom“. Uz to da šuruje sa Turci proti Ugarskoj. Priora Bartola okrivise, da otimlje tuđa imanja, da čini nečuvana bezakonja, da oskvrnjuje djevice, kuje krivi novac i buni narod proti kralju. Dobročudni kralj bijaše timi viestmi do skrajnosti ogorčen. On naumi svoje neprijatelje pokoriti po što po to. Podigne proti njima znatnu vojsku. Na čelu vojske posla Bartola Dragfija vojvodu erdeljskog,

¹ Arkiv nadb. zagr. Acta Juridica vol. I. N. 59.

² Tamo vol. I. N. 53.

kojemu se pridruži koncem godine Josip Som župan temeški. Kraljevska vojska obsjede grad Ilok, glavnu stolicu hercegovu. Iza podulje obsade dodje k vojsci sam kralj. Sada osvojiše do skora njegove čete grad, što jurišem što predajom. Na čelu svoje tjelesne češke straže unidje kralj pobjedonosno u grad Ilok, gdje ga dočeka majka hercegovu rodjena kneginja Gorjanska. Obučena u crnu odjeću tuge, sa razčešljanom kosom, primi ona kralja i pade mu pred koljena, moleći milost za svoga sina. Neznajući njezin jezik, dade joj kralj po jegarskom biskupu protumačiti, neka nebude u strahu, on će činiti sinu pravicu, ako se opere od krivnje.

Grad Ilok bude po kraljevoj vojsci sav oplienjen. Do tri stotine odjećah. dragocjenimi kožami obšivenih, zlatom i srebrom urešenih, nadjoše u gradu. Osim toga mnoštvo posuda od zlata i srebra. Veliku svotu novaca i tri stotine vedara sriemskoga vina. Sve to razgrabiše i odnesoše bez traga.

Herceg Lovro bijaše sad prisiljen, da traži milost od kralja. Stjepan Zapoljski, palatin ugarski, zauze se kod kralja za prijatelja i rodjaka svoga. Njeke županije počeoše dapače doglasivati kralju svoje negodovanje poradi kraljeva nasilna postupanja prema toli uglednomu i zaslužnomu velmoži, kakav bijaše herceg Iločki. Kralj se skloni usljed toga na pomirenje. Početkom g. 1495 sazove on hrvatski sabor u Viroviticu. Tu se zauzme plemstvo za hercega Lovru i za priora Bartola. Čuvši kralj da je ovaj ostavio stranku hercegovu, primi ga u milost. Medjutim otimahu kraljeve čete i i nadalje hercegovu imanja. Tako osvoji despot Srbski Vuk hercegov grad Orahovicu, kojega mu kukavno preda Ladislav Bakač. Malo zatim pozove kralj hercega Lovru, po savjetu Andrije Bota Banjskog, uz zadanu mu vjeru, u Pećuh preda se. Herceg Lovro dodje s Nikolom Sečem. Da se opere pred kraljem, baci svu krivnju svoga odpora na bivšega svoga prijatelja priora Bartola Berislavića. On bude po kralju pomilovan, a priora Bartola dade kralj po Josipu Somu uhvatiti i zatvoriti. Isto tako pohvataše te izrobiše njegove slugе. Divlji vojnici razgrabiše kočije, konje i dragocjenosti priorove. Zabadava molio je prior kralja, neka mu dozvoli, da se odreče svieta i da se u gdjekom zabitnom mjestu posveti svećeničkomu zvanju. Kralj mu po njegovih protivnicah dojaviti: „Da takovo društvo pobožnih ljudi nebi našao, koji bi tolika zlotvora, kao što je on, uza se trpiti htjeli“. Okovana u veruge odvedoše ga pod jakom stražom u budimske tamnice. Kad se narod počeo buniti proti kralju radi nečovječna postupanja sa mužem toli uglednim i

zaslužnim, bijaše kralj prisiljen izaslati opet svoga tumača jegarskoga biskupa Tomu Bakača, da umiri puk. Prigodom sabora otvorena u svibnju g. 1495 bude prior Bartol odsudjen na doživotni zatvor.

Kasnija sudbina priorova nebijaše poznata ni njegovomu suvremeniku Bonfinu, ni kasnijim piscem povjesti ugarske. Bonfin dovršuje opis Bartolovih zgoda ovimi riečmi: *Alii Budam advectum, et quod quibusdam sacris initiatus esset, in Danubium demersum; alii, quae constantior fama est, apud Temešvarum perpetuae custodiae traditum opinantur*". Kasniji Ištwanfy dodaje, da su ga u mješinu sašili i po noći utopili. Vidit ćemo, da Bartol niti je utopljen u Dunavu, niti je u temešvarskih tamnicah svršio svoj život.

Toliko je istina, da je bio na optužbu svojih neprijatelja zatvoren. Da mu je majka u vrijeme njegova zatvora tražila od kralja milostinju, da može namiriti najnuždnije potrebe¹. Da je napokon u doba njegova zatvora prioratu vranskomu nanesena velika šteta, jer siloviti njegovi protivnici otimaše i poplieniše imanja prioratska kao da su privatna vlastitost Bartolova, a ne redovna i crkvena.

Ime priora Bartola Berislavića pojavljuje se iz nova u listinah jur sliedeće godine 1496. Ove godine podieli tadašnji ban i herceg Ivan Korvin, po nalogu kraljevom, kaptolu zagrebačkom zapovied, da sa izaslanikom banskim razvidi tužbu Sofije udove Ivana Heninga poradi njeke šume, ležeće kod Zelina. Radi ove šume bijaše Bartol prior vranski zametnuo parnicu, jer je pripadala Gori, gradu priorata vranskog. Medjutim je kralj Vladislav T.J. grad Goru darovao biskupu Osvaldu. Ovaj je sada tvrdio, da i rečena šuma njemu pripada, kao što' je prije pripadala prehvaljenomu prioru Bartolu².

Iz ove listine razabiremo, da je znameniti i starinski posjed božjaka sa gradom Gora otet bio prioratu vranskom. Isto tako bijaše, kako gore iztaknuh, ogromni posjed templara i hospitalaca sa gradovi Belom i Ivancem, otet prioratu ponajprije po Janu Vitovcu. Iza njega dodje na njegove sinove Gjuru, Ivana i Vilima, pod kojima je grad Bela izgorio. Kralj Matija dade grad oko godine 1480 po Jakovu Sekelju oteti za sebe. Kraljev sin Ivan Korvin založi sav posjed Belski sa Ivancem Ladislavu, Tomi

i Franji Petevom Gržanskim za 5600 dukata. Od onoga vremena osta čitav posjed u rukuh porodice Peteva. Glogovnicu privlasti si Osvaldo biskup. Na Dožjakovinu vrebao je kaptol zagrebački uz mnoge druge vlastele. Zibka priorata, grad Vrana, stojaše još uvijek pod vlašću mletačkom, ali bijaše izložena neprestanim navalama od strane Turaka. Za posjedi prioratskimi u dolnjoj Slavoniji otimaše se razni mogućnici.

Takovo bijaše stanje priorata za vrijeme zatvora Bartolova. Nije se ni pomislilo, da imenuju bud koga namjestnikom izprašnjene časti porske. Jedini Pray spominje njeku listinu, u kojoj da je našao zabilježena, nepoznata inače priora vranskog *Valentina*.

Po svjedočanstvu Pravevom spominje ovoga Valentina kao priora listina od g. 1499, kojom se rješava njeka parnica glede posjeda Cerdija u baranjskoj županiji. Nu Pray ne kaže, tko je vodio tu parnicu i proti komu. Dodaje ipak, da je listinu našao u arhivu porodice Draškovića. O drugih zgoda Valentinovih i o njegovoj porodici negovori nijedno povjestno vrelo. Mogao je dakle Pray i ovoga svoga Valentina zamieniti sa Valentinom Terekom, koji je kasnije za vrijeme Ferdinanda i Ivana Zapoljskog upravljao prioratom vranskim. Moglo bi takodjer biti, da je Pravev Valentin ista osoba sa Valentinom Vukom, nećakom Ivana Filipa iz Prostjevoja (Pruis) u Moravskoj, biskupa Varadinskog, kojega je sledio na istoj stolici biskupskoj. Poznato je, da je isti Valentin na budimskom saboru protumačio stališem slovjenski govor kralja Vladislava, kojim" bješe ovaj pozdravio sabor, na kom se utanačio ugovor mira medju kraljem i carem Friderikom. Nu taj Valentin umro je jur g. 1495, kako jedna bilježka svjedoči. Godine 1499 mogo je dakle Pray u spomenutoj listini samo ime toga jur pokojnoga Valentina ubilježeno naći.

Godine 1499 mogao je jedva tko drugi osim Bartola upravljati prioratom, jer ove godine bijaše on jur iz zatvora izpušten. On se ove godine 17. svibnja spominje ne samo u jednoj listini medju dostojanstvenici kraljevine *kao prior* vranski, nego vodi i parnicu radi svoga zatvora i svoje odsude pred stolicom rimskom¹. Ova povjeri iztragu Petru nadbiskupu kaločkomu, a ovaj opet Breku Gorjanskom, doktoru, čuvaru kanoniku i vikaru crkve bačke. U parnici bijaše naglašeno: da biskup pečujski, zajedno sa Bartolom Dragfijem vojvodom erdeljskim i Jožom od Soma, priora Bartola

¹ Engel Gesch. v. Ung. I p. 76.

² Arkiv nadb. zagr. Acta Juridica vol. I. N. 76.

¹ Katona. XVIII. p. 181.

krivo pred kraljem obtužiše, da ga bez znanja kraljeva oko vaše i u tamnicu zatvorile. Povod bijaše im jedini pohlepa za priorovim blagom i prioratskim imanji.

Godine 1500 bijaše prior Bartol jur na toliko u kraljevoj milosti, da je mogao od njega moliti pomoćne čete, s kojima je namjeravao udariti na mletačku Dalmaciju, da osvoji staro sielo svoga priorata, tvrdi grad Vranu¹. Želja njegova ne bijaše uslišana, jer na budimskom dvoru bijaše tada dušom vlade Toma Bakač, veliki prijatelj republike mletačke. Sa druge strane bijahu i Mletci u vječnom strahu, da im Turci uz druge pogranične gradove ne otmu također Vranu. Iztrošene zidine gradske jedva da je mogao obraniti kaštelan vranski Franjo de Ponte.

Prior Bartol bijaše dobar prijatelj a valjda i rođak Petra Berislavića, tadašnjega predstojnika crkve sv. Lovre od Haja i kanonika kaločkog. Ovaj proslavljeni muž zastupao je Bartola g. 1502, 12. kolovoza pred kaptolom kaločkim u nekome poslu i predao kaptolu kaločkomu njeku povelju kralja Ludovika sa molbom, da ju prepiše i prioru Bartolu predade².

Tri godine kasnije (1505) nalazim priora Bartola na saboru rakoškom, gdje stvoriše zakon, da za kralja ugarskog i hrvatskog unapried nikad neće birati čovjeka stranca. Godine 1507 stoji podpisan na saveznom ugovoru, utanačenom medju kraljevi Vladislavom II. i Sigmundom poljskim. Iste godine odlikova ga kralj velikim povjerenjem, dočim ga imenova banom jajačkim, podielivši mu na račun plaće 2000 for.⁸ Kao prior vranski zauzeo se Bartol ove godine za svoje kmetove božjakovačke, proti kojim tjeraše kaptol zagrebački parnicu poradi šteta počinjenih u kaptolskoj šumi kod Kraljevca. Obranu povjeri Bartol svomu kaštelanu, božjakovackomu Mihalju Lancošu, koji je pred sudom odvažno zastupao priorat*. Iste g. 1507 spominje se prior Bartol i u jednoj listini kralja Vladislava II., kojom ovaj darova palatinu Mirku Perenju njeke posjede pokojnoga palatina Petra Gereba Vingartskoga, tasta Mirkova.

Na koliko je ponarasao iz nova ugled priora Bartola, svjedoče nam tadašnja izvješća mletačkih poslanika. Oni ga uvršćuju medju prve mogućnike kraljevine ugarske. Tako piše Petar Paskvaligo duždu mletačkomu 17. studenoga 1509 o prioru Bartolu: „Da je

¹ Sanudo. Arkiv V. p. 42.

² Katona XVIII p. 334.

³ Mesić. Rad VIII p. 83.

* Marcellović.

najveći neprijatelj republike mletačke". Odmah zatim 7. siečnja 1510 javlja: „Da je prior vranski zajedno sa Ivanom Berislavićem, despotom srbskim, naznačen od vlade za vodju one vojske, koja bi imala doći u Dalmaciju, da ju otme Mletčanom".

U ovo doba nalazim i grad Goru sa svojim velikim posjedom, što ga bijaše stekao biskup Osvaldo, opet u rukuh priora vranskog. Prior Bartol postavi tamo kaštelanom odvažna plemića Ladislava Pakračkoga (Pekrija). Ovaj je g. 1510 i 1511, neznam dali sa znanjem svoga gospodara, napadao imanja kaptola zagrebačkoga u Mokricah, pripadajućih gradu Gradcu. Načinio je štete i u glinskome lugu, pristajališću grada Gorice¹.

Prior Bartol pobrnuo se g. 1510 opetovano, da mu se povrati stari prioratski grad Bela, što gaje držao u ono doba Toma Petev Grženski. Na molbu Bartolovu zapovjedi kralj Vladislav II. kaptolu zagrebačkomu, da radi Bele povede iztragu. Ali nebijaše povoljna uspjeha za priora. Toma Petev, baveći se tada u Kestelju, kod Blatna jezera, odgovori kralju, da je njegova porodica primila grad Belu zakonitim putem od Ivana Korvina, da mu je zanj izplatila 5000 for. Ako kralj želi, da on grad predade prioru, neka mu povrati brojene novce. Ali novaca nebijaše ni u kralja ni u priora. Tako ostade Bela u rukuh Petevih².

Od 16. studenoga g. 1511 imamo izpravu kaptola zagrebačkoga kojom svjedoči, kako pred njega dodjoše plemeniti muževi Mihaljo Kerhen od Beloševca i sin mu Nikola, u ime plemenitoga muža Nikole iz Bužana. Oni prosvjedovahu proti tomu, što je kralj darovao kaštel i trgovište *Grabrovnicu* u križevačkoj županiji *Bartolu* prioru vranskomu. Ujedno zabraniše putem pravde svim i svakomu primiti u posjed i u uživanje rečeni kaštel i mjesto³.

Početkom g. 1512 dovrši napokon Bartol Berislavić dugi tečaj svoga života. Preko 36 godina obnašao je čast priora vranskog, izuzamši kratko vrieme svoga zatvora. Od suvremenika kudjen i hvaljen, od slaba kralja usljed krivih potvora zatvoren, od kasnijih povjestnika lakoumno i pogriješno sudjen, zaslužio je barem to, da se o njemu pravedno reče, da je svršio svoj veoma okretan život tiho i skromno, da je bio zaslužan za državu i za svoj red. Imao je običnih mana velmoža i prelata onoga vremena. Imao je

¹ Marcellović.

² Listina u mojoj zbirci.

³ U pismih odnesenih iz arkiva zem. N. R. A. Fasc. 1697 N. 25.

i riedke prednosti muža odvažna i samosviestna. U povjesti svoga reda i naroda ide mu svakako odlično mjesto. Grdje je umro, gdje li zakopan, nezna se.

N. (Mmaiii.

Po smrti Bartola Berislavića dokopa se za kratko vrijeme časti priorata vranskog opet inostranac od porodice Grimana, u hrvatskoj povjesti sasvim nepoznate.

Grimani slovili su od davna u Mletcih. Upravo tada obnašahu članovi iste obitelji u Mletcih velike crkvene i svjetovne časti. Da je dakle važno dostojanstvo priora vranskog podijeljeno, ako i za kratko vrijeme, jednomu članu iste porodice, mora se pripisati silnomu uplivu, kojega imadoše tada lukavi i okretni poslanici mletački na dvoru slabića kralja Vladislava. Bez dvojbe kumovao je kod toga imenovanja i stari mešetar mletački kardinal Toma Bakač.

Grimani spofhinje se kao prior vranski u jedinih spisih zbora lateranskog od g. 1512. Tu je on dvakrat podpisan kao : „Dominus Grimanus Prior de Ungaria, miles ordinis S. Joannis Hierosolymitani”.

Neima dvojbe, da se pod priorom ugarskim ima razumievati vranski, jer samo taj obnašao je priorat hospitalaca čitave Ugarske i Hrvatske. Ovaj naslov bijaše urezan i na službenoj pečati priora vranskih’.

Jur sljedeće godine 1513 (4. kolovoza) spominje papa Julio II, u povelji, kojom potvrdi prava nadbiskupije ostrogonske, čast priora vranskog izpražnjenu.

Na molbu kardinala i nadbiskupa Tome Bakača dozvoli papa, da u vrijeme izpražnjena mjesta priora vranskog, ili kad imenovani jur prior nebi bio punoljetan, nadbiskupi ostrogonski mogu upravljati crkvenimi poslovima priorata. S toga stavi papa pod vlast nadbiskupa sve one, koji su inače zavisili od priora vranskog. Ujedno podieli nadbiskupu pravo, da može pobirati daću (contributionem) od onih, koji su podčinjeni prioratu vranskom.

Iz ove papinske bule vidi se, na kakav lukavi način nastojao je lakomi za blagom kardinal Toma Bakač dočepati se dohodaka prioratskih. Nu *to* mu ne podje za rukom, jer godinu kasnije bijaše čast priora vranskog opet u čvrstih rukuh.

¹ Pray. De prioratu Aur. p. 62.

Petar Berislavie.

Taj slavni i veliki muž obnašao je razne i visoke časti jur za rana. Rodjen je u Trogiru, gradu dalmatinskom, oko g. 1450 ili 1460. Došav još mlad u Hrvatsku i Ugarsku posveti se crkvenomu stališu. Godine 1503 bijaše jur kanonik kaptola kaločkog. G. 1502 obnašao je čast predstojnika crkve sv. Lovre od Haja. G. 1503 povišen je kao čovjek učen i vješt na čast tajnika ili kancelara kraljeva. Kao takova pošiljao ga kralj i dvor ugarski kao poslanika na razne inostrane dvorove, kao u Rim, Njemačku, Francisku i u Mletke. Imenovan zatim biskupom vesp rimskim primi takodjer važnu čast kraljeva pjeneznika. Godine 1514 postade upravljateljem priorata vranskog, ujedno i veE županom dubičkim i kapetanom grada Senja.

Koliko se Petar Berislavić odlikovao oštroomjem kao poslanik kod raznih dvorova, toliko proslavi se on i kao državnik i kao odvažan i sretan vojskovođa.

Iza Mirka Perenja, narinuta Hrvatom za bana, kojega narod banom priznati nehtjede, jer nije imao posjeda u zemlji, bude Petar g. 1513 imenovan i banom hrvatskim.

Kao ban pobiedi on još iste godine 1513 na dan 18. kolovoza u krvavoj bitci Turke kod Dubice. Tu pade preko 2000 Turaka, a veliko mnoštvo odvedoše u sužanjstvo. Glas o toj slavnoj pobjedi uzradova čitavo kršćanstvo. Papa Leo nagradi bana blagoslovljenim mačem i klobukom Mnogi hrvatski plemići dadoše nad vratu svojih gradova urezati dan pobjede na radostnu uspomenu.

Kad je sljedeće g 1514 buknila u Ugarskoj grozna buna krstosnih seljaka pod Gjurom Dozom, znao je ban Berislavić poprimiti takove obzirne mjere, da je hrvatsko seljačstvo ostalo sasvim mirno, prem da proti buntovnikom ugarskim vojevahu i hrvatske čete.

Nu pošto je za uzdržavanje mira i reda trebalo vojske i novaca, kojih ban od nikuda dobivao nije, bijaše on iste godine prisiljen uz dozvolu kraljevu založiti prioratsko imanje Goru zajedno sa gradom, Mihalju Slunjskomu Frankapanu za 2000 for. U istu svrhu založi on i prioratski grad Hrezno Ivanu Križaniću za 1000 for.

Kao upravljatelj priorata vranskog htjede njeka imanja Lovre Bradača i njegove braće pridružiti prioratu. Na tužbu Bradača

primi g. 1515 zapovied od kralja Vladislava, da u rečena imanja nikako ne dira¹.

U isto doba bavio se Petar na svom priorskom imanju „Slobostini“ u požežkoj županiji. Od tuđa pisa svomu podbanu Baltazaru Halapiću ili HlapČiću i kaptolu zagr., neka dovedu svoje čete uz gotovu plaću, sa potrebitom hranom, što hitrije preko Save, jer ima zapovied od kralja, da ide u pomoć Jajčanom, i da grad obskrbi hranom².

Sliedeće godine, 1516 založi Petar opet radi oskudice novaca prioratski posjed Sv. *Ivan* u križ. žup. Mirku Bradaču Bistričkomu. Taj bude odmah u posjed zakonitim putem uveden³. Iste godine darova kao" upravljalatj priorata predium Jandraševac, spadajući pod grad Božjakovinu, Pavlu Borotvi gornjostubičkomu, radi zasluga učinjenih kralju, njemu i redu sv. Ivana jerusolimskoga.

Više spomenuti Mirko Bradač spominje se g. 1517 kao priorov kaštelan grada Gore, koj nebijaše još predan Slunjskomu. Ovoga kaštelana pozva kardinal Toma Bakać, kao skrbnik biskupije i crkve zagrebačke, po svom odvjetniku Grguru od Mikole pred banski sud glede njeke parnice, što ju je vodio sa priorom. Ali pozvanik nehtjede doći na sud*.

U isto vrieme darova Petar Berislavić kao upravljalatj priorata Pavlu Jelačiću polovicu prediuma *Sela*, koja pripadaše gospoštini Božjakovečkoj. Obdarenik morao se obvezati, da će upravljalatj em ili priorom vranskim služiti sa jednim konjanikom o svom trošku svake godine po jedan mjesec. Ako bi trebalo više vremena, to će onda trošak nositi prior vranski⁵.

Ovo je sve, što mogoh sabrati o djelovanju Petra Berislavića kao upravljalatja priorata vranskog. Njegov ostali život poznat je iz djela Mesićeva. Na kratko mi je samo spomenuti, da je kao ban hrvatski skoro čitavo vrieme svoga banovanja sproveo u borbi sa Turci Uz to imao je podjedno razpre i prepiranja sa Mletci i svojim glavnim protivnikom Tomom Bakačem. Ovaj podkapao je vazda kod dvora i kod prijateljskih velmoža ugled Petrov, jer ga je svakom danom prilikom priečio u gomilanju blaga.

¹ TJ pismih odnesenih iz arkiva zem. N. R. A. Fasc. 701. N. 14.

² Kerč. Hist. Ecel. zagr. p. 212.

³ Repertorium Actorum Fam. Patačić. MSC.

* Arkiv uadb. zagr. Juridica vol. II. N. 140.

⁶ U pismih odnesenih iz zem. arkiva. N. R. A. Fasc. 1744. N. 30.

Sa stolicom rimskom bijaše Petar u neprestanom doticaju. On je dopisivao često sa papom Leonom X. Pošiljao u Rim višekrat svoga biskupskoga vikara Tomu Kamenjana nazvana Niger i Crnčić. Primaio je legate papinske, koji mu donašahu sredstva, s kojimi je mogao uzdržavati rat sa Turci i popravljati i učvršćivati pogranične gradove. Silni car Karlo V. udostoji takodjer našega Petra Berislavića sa svojim pismi i preporukami kod pape i Mletaka.

U privatnom životu, čini se, da je i Petar Berislavić bio isto tako sklon, posvojivanju i otimanju tuđih dobara, kao i veća strana plemstva i svećenstva onoga vremena. Nemože se očistiti od ljage, da je po smrti Franje Berislavića Grabarskoga mnogobrojna njegova imanja, u ime tobož kraljeva fiska, bez privole kraljeve, oteo udovi Margiti, zadržavši do svoje smrti ista imanja u svojih rukuh. Suvremeni Niemac Ivan Thurnschwam biedi dapače našega Petra sa nedozvoljene ljubavi (illicitis amoribus), o čemu da se pravedni sud izrekne, fale dokazi i vrela.

Neima ni malo dvojbe, da je Petar Berislavić junački dovršio svoj život. Viknut na boj s Turci održao je znatne pobjede nad njima kod Dubice i Jajca. S toga pouzdao se sliepo u svoju sreću.

Početkom godine 1520 bavio se Petar u krbavskom okolišu. Tu primi glas, da su Turci provalili granicu, i Orlovčićev grad Peć jurišem osvojili. Petar, sabravši u hitrini svoje čete, pohiti Turkom na susret. Dne 20 svibnja pobije se sa Turci na potoku Korjenici. U prvoj navali natjera ih u bjeg. Njegove čete polete za bježećimi Turci. U potjeri sliedjaše ih Petar neobzirno sa malenom pratnjom. Iz nenada udare. Turci iz zasjede na Petra i njegovu pratnju. U junačkoj borbi pade ban Petar smrtno ranjen. Prekasno pritekoše mu njegovi u pomoć. Raztjeravši Turke spasiše banovo mrtvo tielo. Pavao Medošić odnese ga u grad Bihać, a čitava Hrvatska zaplače nad kobnim porazom 20. svibnja 1520¹. Kasnije odvedoše po nalogu Petrova ujaka biskupa Ivana Statilejića njegovo mrtvo tielo u Vesprim, gdje ga kraj inih vesprimskih biskupa sahraniše.

Mletački poslanik na ugarskom dvoru Lorenzo Orio pisa 27 svibnja iz Budima u Mletke: „Da je kralj velikom tugom primio glas o smrti biskupa vesprimskoga i bana hrvatskoga. Ali da još

¹ Isti dan umre slučajuo nakon 339 godina posljednji od Ugarske, nezavisni ustavni ban Jellacić.

nevjerojeto tomu glasu". Mjeseca lipnja dobiše Mletčani takodjer iz Rima vesti, da je ban hrvatski pao u boju s Turci¹. Iz toga dojavljivanja možemo zaključiti, koliko se je dojmila kršćanskoga svieta nesretna kob bana i priora Petra

Matija Barač ili Baračka.

O posljednjem ovom prioru vranskom od reda sv. Ivana jerusalimskog veli Pray: da je bio od porodice de Baračka. U suvremenih izpravah spominje se pod imenom de Barath t. j. Barac i Baracius. Tako ga zove takodjer Istvanfv. Gjuro Sriemčanin i Tomko Marnavić tvrde: da je Matija bio rodом iz Bosne, nazivajući ga podjedno Bošnjakom. Tomko veli, da je Matija jur pod kraljem Vladislavom II. obnašao na dvoru poveće dostojanstvo („teneva luogo di maggior dignita, tra l' essenziali di quella corte"). Isti dodaje, da ga je kralj Ljudevit II imenovao priorom, prem da je Pavao Tomori u isto cloba tražio ovu čast. Da je dapače ovaj, po svjedočanstvu Ante Vrančića, iz tuge što nije postao priorom vranskim, stupio u red sv. Franje male braće. Istvanfy potvrđuje ovu viest. On kaže: da je Pavao Tomor, rodом iz gomorske županije (dakle Slovak) bio na glasu kao vodja konjanika. Da se je dvakrat oženiti htio, nu da su obe vjerenice prije vjenčanja pomrle. S toga htjede stupiti u red sv. Ivana. On je po smrti priora Bartola (Petra) zamolio kralja Ljudevita II., da mu povjeri čast priora vranskog. Nu kralj neusliša njegovu molbu, jer bijaše jur prije obreko priorat vranski svojemu obskrbniku (dispensatori) hrane Mati Baraču. Ovo razžalosti još više Tomora. On stupi zlovoljan u red sv. Franje i ode u iločki samostan, gdje su ležale kosti sv. Ivana Kapistrana².

Tomko nastavlja, da je Matija bio čovjek mudar, živahan i okretan. U svom ponašanju bijaše ljubezan, nu da je vodio razuzdan život. („Tutto che nelli costumi fusse dissoluto non pocco").

Na kraljevskom dvoru, (dodaje Tomko) steko je veći upliv po smrti kraljice Ane supruge Vladislava II.". Gjorgje Sriemac negovori, po svom običaju, mnogo dobra ni o prioru Matiji. On kaže o njemu, da je kao „šafar" ili meštar kraljevskih kuhača kod njeke gostbe htio otrovati ribom Jakova Banfija Talovca, kojega

¹ Sanudo. Arkiv XVIII p. 81.

> Istvanfv. Hist. Hung. Lib. VIII.

da je kasnije prstenom otrovao". Gjorgje tvrdi takodjer, da je Matija bio čovjek razuzdana života (homo dissolutus et meretricarius).

Mladomu kralju Ljudevitu II. bijaše Matija Barač isto tako odan, kao i njegovomu ocu. Tomko pozivajući se na svjedočanstvo dvorskog kapelana (Gjorgje Sriemea) spominje: kako je ovaj za bilježio, da kod kraljeva dvora često na kralja svi zaboraviše, tako da kadikad nije imao ni potrebite hrane. Tad je morao meštar kuhača Matija obilaziti sve prelate i velmože prošeci od njih milostinju za kralja.

U javnih izpravah spominje se Matija kao prior jur g. 1520, odmah po smrti Petra Berislavića. Kad primi čast priora, obveza se pismeno, da od Mirka Bradača založeno mu po prioru Petru imanje Sv. Ivan u križevackoj žup. tako dugo natrag zahtievati neće, dok mu onu svotu novaca neizplati, koju bijaše rečeni prior Petar primio u ime zaloga¹.

Sliedeće godine 1521 potvrdi prior Matija Šimunu Mriću darovanje posjeda Sv..., Jelene, Lomna i Zenkovca u zagr. županiji².

Iste godine spominje se prior Matija u jednoj listini kralja Ljudevita II. pisanoj 13 lipnja, kao obskrbnik kraljeva dvora u Budimu. (Provisor curiae castris nostri Budensis). U toj listini nalaže kralj Gjorgji Korlatoviću Skradinjaninu, kaštelanu kaštela Opatovca, neka taj grad odmah predade u ruke Matije opata sv. Martina'od brda panonskog, ili u ruke priora vranskog Matije Barača, pošto mu je ona svota izplaćena, pod koju mu bijaše založena od samostana hospitalskog sv. Margerite u Beli³.

U ovo doba bijaše Matija Barač sklopio ugovor sa Ivanom Tahom ob izkupu dobara priorata vranskog. Taj ugovor potvrdi kralj Ljudevit 13 listopada 1522. Ivan Tah obvezao se, da će sa svojim novci izkupljivati rečena dobra. S druge strane bijaše mu dozvoljeno, da zajedno s priorom vranskim može upravljati sva imanja prioratska, i od svega dohodka potezati jednu polovicu.

Uslied ovoga ugovora dolazi u kasnijih izpravah uz priora Mate Barača imenovan takodjer Ivan Tah, kao onaj, koji stoji u stanovitim pravnih odnošajih prema prioratskim imanjem. Tako postavši njih obojica u Božjakovini kaštelanom Nikolu Mrnjavčića. Obojica bijahu odgovorna i sudu za nasilja počinjena po

¹ Repertorium Patačićianum. MSC.

² Tamo.

³ Codex Dipl. Patrius II p. 421, 425.

njihovih ljudi itd. Ivan Tah izkupi doista njeka prioratska imanja, ali što je izkupio, to opet uze sam u zalog za one novce, što ih je davao prioru Baraču. Tahu bijaše tim lašnji posao, što je Barač bio čovjek slab i nesposoban. On nije umio ni vršiti svoje dužnosti, koje su ga išle po njegovom duhovničko-vitežkom zvanju¹.

Dok je Matija Barač predstojao prioratu vranskom, nastadoše najžalostnija vremena po red vitezova sv. Ivana Jerusolimskog i po sam priorat vranski.

Dvie stotine i dvadeset godina bijaše glavna stolica vitezova sv. Ivana i njihovoga velikog meštra grad Rod na ostrovu istoga imena. Godine_15^22_jodluči car Sulejman osvojiti ga po što po to. Uništenjem vitezova namislilo je riešiti se svih onih nevolja, koje oni zadavahu njegovoj mornarici i turskim gusarom na sredozemnom moru.

Na samo Ivanje 1522 dojedri Sulejman na 400 brodova sa 140.000 momaka pred grad Rod. Zapovjednik turske vojske Kurtogli, poče obsjedati dobro utvrđeni grad. Vješti mjernik Ahmed sastavi osnovu i primi ravnanje obsade. U gradu Rodu stajaše na čelu od 600 vitezova i do 5000 služeće braće junački veliki meštar Filip Viliers d' Isle-Adam. On se odlikova jur prije u mnogih bitkama i proslavi se mnogimi pobjedama nad nevjernici.

Uz ovoga slavnoga Franceza stojao je Portugizac Andrija Amoral, ili Amaral, kancelar reda hospitalaca i veliki prior od Kastilije. Taj čovjek okaljao si ime za vrieme obsade iz prekoredna častoljubja i zavisti prema svomu vel. meštru najgadnijim izdajstvom. Dogovarajući se potajno sa Turci, htjede im predati grad. Ali izdajstvo bješe još za rana prepričeno i kažnjeno.

Šest čitavi mjeseci branila je mala šaka vitezova svoje junačko sielo proti ogromnoj vojsci turskoj. Najhrabriji borioci padoše. Porušene zidine gradske naličile su gromadi kamenja. Veliki meštar i preostali na životu vitezi dopadoše ljutih rana. Tad ponudi veliko-dušno car Sulejman vitezom i gradjanom slobodan odlazak sa oružjem i imutkom, sa ženama i djetcom, prem da pred očima borilaca bijaše skoro izčeznuo predmet, kojega branijahu, a sva sredstva nestala, kojimi se u obrani poslužise.

Junački branioци prihvatise ponudu carevu. Sa starim i ranjenim svojim vel. meštrom ostavise vitezovi i gradjani rodski svoj omiljeni grad, predavši ga u ruke turske. Hospitalci nadjoše novo sielo

na ostrovu Malti medju Sicilijom i Afrikom. Od ovoga mjesta dobiše i novo ime vitezova maltezkih. Ali sjaj i bogatstvo reda minu. Razsulo rodske matice vodilo je za sobom razpadnuće reda u raznih krajevih kršćanstva.

Prior vranski sa podčinjenimi vitezi ostao je kod kuće. On nepohiti rođskoj svojoj bi'aci u najvećoj opasnosti u pomoć. Da je u to doba vladao još veliki imanjem Božjakovinom Sv. Martina, dokazuje nam jedna izprava kaptola časmanskog od g. 1523. Tadašnji ban Ivan Karlović bijaše rečenomu kaptolu naložio, da povede izragu proti stanovnikom Kozinščaka, kmetom Božjakovine, imanja Matije priora vranskog. Ovi kmetovi bijahu izbili, kako se glasalo, po nalogu priorovom, njeke podložnike biskupa; zagrebačkog, vraćajući se iz sajma. Kaptol izviesti potanko o stvari, a priora pozvaše pred sud banski na odgovor¹.

Kad *te* iste godine 1525 slavni knez Krsto Frankapan spremao da obrani Jajce od turske obsade, bješe pozvan i prior Mato Barač, da mu dodje u pomoć sa svojim četama, i da se pridruži banu Karloviću, Baltazaru Bacanu, Petru Kružiću, Grguru Orlovčiću, Gjuri Blagaju i Ivanu Zrinskomu, kojih čete bijahu jur sabrane. Prior Barač bijaše tad jur bolestan. On povjeri svoj prioratski banderij Ivanu Tahu, koj se pridruži Frankapanu².

Tahova zadaća bijaše, da čuva brodove na Savi i prelaz preko vode. Od ovuda pisa on papinskomu poslaniku kardinalu Kampeggiju, da su naši kod Jajca sakupili oko 7,000 momaka, dočim su Turci imali do 16.000. Poznato je, kako je Frankapan kod Jajca ipak slavno pobedio i grad obskrbio hranom.

Pod konac g. 1525 primi papinski poslanik barun de Burgio nalog iz Rima, da se kod kralja Ljudevita zauzme za red vitezova sv. Ivana jerusolimskog, i da nastoji oko toga, kako da i ugarsko-hrvatski priorat vranski doprinese što god na pripomoć raztjeranih vitezova rodskih. Legat odgovori, da je papinskomu nalogu zadovoljio, ali pripomoći valjda nije nikakove primio, jer u Ugarskoj i Hrvatskoj vladao je tada najveći metež i nered.

Uprav tada htjede kralj, poticanjem nadbiskupa ostrogonskog Salkaja, Hrvatima silom narinuti za bana Ivana Taha suupravljalca dobara priorata vranskog. Hrvati nehtjedoše ga priznati za bana. Sazvaše na 26. siečnja 1526 sabor u Križevac. Tu zaključise, da

¹ Mesić. Hrvati nakon bana Berislavića. Rad XXII p. 76.

¹ Arkiv nadb. zagr. Juridica. Vol. V N. 169.

² Istvanffv. Lib. VIII. Theiner Mon. Hung. p. 696,

se ima odpojevđiti poslušnost kralju ugarskomu i ugovarati sa Turci. Stališi hrvatski zahtdevahu dapače od kralja, da im se predadu sve t.vrdje, gdje se nalazila posada kraljevska. Pozvaše i biskupa zagr. Šimuna Erdeda na sabor, nu on nehtjede doći. Ali dodjoše na sabor poslanici turski, da ugovaraju sa stališi, pod kojimi uvjeti htjeli bi priznati pokroviteljstvo cara turskog. Novo imenovani ban Tahī neuaogaše doći na sabor od straha, ali papinskomu poslaniku javi, da ne može ići (do Križevca!!!) radi pomanjkanja novaca. To sve dojava legat rimski papi, te doda: „Možemo si pomisliti, kakove će biti posljedice, kad se Hrvati predadu Turčinu¹.”

Radi bolesti nemogaše se prior Mato Barač odazvati ni pozivu kralja Ljudevita, da sakuplja svoje čete proti Turkom. Ovu skrb preuze takodjer Ivan Tahī². Uz bana Franju Bacana, biskupa zagr. Sirmuna, biskupa sriemskog Stjepana Brodarica, Matu Frankapana sina Brnardinova, Ivana Pakračkog, Ivana Banfija Talovca, Petra Erdeda, Valentina Heninga nazvana Turčin, Turek i Torok, Petra Korlatovića, Gašpara Horvat-Hlapčića, i uz ostale Hrvate, vojevao je doista kod Muhača i Ivan Tahī sa četam priorata vranskog.

Jur prije bitke muhačke umre prior Mato Barač. Pray nagadjja, da je pao u nesretnoj bitci. Istvanfi javlja, kako spomenuh, da je prior Mato jur onda, kad se sakupljala vojska, bio bolestan, te da je povjerio svoje čete Ivanu Tahu. Papinski poslanik Burgio pisa pako u Jitim jur 12. ožujka 15^g da je mjesto priora vranskog izpražhjeno, nu da su u smetnji šta da rade sa prioratom, pošto je velika strana prioratskih dobara založena. Legat predloži: da se podieli čast priora jednomu od sinova onoga vlastelina (Ivana Taha), koj drži u zalogu imanja prioratska, ali pod uvjetom, da po smrti ovoga sina imadu imanja ostati prosta od duga, i da se moraju vratiti budućemu prioru³. „Što će se zaključiti”, dodaje legat, „neznani”. Iz toga moramo nagadjati: da je prior Matija mnogo prije muhačke ta ke-. (29Ukoioyoza[^] naravnom smrću umro. A to nam potvrđuje i Gjorgje Sriemac i Tomko Marnavić. Prvi kaže, da je Matija naglom smrću umro u krevetu, a oba se slažu, da je umro u Budimu i da je zakopan u crkvi sv. Stjepana reda Augustinaca

¹ Theiner. Mon. HuDg. p. 749.

² Istvanffy. Kako gore.

³ Theiner. Mcn. Hung. p. 757.

Njekoliko mjesecih prije bitke muhačke bijaše rješena i sudbina priorata vranskog u smislu predloga papjnskog hjata. Ovaj razložni papi 17 ožujka 1527 još obširnije stanje priorata vranskog. „Poznato je”, pisa on papi „da je taj priorat u Hrvatskoj na granici turskoj. Sama Vrana leži u Dalmaciji. U prvašnje doba bijaše njegova dobra založena po banu Berislaviću sa dozvoljom kraljevom. Berislavića sliedio je (u prioratu) Matija. Ovaj dozvoli sa priznanjem kraljevim Ivanu Tahu, da može založena imanja prioratska izkupiti. On je i za vrieme Berislavića uživao polovicu dohodaka prioratskih, jer je š njim zajedno branio imanja i založne svote izplaćivao u vriednosti od 12.000 dukata. Osim imanja, koja drži Tahī u zalogu, ima ih, koja su drugim založena za 5000 dukata. Sada, kad je mjesto priora izpražhjeno, želi kralj predati sva imanja prioratska sinu Ivana Taha, u ime naknade za izgublenu čast bansku, koju je Ivanu ovih dana oteti morao. Ja sam nastojao sa kraljem i sa rečenim Ivanom Taliom utanačiti sliedeći ugovor:”

„Čast priora vranskog imade se povjeriti sinu Ivana Tahe. Tomu sin, ima sada 9 godina. Otac ima se obvezati da će i dobra prioratska čuvati i braniti u ime svoga sina, tako dugo, dok ovaj ne postigne 20 ili 21 godinu. Ovomu sinu dužan je tada otac predati sva prioratska imanja bez ikakove odštete u ime zaloga brojenih novaca. Po smrti rečenoga sina imadu sva imanja prioratska bez ikakova trha pripasti budućemu prioru. Ako bi pako sin umro prije, nego li izteče 12 godina, tada imade se crkvi (t. j. hospitalcem) odпустiti dug od 6000 dukata, a imanja predati budućemu prioru sa trhom od 6000 dukata. Nadalje obvezan je otac Ivan Tahī izkupiti i polovicu ostalih založenih prioratskih imanja u tečaju od dvie godine. Drugu polovicu otih imanja izkupiti će kruna, nu stolica rimska pripomoći će sa 2000 dukata.”

Ovaj dakle ugovor preporučī legat Burgio sa dobrimi razložni stolici rimskoj na potvrdu. Na kraju svoga pisma doda molbu: „Neka se rečenomu sinu Tahovomu pošalje krst priorski ili od pape ili od vebkog meštra hospitalaca sa oproštajem manjkavih godina. Ako li se nebi mogao poslati krst priorski, neka mu se dade barem krst viteza (kavaliera). On (legat) da je za krst priorski, jer će se time obvezati čvršće na poslušnost prema velikomu meštru, prem da mu nisu potanko poznati zakoni i običaji reda”.

Kasnije posla isti legat izvornu obveznicu (obligatione) ili ugovor Ivana Taha u Rim, da ga more Dana. nripdH

sahranu. Tom prilikom javi legat, da je sina Tahova imenovao novim priorom vranskim (valjda dozvoljom papinskom), i primietiti: da doista ne bijaše lak posao, založena imanja prioratska pod dobrimi uvjeti posije kratka vremena osloboditi od svakoga trha, i ustanoviti da se vrate prioratu.

Mjesec dana prije bitke muhačke javlja naknadno papinski legat, da je novomu prioru vranskomu ime *Franjo Tah*. Da mu ima po prilici 10 godina. Da želi dobiti krst ili svećeničku odjeću priorsku, sa dozvoljom, da u svojih godina može biti pravim priorom". Jedva mi treba primietiti, da je taj mladi Franjo Tah onaj isti silnik i otimač, koji je kasnije g. 1573 prouzročio seljačku bunu Matije Gubca.

VI.

Svietovni upravljalji priorata vranskog.

Ivan Tah.

Iza nesretne bitke muhačke nastadoše grozna komešanja u Ugarskoj i Hrvatskoj- Naš narod imao je na čelu dva kralja, priznavao više banova, saborovao na dvih saborih. U zemlji bijaše silovitih otimača bez broja i konca. Na granicah Hrvatske i Dalmacije haraše i robiše turske razuzdane i razbojničke čete. Dolnja Slavonija došla skoro sva pod upravu tursku. Plemstvo, svećenstvo, gradjanstvo i seljačstvo oslabi i osiromaši. Razpre i svadje vladahu po svuda. Potrebna reda i pomoći ne bijaše od nikuda.

Priorat vranski pade do ruba propasti. Ugled reda vitezova sv. Ivana jerusalimskog utonu zajedno sa gubitkom grada Roda. I Njihovih samostana i vitezova nestade u Hrvatskoj-sasvim. Mnogi I gradovi i posjedi prioratski založeni jur od prije dospješe sad podpunoma u tuđe ruke privatne. Starodavni grad Bela sa Ivancem, Cerjem, Jurketincem i ostalim velikim svojim posjedom, bijaše jur od davna u svetovnjačkih rukuh. Glogovnica, Opatovce, Planina, Tkalec i Marča bijahu stranom u svjetovnih rukuh, stranom pod upravom crkve zagrebačke. Grad Gora pripadao je knezu Gjuri Slunjskomu Frankapanu. Hresno držahu Križanići. Slavonska imanja razgrabiše ili Turci ili tamošnji mogućnici. Dubica na Uni čekaše od dana do dana na svoju sudbinu od Turčina. A što je preostalo dobara, to je bilo založeno ili Tahu ili drugim vlasteljem.

Nu dohodci ovih preostalih dobara bijahu u ono doba još uvijek tako znameniti, da se za upravu priorata vranskoga mogućnici uprav otimaše.

Kao-što je prije Mate Barača tražio priorat Pavao Tomor, kasniji nadbiskup kaločki, tako se priča, da je po smrti Baračevoj u isto doba sa Ivanom Tahom proslavljeni junak Krsto Frankapan želio, da mu se povjeri uprava priorata vranskog, i da je tu želju putem sabora postići tražio¹. Kako gore vldismo, pobjedu održa, pomoću papinskog legata Burgija, Ivan Tah, tobož u ime svoga siDa Franje, a u istinu u ime svoje.

Ivan Tah nosio je jur za živa priora Barača naslov upravljalja priorata vranskog. Naslov taj nebijaše mu nitko zakonitim putem podielio, već si ga on sam prisvoji. Pravo nanj' steko je po zalogu prioratskih imanja, za koja položi, kako gore vidismo, 12.000 dukata. Jur taj slučaj, što je u ono doba imanja u zalog primati mogao za gotove novce, svjedoči: da je pripadao u red najbogatijih vlastelina hrvatskih. Ali ujedno brojio se medju najsilovitije plemiće.

U javnih izpravah spominje se Ivan Tah počamši od g. 1518. Cesto pozivlje se on pred banski sud radi počinjena nasilja ili bud koje otimačine. Kadkad uredjuje pred sudom svoje imovinske poslove. Kadkad tuži se radi nanesenih mu šteta itd. Kralj Ljudevit II podieli mu najprije kao svomu ljubimcu čast bana jajačkoga. Kasnije, godine 1525, imenova ga uz Franju Bacana banom hrvatskim². Ali Hrvati, poznavajući ga kao silnika i loša vojnika, nehtjedoše priznati ga svojim banom. U prkos tomu obnašao je čast bansku preko godine dana, jer je imao kod dvora revna štitnika nadbiskupa i kancelara kraljeva Salkaja, izćuškana jednom prilikom od kneza Krsta Frankapana. Sabor ugarski i hrvatski bijaše predložio za bana kralju mjesto Taha spomenutoga Krstu Frankapana. AK proti tomu opirao se da kako dvorski kancelar neumornom revnošću. Napokon nadvladaše Hrvati svojom postojanošću. Tah morao se odreći banstva, on bude imenovan kraljevskim savjetnikom, a doskora i upravljaljem priorata vranskog.

U bitki muhačkoj vojevao je Tah sa prioratskim banderijem uz bok bana hrvatskog Franje Bacana. Š njim zajedno spasi se iz grozne bitke.

¹ Klein-Fessler. Gesch. Ung. III p. 344.

* Jura R. Croat. I p. 273.

Iza smrti kralja Ljudevita II. bijaše Ivan Tahi ponajprije pristao uz Ferdinandovnu stranku. Ovaj potvrdi ga u časti upravljalatja priorata vranskog i darova mu znatno imanje Rakovac uz gotov novac od 1800 dukata. Vrh toga obveza se Ferdinand pismeno, ako bi Tahi radi njega pretrpio kakovu štetu, bud na časti, bud na imutku, da će mu sve nadoknaditi, a kod podjeljivanja častih nanj osobiti obzir uzeti¹.

Nu Tahi prevrnu do skora vjerom i pristane uz kralja Ivana Zapoljskoga. U Hrvatskoj pridružio se on veleumnomu Krstu Frankapanu i biskupu Simunu Erdedu, prem da mu prije obadva neprijatelji bijahu.

Kad Krsto Frankapan 27. rujna 1527 kod Varaždina zaglavi, preuze Tahi zapovjedništvo njegove vojske. Ali Hrvati ne htjedoše ni sad slušati Taha. Vojska se razidje, a zapovjednik ostade na cjedilu. Nu Tahi ostade i na dalje vjeran Zapoljevoj stranci. Kad sljedeće godine 1528 biskup Simun priteče u pomoć obsjedjenomu po Španjolcih i Njemcih zagrebačkomu svomu gradu, pridruži mu se sa prioratskimi četama i Tahi. te pomogne odtjerati tudjince iz gornjega grada.

Kralj Ferdinand I., dobivši prevagu u Hrvatskoj, da se Tahu osveti, oduže mu prioratski, založeni mu grad Božjakovinu, i založi ga iz nova banu Ivanu Karloviću za 8000 for.³ Lukavi Tahi, videći sada da neće moći zadržati prioratska imanja svojoj upravi povjerena, založi Nikoli knezu Zrinskomu za 12.000 for. sva imanja priorata vranskog. Među ova brojila su se u ono doba: Božjakovina, Kostajnica, Dubica, Krupa, Pakrac, Kamensko, Gradišće, Sloboština, Trnova i Kasa u Hrvatskoj, a Sv. Martin u baranjskoj županiji. Nu Božjakovinu zadržava ipak Ivan Karlović sve do onoga vremena, dok ju u ime miraza, zajedno sa svojom sestrom Jelenom, ne predade gore rečenomu Zrinskomu, otcu sigetskoga junaka.

Kad hrvatskim strankam dosadi vječno političko trvenje, i međusobno prolijevanje krvi i haranje dobara, pomisliše napokon na pomirenje.

Bijaše mjeseca listopada g. 1530, kad se neprijateljske stranke sa svojim četama utaboriše u najljepšem predjelu Zagorja, među Desinićem i Novimi Dvori. Na čelu Zapoljine stranke stajahu Šimun Erđedski, biskup zagrebački i ban hrvatski. Na čelu Ferdi-

nandovaca bijaše Ljudevit Pakrački (Pekri) od Petrovine, kao glavni kapetan Ferdinandove vojske. Obje stranke izaslaše svoje zastupnike, da utanače ugovor mira. Namjera im podje sretno za rukom. U nagodi imenovani su od strane Zapoljine Šimun Erđedski kao ban. Ivan Tahi, još uvijek kao upravljalatj priorata vranskog, i Petar Erđedski veliki župan županije željezne. Od strane Ferdinandove, uz Ljudevita Pakračkoga, Petar Keglević Bužinski, Ivan Kastelanović od Sv. Duha, Ivan, Krsto i Franjo od Sinca (Zemche) Nikola Pakrački od Petrovine, Franjo Sekel od Dobrekuće i Ivan Golec od Sutiske. Obje stranke ustanoviše: 1. Da se sva imanja međusobno na silu oteta, počamši od prvog dolazka Turaka sve do sada, prvašnjim gospodarom vratiti imadu. 2. Da se grad Gjorgje hiterata iz Kapele, sa imanji kaptola časmanskoga, otetimi po ljudih Ljudevita Pakračkoga, za tri dana predati imadu. 3. Da kanonici zagrebački, pripadali oni jednoj ili drugoj stranci, dohodke kanoničke jednako dieliti i uživati imadu. 4. Svim stanovnikom kraljevine Hrvatske, bez razlike stališa i političkih nazora, prosto je u napred hodati po zemlji bez svake zapreke, kuda im drago. Isto tako trgovati i zajedno občiti bez ikakove napasti. 5. Isto tako ima na pose grad Zagreb uživati podpunu svoju slobodu. 6. Daću od pol forinte prosto je žiteljem hrvatskim davati Ljudevitu Pakračkomu ili uzkratiti mu, bez ikakove grožnje i upotrebljivanja sile. 7. Svaki stanovnik, kao i plemić, veliki i mali, ima u svojoj kući uživati svoju slobodu u podpunom miru. 8. Ovaj ugovor mira i bratinske sloge ima se do znanja staviti i velemožnoj gospodi Ivanu Banfiju od dolnje Lendave, županu i palatinu, zatim Urbanu Bacanu, pristašam kralja Ivana, kao i Ivanu Moru od Čule podložniku Ferdinanda kralja, da mogu i oni pristupiti uz nagodu. 9. Taj ugovor mira ima trajati do sv. tri kralja buduće godine. 10. Za potvrdu priobćit će se ugovor obim dvim kraljem. 11. U slučaju, kad bi se neprijateljstva ponoviti htjela ili morala, ima se ugovor mira po strankama odvojediti u roku od deset dana¹.

Godine 1534 pristupi Ivan Tahi zajedno sa biskupom Šimunom opet k stranci Ferdinandovoj. Pošto su sva prioratska imanja -založena bila, nije imala čast upravljalatja priorata za Taha nikakove vrijednosti. On se odreče ove časti, a kralj Ferdinand podieli ju Valentinu Heningu.

¹ Theiner Mon. Hung. II p. 757, 758, 791.

² U pismih odnesenih iz zem. arkiva. N. K. A. Fasc. 15., N. 43,

¹ Prav. De prioratu p. 90.

Valentin Hening nazvan Turek.

Porodica Heningova bijaše poreklom njemačka. Jedna loza ukućila se od davnâ u Hrvatskoj. Vladala je Susedgradom i drugimi imanjî. Druga loza bijaše se naselila u Ugarskoj, ali je imala također posjede u Hrvatskoj. Od ove posljednje potiče Valentin Hening. Njegova otna Mirka nazvaše iz nepoznata uzroka Turcus, Torok, Tewrek, a u Hrvatskoj Turek. Mirko bijaše na glasu kao dobar vojnik. Sa Ivanom Korvinom dcdje on oko god. 1490 u Hrvatsku. Tu se i oženi. Bio je vazda Korvinov ljubimac i raznih njegovih gradova kaštelan. Po Korvinovoj smrti služio je njeko vrieme i njegovu udovu Beatricu Frankapanku. Kao kaštelan krapinski i tobožnji odgojitelj njezine djece pade u sumnju, da je po napatku kraljice Jelisave otrovao djecu Korvinovu, o čemu piše jedini pop Gjorgje Sriemac, koj nezaslužuje mnogo vjere. Ovomu Mirku povjeri kralj Ljudeut II. g. 1520 zapovjedništvo najznamenitije tvrđje i građa Biograda. Za druga mu pridiedi Franju Hedervara. Kad se g. 1521 car Sulejman spremao sa vojskom na Biograd, ostavi Mirko, malo dana prije započete obsade, Biograd i predade zapovjedništvo svomu mladomu sinu Valentinu. Ovaj mladić zajedno sa Hedervarom imao je sada ogromnu zadaću, da brani Biograd, tako zvano predzidje kršćanstva, proti velikoj sili cara Sulejmana. Neizkusni mladić, stojeći još pod skrbničtvom svojih ujaka Stjepana i Blaža Suljoka, preplaši se svoje zadaće. Po savjetu skrbnika zamoli on kralja, da ga oprostî od biogradskog zapovjedništva, i da imenuje drugog sposobnijeg za taj posao. Kad ne dobije odgovora od kralja, ostavi Valentin Biograd svomu udesu i vrati se kući. Skoro zatim pade Biograd u turske ruke, a za njim Sabac, Zemun i Slankamen. Javno mnijenje baci sa razlogom svu krivnju na Valentina Heninga i na njegova kukavna druga Hedervara. Isto tako bješe okrivljena i obadva Suljoka, koji predadoše gore imenovane gradove. Sabor ugarski proglasi svu četvoricu izdajicami. Zaključi ujedno da im se imadu oduzeti sva imanja¹.

Usljed saborskog zaključka darova kralj Valentinova imanja Franji Bacanu, kasnijemu banu hrvatskomu, a Hedervarova dobra predade slavnomu junaku Pavlu Bakicu. Mladi prognanik Valentin skitao se od nemila do nedraga. Čitavu godinu sakrivao se u Er-

¹ Istvanffy Lib. VII. Gjorgje Sriemac dodaje, da je narod navalio na Valentinov šator, htijući ga ubiti, nu da je sretno uteko na svojoj „bedeviji“.

delju kod Ivana Zapoljskoga. Napokon izprosi kraljica Ana milost za njega. Kad se nakon toga Valentin oženi kćerju Marka Pempuigera, djevojkom kraljičina dvora i privrženicom vjere Luterove, povrati mu kalj sva oduzela imanja.

U bitki muhačkoj bijaše Pavao Tomor Valentinu Heningu, Gašparu Eaškaju i Ivanu Kalaju povjerio veliku zadaću, da čuvaju i brane kralja. Ali u metežu borbe izgubiše Hening i Kalaj kralja izpred očijuh. Jedini Raškaj zaglavi zajedno s kraljem u močvarah dunavskih, kad ga izpod konja htjede izvući iz blata.

Iza muhačke bitke pridruži se Valentin banu Franji Bacanu, koji se izjavi za stranku Ferdinanda austrijskog. On se vrati s njim zajedno u Hrvatsku. Godine 1527 dodje opet zajedno sa banom u Požun, gdje se biše sakupili ugarski pristaše Ferdinandovi, da ga proglase za svoga kralja.

Malo zatim ostavi Valentin Hening stranku Ferdinandovu i pristupi k Zapoljskomu, prem da mu se prije rugao, čuvši da želi postati kraljem¹.

Vojujući sa svojom četom konjanika proti Ferdinandovcem okalja si ime jednim uprav kukavnim činom. U Ferdinandovoj vojsci bijaše se pojavio na čelu poveće srbske čete, tako zvani crni car Jovan. Kao hrabar i odvažan junak održa on mnoge pobjede nad Zapoljevci. Ali počini i mnogo strahota sa svojimi divljimi vojnicî. Vojujući on oko Segedina proti Petru Perenju, razprši mu vojsku. Nu Mirko Cibak, biskup varadinski, priteče Perenju u pomoć i natjera u bjeg crnoga Jovana. Prilikom pljačkanja grada Segedina bude car Jovan ljuto ranjen. Njegovi ljudi odpratiše ga jedva živa u njeko selo Tornoš, gdje ga nemoćna nastaniše u jednoj kući i položiše u krevet. Čuvši to Valentin, koj se uprav desio u bližnjem svom gradu Subotici, dodje po noći sa 300 konjanika u Tornoš. Navalî iznenada na kuću, u kojoj ležaše ranjeni crni Jovan. Iztrgne ga nemoćna iz kreveta, odrubi mu mačem glavu, i pošalje ovu u znak velike pobjede u Budim kralju Ivanu, da mu se tim još većma uvučenu milost². Kralj Ivan darova mu za junačko djelo 1000 dukata. Nu kad se kasnije razglasilo, kako je Valentin ubio cara Jovana, rugalo mu se sve zajedno sa kraljem.

Godine 1528 ostavi Valentin stranku Zapoljskoga, i pokori se opet Ferdinandu. U društvu sa Pavlom Bakićem i Ljudevitom Pa-

¹ Georg. Sirm. p. 132, 138.

² Istvanffy Lib. IX. Georg. Sirm. p. 169

kračkim, pobiedi on i zaslužni kod Keresteša najvjernijeg vodju zapoljskoga Franja Boda. Taj je volio poginuti u tamnici nego priznati Niemca za svoga gospodara. U ime nagrade dobi tad zapovjedništvo grada Temešvara, ali ga do skora predade na čuvanje Andriji Sokolu. Sljedeće g. 1529 ode Valentin Hening u Erdelj i vojeva tamo proti Zapoljvcem i njihovim pomoćnikom Turkom i Rumunjem. U isto doba bijaše zajedno sa Petrom Keglevićem imenovan kapetanom kraljevske vojske u Hrvatskoj.

Ivan Zapoljski bijaše jur od davna na Valentina Heninga radi njegove nevjere ljuto ogorčen. Godine 1530 naloži on svojim vojdam Tomi Nadažđu, Ivanu Saracenu i Franji Kapolnaju, da Valentina na koj god način, makar iz zasjede, uhvate. Ako li je u kom gradu zatvoren, da taj grad obsjednu i na juriš otmu. Valentin desio se uprav tada u svom gradu Sigetu. Rečeni vodje dođoše sa 10.000 stranom svojih stranom turskih vojnika pred grad Siget, i počеше ga obsjedati. Valentin dočeka ih pripravan. On provali dapače iz grada, potjera njeke čete u bjeg, ubi mnoge, i uhvati nekog Mirka nazvana Velikim sa 25 konjanika. Zaslužjena junaka opsova najprije i dade ma odrubiti glavu, jer je tobože prije dva dana kršćanskog nekog dječaka prodao bio Turčinu za jednoga konja. Ostale sužnje odpusti bez odkupa. Do skora zatim odazva kralj Ivan svoje čete izpod Sigeta, jer kralj Ferdinand I. bijaše međjutim obsjeo grad Budim.

Kad se godine 1531 počese obe među sobom ratujuće stranke u Ugarskoj i Hrvatskoj približavati i pomišljati na pomirenje, pristade Valentin Hening uz Petra Perenjskog, koj bijaše u šomodjski grad Belovar pozvao svoje prijatelje, sa tajnom namjerom, da ga izaberu za kralja. Nu kad se ova nada izjalovi, ostade Valentin uz stranku Ferdinandovu, nastojeći, da se dočepa dohodaka biskupije njitranske, tobože za uzdržanje svojih dobrovoljnih četa. Do skora zatim pristupi uz onu posredujuću stranku, koja pod vodjenjem Tome Nadažđa odlučí, da se imadu sporazumjeti sve u Ugarskoj ratujuće stranke, te predložiti, neka se zajednički i sporazumno onaj izabere za kralja, koj će dokazati, da ima potrebita za to sredstva, te izjaviti se, da je pripravan spasiti kraljevinu bez pomoći turske. Valentin prisustvova takodjer saboru u to ime sazvanomu u mjestu Knezu (Kenese) kod blatnog jezera. Uspjeh bijaše žalibože onaj isti, koj i svih prvašnjih dogovora, jer nijedan kralj ne mogaše obećati ono, šta izvršiti nije mogao.

Iza kako g. 1532 hrvatski junak Nikolica Jurišić slavno obrani grad Kisek od goleme sile turske, počela se kršćanska vojska skupljati sa svih strana kod Beča na obranu proti Turkom. Ugarske i hrvatske čete predvodili su tada Valentin Hening, Pavao Bakić, Baltazar Banfi Talovac, i Franjo Njari. Ovi navališe među Badenom i Traiskirhenom na Turke, bježeće jur pred njemačkim četami, i potukoše ih do kraja. Odmah zatim sastane se ratno vieće pod predsjedanjem cara Karla V. u Beču. Tu savjetovaše Valentin Hening i Pavao Bakić, da čitava vojska ide u potjeru za Turci, da ih konačno uništi. Ali taj savjet ne bijaše prihvaćen.

Kad godine. 1534 kralj Ferdinand I. u velikoj pratnji svojih dvornika dočeka turskog poslanika Mehmeta Cauša, desio se i Valentin Hening na dvoru bečkom. Od hrvatske vlastele bijahu još prisutni: Franjo Bacan, Pavao Bakić, Petar Keglević, Baltazar Banfy Talovac, Gaspar Vingradski i Nikola Kastelanović. Još iste godine dobi Valentin Hening dugoželjenu upravu biskupije njitranske, a uz njega pravoslavni Pavao Bakić upravu biskupije Gjurske i sombatheljske, Gašpar Perušić čanadske, a Ivan Saracen pečujske biskupije.

U ovo doba izprosi Valentin Hening od kralja takodjer po odreknuću Tahovom izpražnjenu čast upravitelja *priorata vranskog*. AH pošto i on do skora uvidi, da naslovni upravitelj od založenih prioratskih dobara nikakove koristi neima, zamoli kralja za dozvolu, da ista založena imanja od Ivana i Nikole Zrinskoga izkupiti može Listinom od 26. srpnja 1535 podieli mu kralj tu dozvolu. Ujedno obveza se kralj, da takova izkupljena imanja neće nitko, pa bio sžm kralj ili novoimenovani prior vranski, pd njega natrag zahtievati moći, osim ako za odkup položenu svotu izplati¹. Istoga još dana podieli kralj Ferdinand I., poradi velikih zasluga Valentinovih, njegovomu sinu Ivanu Heningu Tereku, maloljetnom dječaku, čast *priora vranskog*, pod uvjetom, da ima stupiti u red sv. Ivana jerusolimškog, kad navrší po zakonu godine punoljeća.

Da li je Ivan sin Valentinov ikada stupio u red vitezova sv. Ivana i da li je doista obnašao čast priora, nisam našao nigdje zabilježeno.

¹ Listina veli: Annuinras et concessimus, ut fidelis noster magnificus Valentinus Thorok de Enningh, Capitaneus noster, atque ipsius Prioratus auranae gubernator, omnia castra, castella et bona prioratus, ab his, quibus inscripta. sunt, sua pecunia, in usum et futurum commiodum Prioratus redimere possit ac valeat. Pray, De prior. Aur. p. 96.

Glede imanja prioratskih, založenih braći Zrinskim, naloži kralj Ferdinand I. 29. kolovoza 1535 kaptolu zagr., neka obaviesti knezove Zrinske, da je sam kralj pripravan založnu svotu odmah izplatiti im, koju da mogu kod kaptola zagr. primiti. Ako li knezovi Zrinski rečena imanja predati i novce primiti nebi htjeli, tada ih ima kaptol po svom i po kraljevskom čovjeku pozvati pred sud. Do skora odgovori kaptol kralju, da knezovi Zrinski imanja predati i novce primiti neće. Pozvani pred kraljevski sud nehtjedoše doći. Na to odsudi personal kraljevski i nadbiskup ostrogonski Pavao odsutne knezove, da imadu u ime kazni platiti kralju istu svotu, za koju su im založena dobra, a rečena dobra da imadu predati bez novaca¹.

Nu ova odsuda nije imala povoljna uspjeha. Braća Zrinski držahu i nadalje založena prioratska dobra. Suvremene izprave svjedoče, da je i porodica Slunjskih Frankopana založeni grad prioratski Goru sa čitavim posjedom, ne samo u svojih rukuh držala, nego da je kralj Ferdinand I. g. 1534. Gjuri Frankopanu, sinu Mihaeljevom, isti grad Goru založio po prioru Petru Berislaviću iz nova za svotu od 2000 for.²

Valentin Hening nosjaše međjutim podjedno naslov upravljalatja priorata vranskog. Njeku korist imao je valjda od tuda. Dužnost mi je dakle iztaknuti, ako i na kratko, još njeke crte iz njegova života.

Koncem godine 1536 ostavi Valentin iz nova stranku kralja Ferdinanda I. i pridruži se Zapoljevcom. Povod bijaše ovaj: Prije godine dana, na praznik sv. Petra i Pavla (29. Hpnja) slavio je Pavao Bakić svoj imendan u svom gradu Laki u šomodjskoj županiji. Valentin Hening desio se iada u susjednom samostanu benediktinskom sv. Egida, koji bijaše nasilno i bezpravno osvojio. Bakić pozove ga prijateljski na svoj imendan u goste. Valentin doveze se k Bakicu u kočiji, prem da grad nebijaše odaljen od samostana ni hiljadu koraka. Kad se iza vesele bučne gostbe Valentin kući vraćao, nadjačan vrućinom i vinom, zadriemlje u kočiji. Iz nenada navali tad na njega iz šumske zasjede Bakićev četovodja konjanika Pavao Delija, Srbin, oružan oštrom sjekirom i htjede ga posjeći. Ali udari sjekirom u drvo kočije tolikom silom da je nemošaše natrag povući, na što podbode konja i odjuri u

šumu. Taj pokus umorstva, držeći ga naručenim od Bakica, smatrao je Valentin za najveću uvrtedu gostoljubja i prijateljstva, premda se je Bakić vazda zaklinjao, da sa ovim kukavnim činom ni malo sporazuman ne bijaše. Valentin ljuto uvriedjen pozva Pavla Bakica na dvoboj. Bakić prihvati zaziv.. Nu kralj Ferdinand I. čuvši glas o toj stvari zabrani obadvim izaći na dvoboj. Ujedno naloži, da razpru putem pravde pred kraljevim sudom rieše.

Zlovoljan i nestrpljiv, kako je bio od naravi, ćutio se Valentin postupkom kraljevim još više uvriedjenim. On nije mogao pregorjeti zabranu, što nije smio po svojoj volji tražiti zadovoljštinu. S toga ostavi ^tranku Ferdinanda, te ode iz svoga grada Sigeta preko Pećuha izravno u Budim, gdje se pokloni kralju Ivanu. Tako promieni on jur po sedmi krat svoga gospodara.

Kralj Ivan Zapoljski primi ga radostno. Nagradi ga odmah gradom Hunjadom u Erdelju, trgovištem Dobretinom (Debrecinom) i biskupijom pećujskom¹. Osim toga darova mu krasna konja i bogatu tursku sablju, okovanu srebrom i zlatom.

Valentin Hening bio je g. 1537 uz kralja Ivana i u velikom Varadinu. Tu bijahu i najveći Ivanovi pouzdanci, većom stranom Hrvati, kao Gjuro Utješenić, Franjo Frankopan nadbiskup kaločki, Antun Vrančić, Ivan Statileić Trogiraniin, biskup erdeljski, Grgur od Peščenice, Nikola Benković, još pod Ivanom Korvinom njegov vojskovođa itd.

Kad kralj Ivan turskoga poslanika vel kom svečanošću primi, izadjoše mu biskup Statileić i Valentin Hening sa 500 plemićkih konjanika jednu milju daleko na susret, i dopratiše ga u kraljeve dvore.

Iste godine osveti se Valentin Pavlu Deliji, onomu Srbinu, koj sjekirom u njegovu kočiju udari, uprav na kukavan način. U neknoj bitki sa Turci, u kojoj bijaše i Pavao Bakić ljuto ranjen, zarobiše Turci uz druge sužnje i Pavla Deliju. Čuvši to Valentin ponudi turskomu vodji Muratu tisuću dukata, ako mu izruči Deliju. Turčin Murat nehtjede hrabroga junaka prodati njegovomu neprijatelju. Nu Valentin podkupi s istimi novci drugoga Turčina, koj Deliju potajno ubije.

U posljednje vrijeme života kralja Ivana (1540) bijaše Valentin vazda uz njega, i stajaše na čelu vojske u Erdelju. Još u svojoj bolesti naloži mu kralj, da u njegovo ime nastavi obsjednuće grada

¹ Arkiv zem. Transumpta Donationalia. T. I p. 394.

² Tamo, I p. 394.

¹ Istwanfy. Lib. XII Vrančić Mon. Hung. hist. Scriptorum II. p. 45, 63.

Fogaraša, koji je branio za Ferdinanda kralja Valentinov najbolji prijatelj Majlat. S toga bijaše obsjednuće veoma mlitavo od strane Valentinove. Kad stiže glas, da je kraljica Izabela Zapoljska porodila sina, proslavi Valentin u taboru ovu viest velikom svečanosti. Slična svečanost, uz preobilno trošenje vina, ubi napokon od dulje bolesti oslabljena kralja Ivana. Po njegovoj smrti potvrdiše skrbnici Zapoljini Gjuro Tjješenić i Petar Petrović Valentina Heninga u njegovoj časti vojskovođe. Kao takav pratio je on i mrtvo tijelo Ivanovo do Stolnog Biograda, gdje ga položiše u grobnicu kraljeva ugarskih. U društvu sa skrbnici sazva on i sabor u Torđu, da viećaju i zaključe o sudbini sina Ivana Zapoljskoga.

Nakon smrti Zapoljine dopre do skora vojska Ferdinandova do Budima. Valentin Hening kao zapovjednik vojske Zapoljine bijaše otišao u dolnje krajeve, da obsjede grad Dombó; ali se do skora vrati u Budim, gdje primi zapovjedništvo grada uz Gjuro Utješenića, Petra Petrovića i gradskog načelnika Nikolu Turkovića.

Jednom počasti u Budimu gosta iz protivnoga logora, svog starog prijatelja Baltazara Banfija Talovca, jednoga između prvih vodja Ferdinandovih. Niemce ogorči veoma taj budimski pohod Baiifjev.. General Rogendorf počeo tad većim naporom obsjedati grad Budim. Zapoljevci branijahu ga odvažno. Valentin Hening provali višekrat iz grada, poput Hektora trojanskog, veli Gjuro Sriemac, potjera u bieg Niemce i Ferdinandove magjarske čete. Prilikom jedne provale protjera on Perenjeve čete sa brda sv. Gerarda i osvoji utvrđenja kod vodene kule (ad aquariam turrim). Kad se pobjedonosno vraćao u grad Budim, gledala ga kraljica Izabela sa Utješenićem i Petrovićem na prozoru kraljevskoga dvora. On im u slavju pokazivaše krvavi mač, koji je napojio njemačkom krvi. Prilikom njeke druge provale, kažu, da je savjetovao svoje stare prijatelje od Ferdinandove stranke, neka na brzo ostave okolicu budimsku, jer se jur približuje sa iztoka ona ogromna zvijer, koja će ih sve jednim dahom svojih ustijuh proždrijeti. Kratko vrieme zatim, dodje doista pred Budim car Sulejman sa silnom vojskom.

Na dan muhačke bitke, t. j. 29. kolovoza 1541., dopratiše po želji cara Sulejmana Zapoljevci svoga maloga kralja Ivana Sig-munda u carski logor, pred koljena silnoga cara. U pratnji djeteta bijahu Tjješenić, Petrović, Valentin Hening, Stjepan Verbec (Verbóczy), Urban Bacan, Petar Markov i Ivan Podmanicki uz čitavo vieće grada Budima.

Car Sulejman primi diete veoma ljubežljivo. Carev sin Bajazet morao je prihvatiti djetešce iz dojčinih rukuh i poljubiti ga. Istim trenom bijaše odlučena sudbina grada Budima i polovice Ugarske. Turski car zapovjedi, da se grad Budim pod njegovu obranu i upravu primi. Gradski sudac ili načelnik Hrvat Turković morade ugarski preistolni grad predati u ruke hrvatskog poturice Suliman paše, beglerbega od Anatolije, rodom iz Klisa u Dalmaciji¹. Na isti dan glavosjeka sv. Ivana, na koj prije petnaest godina glavar kraljevine ugarske u blatu i močvari smrt svoju nadje, zagreznu i glava ugarskih gradova i države u blato turskoga gospodstva. Isti onaj dan, koj turskom pobjedom na Muhaču pribavi Ivanu Zapoljskomu krunu i vladu, ote ju njegovomu sinu druga pobjeda turska².

Poglavice Zapoljevaca pridržao car sedam dana u logoru. Kad je grad Budim podpunoma preuzeo, izpusti ih iz poluzatvora, ali Valentina Heninga Tureka (Niemci ga zvali Tiirk Valant) zadržao i na dalje kod sebe, pod izlikom, da se s njim o budućoj sudbini Ugarske posavjetovati ima, a u istinu, da ga nikad više iz zatvora neizpusti. Njeki pričahu, da ga je kod cara zlo opisao Gjuro Utješenić, tajni njegov protivnik. Ovo se međjutim ničim dokazati ne može³.

Nesreći Valentinov bio je valjda jedini povod njegova nestalnost, a uz to vještina u vođenju rata. Može biti da mu je naškodilo i njegovo slavohlepje, jer naš Vrančić veli o njemu: da je težio za najvišom upravom kraljevine Ugarske (aspirabat etiam Valentinus ad supremam regni gubernationem) i da su Turci njega jedina držali za sposobna, da sabere i da vodi vojsku proti Turkom⁴.

¹ Ant. Verantius. Mon. Hist. Hung. Script. T. II p. 219.

² Hammer Purgstal. III 232. Gjuro Sriemac tvrdi, da u ono doba stanovahu u Budimu žitelji od deset naroda. 1. Skitski Magjari. 2. Turci (Izmaelitae). 3. Srbi (Traciani). 4. Niemci. 5. Španjolci. 6. Tartari. 7. Bošnjaci. 8. Grci. 9. Arbanasi. 10. Perzijanci.

³ Istvanffv. Lib. XIV.

⁴ U ostalom karakteriše ga Antun Vrančić ovako: „Magnum ex bis Valentini praeconium, illustre nomen, celebris fama, sed crebrae antea transitiones, quas inter duos reges fecerat, dum utriusque movetur largitione, et partes esperitur, oppido aestimationem ejus atque constantiam singillaverant, unde magnopere viri formidatum ingenium, eoque solo discrimen illi properantius comparatum". Mon. Hung. Hist. Script. II p. 225.

Kad se car Sulejman vraćao kući, dao je u Biogradu Valentina Heninga okovati u verige i pod stražom odpremiti u Carigrad. Tamo je u zatvoru od sedam kula trajao tužan život do g. 1555, kad je umro.

Valentina savjetovali su Turci često, da primi vjeru tursku i s njom časti i bogatstvo, ali ga nemogahu premamiti. Sa svojom vjerskom postojanošću, opere ponješto ljage svoga značaja i steče ime vriedna kršćanina.

Ovo su zgođe čudnovata muža, koj otvori prvi kolo svjetskih upravljalatja priorata vranskoga. Porodici njegovoj prišiveno ime Turčin ili Turek nehtjede on pretvoriti u čin i u istinu, prem da je u životu sa čitavom svojom strankom često služio Turčina. Svoju privrženost k Zapoljinoj stranci, a mrzost prema Niemcem, plati svojim životom, jer od Zapoljevaca ne bijaše nikoga, koj bi **S3** bio htio ili mogao zauzeti kod turskoga dvora za njegovo oslobođenje.

Dok je Valentin Hening nosio naslov upravljalatja priorata vranskog, padoše u jednoj te istoj godini (1538) u turske ruke dva najstarija grada prioratska, Vrana u Dalmaciji i Dubica na Uni, sa čitavim svojim okolišem.

U Vrani zapoviedao je tada mlitavi Mletčanin Viktor Soranzo imajući u posadi 2000 vojnika. Nakon dvodnevna obsjedanja, netom ga Turci treći dan o podne stadoše napadati iz topova, uzmače Soranzo u sumraku zajedno s posadom iz Vrane i uteče sramotno u Zadar. Sto trideset i pet godina držahu Mletčani Vranu, polažući veliki trud i trošak u poljepšanje i utvrđenje grada. Kratko vrieme prije predaje pisa Anton Diedo svojoj vladi s nekim ponosom o Vrani: „il qual non solamente *b* bello agli occhi, ma migliore di tutti gli altri territorii di Dalmazia, essendo posto tutto in pianura"¹. Odmah iza padnuća Vrane pisa opet zadarski knez Jerolim Cicogna duždu mletačkomu: „Castejli di Nadino e *Laurana* per esser cmelli di maxima importantia a quella sua provincia, si per consistere in quelli e da essi dipende el viver de li subditi soi de Zara, per haver sotto questi dui loci quasi tutte le loro intrade, i quali loci in uno mancandoli, li sera impossibile se posseno manteneri". Isti Cicogna izviesti dužda, da se čitava Dalmacija uzbuñila, kad puče glas, da je Vrana pala. Narod napadaše mletačke činovnike psovka i grožnjama, govoreći: da će voljeti sam se

¹ Ljubić *Eelationes Venetae* III 21.

braniti nego povjerivati mletačkim plaćenikom da im prodaju gradove. Zapovjednik vranski Soranzo, bojeći se smrtno kazni, kojom bje kažnjen Sevastijan Sagredo, kad je predao Turkom grad Nadin, umre nekoliko dana iza predaje od boli i od straha. Badava ulagahu Mletčani sav trud da osvoje natrag Vranu. Tekar preko sto godina kasnije podje im za rukom u kandijskom ratu zadobiti natrag i grad Vranu.

Car Sulejman darova Vranu svomu viernomu junaku Atlagić begu. Ovaj nadogradi grad. Podigne visoke kule, sagradi okrugle džamije i vitke munare. Podpasa grad jakimi bedemi.

Porodica Atlagića zadržava Vranu, dok opet ne pane u mletačke ruke.

Sretnija od Vrane bijaše Dubica. Godinu dana kasnije osvojiše ju natrag braća Zrinski. Zatim dodje u ruke kaptola zagrebačkog. Mnogi kanonici branijahu kao kapetani dubički hrabro taj grad, ali ga obraniti ne mogahu: On pade napokon sasvim u ruke turske.

Ivan i Nikola Zrinski.

Iztaknuo sam, kako je Ivan Tah i braći Zrinskim sva prioratska imanja osim Gore i Božjakovine založio bio.

Kad Valentina Heninga Turci odvedoše u robstvo, zamolile braća Ivan i Nikola Zrinski g. 1541 kralja Ferdinanda I., da im na novo potvrdi založena imanja. Kralj usliši njihovu molbu. Založena imanja za 12.000 for. potvrdi im kralj iznova¹. Napokon darova im kralj g. 1541 18. siečnja za izkazane vjerne službe i počinjena velika junačtva za *uviek* založena imanja prioratska, ujedno sa Medvedgradom. Od tada primile braća Zrinski naslov: „*Gubernatores Prioratus Auranae*".

U prioratskom dobru Glogovnici obstojaše još tada Praepositura, te je ovu čast obnašao godine 1529 Gavril Mrzin knez krbavski, a kasnije (1545—3551) Gjuro Tompa, bivši ujedno gubernator biskupije zagrebačke, zatim biskup pečujski.

Po smrti Ivana Zrinskog (koncem g. 1541) primi naslov *upravljalatja priorata* vranskog sam Nikola, noseći ga vazda uz ostale svoje naslove. Nu knez Nikola Zrinski i njegovi potomci ne smatrahu se samo za upravljalatje, nego u smislu darovnice Ferdinandeve za prave vlasnike dobara priorata vranskog. Oni prodavahu ta imanja, davahu ih u miraz i u baštinu svojoj djeci, dielomice zamienjivahu ih s drugim imanjima, i poklanjahu ih svojim vjernim

¹ Elenchus archivi Com. Oršić. Fasc. 18. N, 40.

slugam. Tako preda g. 1563 Nikola Zrinski Sigetski svojoj kćeri Jeleni, ženi Franje Taha Susedgradskog, imanje Božjakovinu u ime miraza. Po smrti Nikole htjedoše njegovi sinovi Božjakovinu natrag uzeti od sinova Franje Taha. Iz toga porodi se među Zrinskim i Tahovci dugotrajna parba, u kojoj pobiediše napokon knezovi Zrinski.

Vriedno je, da ovdje sasvim na kratko iztaknem zgode Božjakovine, toga prastaroga imanja vitezova sv. Ivana i priorata vranskog. Franjo Tah, muž Jelene Zrinske, ostavi ovo imanje nakon smrti svomu sinu Stjepanu. Godine 1591 doprieše ovamo Turci i popališe stari grad. Sljedeće godine 1592 založi imanje Stjepan Tah svojoj sestri Margiti ženi Krste Oršića i nje zetu Jurju Jančiću. Nu ovim ga ote na silu g. 1597 Jure Zrinski sin Nikole Sigetskoga. Tahova porodica zahtievaše pred sudom svoje imanje natrag, ali zabadava. G. 1616 podignu kr. fiscus proti Zrinskim parnicu poradi Božjakovine, pozivajući se na staro pravo priorata vranskog, na kojega vlastništvo samo kraljevska komora pravo nasljedstva imade. Ali ratna vremena ne dozvoliše, da se parnica konačno rieši. Božjakovina osta u rukuh knezova Zrinskih sve do Petra Zrinskoga. Po smrti ovoga pade i Božjakovina u ruke kr. fiska. Car Leopoldo I. prodao je grad g. 1686 na vječna vremena Ivanu grofu Draškoviću i njegovoj supruzi Mariji Magdaleni Nadaždijevoj. Od onoga vremena do najnovije dobe ostadoše vlasnici grofovi Draškovići. U posljednje vrijeme dodje u razne privatne ruke.

Franjo Antun Brtučević

prior Vranski.

Nakon duga reda svjetskih upravljalca priorata vranskog pojavljuje se početkom 17 stoljeća opet jedan prior vranski reda sv. Ivana jerusalimskog; Prior taj bijaše Franjo Antun Brtučević. Franjo Brtučević poteče od stare vlasteoske porodice hvarske. Talijanski pisao se, po običaju onoga vremena Bertuzzi i Bertucci, hrvatski zvala i pisala se porodica Bartučević i Bertučević.

Sredinom 16. vieka slovila su u Hvaru dva hrvatska pjesnika Jerolim i Hortenzio Brtučević, oba prijatelji proslavljenih pjesnika Petra Hektorovića i Hanibala Lučića. Jerolim bijaše i vitez zlatne ostruge, a oba vlastelina veoma cienjena od svojih sugradjana. Jedan od njih bijaše po svoj prilici otac Franje Antuna.

O životu ovoga priora malo je poznato. Prvi krat iztiče se pod konac 16. vieka. Bijaše tad jur vitez hospitalaca sv. Ivana Jerusalimskog. Kao čovjeka učena i okretna poslaše ga bosanski kršćani kao svoga povjerenika k papi rimskom, kralju Španjolskomu i caru i kralju Kudolfu u Zlatni Prag, da izhodi oružanu pomoć proti Turkom i izbavljenje izpod jarma turskog. Njegovim revnim poticanjem izdade kralj Rudolfo 14. travnja 1595 u Zlatnom Pragu proglas na bosanske kršćane, u kom ih poziva, neka se podignu na oružje i podvrgnu njegovomu žezlu. Ujedno obreče, da će im priteći u pomoć. Taj proglas imao je sam Brtučević odnieti u Bosnu.

Sljedeće godine 1596, sudjelovao je znatno u borbi za grad Klis. Kad je gradska posada, pritišnjena od gladi i žedje, htjela jur da se predade Turkom, prodre on sa 200 svojih momaka do zidina gradskih i unese nješto hrane u tvrdju. Posla zatim nadpopa **kliskog** Pavla Sirotkovića sa pismom k hrvatskomu generalu Gjuri Lenkoviću i zamoli ga, neka odmah priteče u pomoć u najvećoj opasnosti stavljenomu gradu, c

U nesretnoj bitki kod Klisa u maju iste g. 1596 vojevao je sa dva svoja brata, i pade u tursko robstvo¹. Kasnije nije se dugo o njemu ništa čulo. Tekar početkom 17. vieka pojavljuje se opet. Godine 1609 posveti mu J. Tomko Marnavić svoj „Razgovor o prioratu vranskom“, kao tadašnjem prioru vranskom. Marnavić iztiče, da ga je B. g. 1608, bivši s njim zajedno u Rimu, nagovorio, da napiše poviest priorata. Kasnije spominje priora Brtučevića i Poljak Krsto Tarnowsky. Ovaj posla g. 1630 prepis Marnavićeve "povjesti priorata Ivanu od Gvevare komendatoru reda vitezova hospitalaca sv. Ivana jerusalimskog. U pismu pisanom u Rimu 4. oktobra 1620. nagovara ga Tarnowsky, da pribavi redu natrag izgubljena imanja priorata vranskog, kao što je prije malo vremena oživotvorio bio priorat češki, sa svojim komendami i to .onom zgodom, kad bijaše u ime svoga reda poslan u Cesku k caru Rudolfu. „U sadašnje vrijeme“, veli Tarnowsky, moglo bi se to tim laglje postići, jer bi ga znatno podupirao Brtučević, sa svojim znanjem, svojom vještinom i svojim razgranjenim prijateljstvom u krugu velike gospode svoga naroda (e ainicizia che tiene con li principali signori di quella nazione). „U istom poslu“, piše lia dalje T., „podupirat će ga i Jakov Restić vlastelin Dubrovački, koj veoma želi. unići u red vitezova sv. Ivana jerusalimskog. Taj Re-

¹ Lopašić. Acta. Conf. Milit. Croat, I p. 195—250.

stić je u velikoj milosti vojvode erdeljskog, jer je njegov gjenral topništva. On bi kadar bio ne samo natrag steći dobra priorata vranskog, nejo je željan utemeljiti i novu komendu za isti priorat, kako je i poglavarstvu reda u Rimu dobro poznato. To isto pripravnici su i drugi učiniti. A od strane naroda podupirati će također mnogi liepu svrhu i zadaću da se oživotvori vranski priorat i da mu se povrate izgubljena imanja".

Nu liepe ove želje i nade Tarnovskoga ostadoše'jalove. I prioru Bertučeviću neima kasnije traga.

VII.

Medjudobje

Parnice, gubitak i zamjene dobara prioratskih.

Sa Brtučevićem nestala je iz nova čast priora vranskog. Vitezi reda sv. Ivana jerusalimskog bijahu jur od davna ostavili Hrvatsku. Njihovi samostani stajahu zapušteni ili razoreni po Turciah i po domaćih silnicah.

Grad Belu sa Cerjem, Tužnom i Ivancem darova još g. 1564 kralj Ferdinand iz nova, na viečna vremena, Benku i Ladislavu Petevu, sinovom Tome Nikolajeva Peteva. Ovi sagradiše u *Ivancu* ; iz gradiva tamošnje samostanske crkve novi grad, (castellum novjiter erectum). Na dan sv. Marka uvedena su svečano po kaptolu jsagrebačkom rečena braća u zakoniti posjed grada Bele i svih njegovih sela i pripadnostih. Prisutni bijahu Adam Gotal Golalovečki, 'Lovro Dijak (Literatus) Krsto i Vital Palfi Kapelski, Adam Hrko- vić od Zajezde, Gjuro Madaras Jegudovečki, Gjuro Šemovečki od Semovca, Gregur, Ivan i Martin Savlovečki od Savlovca, Grgur Božjak od Ivanuševca, a od strane kaptola poštovani pop Martin Kušter od Ivanića, prevendar kaptola zagrebačkoga¹.

Na taj način bijaše iz nova učvršćeno pravo porodice Peteva na stari priorata Vranskoga posjed grada Bele sa svojim ogromnim obsegom.

Bijaše iza toga uvoda proteklo šestdeset i pet godina, kad se umni Benko Vinković sjeti, da je grad Bela sa čitavim posjedom belskim pripadao njekoč pod crkvenu vlast i upravu. Vinković bijaše tada doktor mudroslovja i obijuh prava, licencijat bogoslovja, veliki predstavnik kaptola zagrebačkog, duhovni vikar zagr. bi-

skupa, te izabrani biskup pečujski. Pak ipak nije znao ovaj učeni i najviši dostojanstvenik crkveni, kojemu crkvenomu redu pripadao je negda grad Bela sa svojim posjedom. Vidi se iz toga, koliko bijaše u Hrvatskoj izčežnula svaka uspomena na red vitezova templara i hospitalaca sv. Ivana.

Vinković, čuvši po predavanju da je grad Bela pripadao njekoč crkvi, zamoli g. 1629 kralja Ferdinanda II., da grad ovaj natrag crkvi povrati, i da ga daruje predstojniku kaptola zagrebačkog, pošto se dohodci ovoga tečajem vremena znatno umanjile. U svojoj molbi navede Vinković: „Da je grad Bela pripadao negda redu otaca sv. Benedikta i da tamošnja crkva sv. Margite bijaše opatija benediktinska.

Na dvoru kraljevom znali su uprav toliko o poviesti grada Bele, koliko i Vinković sa čitavim kaptolom zagrebačkim. Kralj Ferdinando II. usliša kao revan katolik dragovoljuo molbu Vinkovićevu. Ta on bijaše prije kratka vremena, iza prognanja protestanta, proglasio naredbu, da je crkva katolička u svem kolikom carstvu vlastna tražiti *sva* ona imanja i prava, koja bijaše tečajem vremena izgubila. S toga prizna kralj bez oklevanja veliku nepravdu, koja bijaše nanescena crkvi u Hrvatskoj otimanjem mnogobrojnih imanja i posjeda crkvenih. Nepitajući za ničije pravo kasnije zadobljeno, darova kralj 6. rujna 1629 Benku Vinkoviću, kao predstojniku crkve zagrebačke, i svim njegovim nasljednikom grad Belu sa čitavim posjedom, koji je pripadao negda tobože redu sv. Benedikta i opatiji benediktinskoj sv. Margite¹.

Naravna posljedica toga prenaaglog kraljevskog riešenja bijaše, da kraljevska darovnica pred sudom nikakove zakonite valjanosti postići mogla nije. Pred sudom nije Vinković ničim pravovaljano dokazati mogao, da je grad i posjed Bela u varaždinskoj županiji ležeći ikad pripadao Benediktincem. Znalo se sa druge strane, da su Benediktinci posjedovali drugu Belu sa samostanom i crkvom sv. Margite u staroj *križevačkoj* županiji.

Isto tako lošim uspjehom urodi druga darovnica kralja Ferdinanda II., kojom ovaj velikom predstojniku crkve zagrebačke višerečene godine 1628 darova Prepuštovec ili Popovec, ležeći u Zagorju, ne daleko od grada Krapine, Belca i Zlatara. Pred sud nemogaše Vinković ni za ova dobra dovesti valjane i potrebite dokaznice.

¹ Zem. arkiv. Transumpta Collatiomim Eccles. ex Libris Regiis p. 118.

¹ Zem. arkiv Pravde banskoga stola. Proces Prior. Aur.

Tri godine kasnije popravi predstojnik Vinković svoju pogrešku pogledom na Belu. On zamoli opetovano kralja, da podieli predstojničtvu kaptola zagrebačkoga grad Belu, kao bivši posjed *priorata vranskog*. Kralj Ferdinando II. usliši i ovu molbu Vinkovićevu „obzirom na njegovu učenost i druge krieposti, kao i na izvrstne duševne darove" (habentes respectum ad eruditionem, caeterasque virtutes et eximias animi dotes, quibus ipsum diuinitus ornatu m proxima quoque experientia cognovimus). Kralj mu darova dakle poveljom izdanom u Beču 3. siječnja 1632 grad Belu, pripadajući negda „*prioratu vranskom, reda kriznika*", sa svimi pristojališći. Naročito navodi sela: Ružakovec, Završje, Lovrečan, Cerje Tužnja (Tužno), Lokaveo, Bačica, Vitošinec, Margičan, Zelna, Zaturnjak, Ponikva, Prigorec, Voglovce, Stražnovec i Ivanec ili Ivanci, gdje stoji kaštel od porušene crkve sagradjen

Ali ni ovom darovnicom nepostignu Vinković svoju željenu svrhu. Njegovim nastojanjem bijaše istina bog veliki predstojnik crkve zagr. uvršten u broj prelata. Po saboru ugarskom bijaše mu podijeljeno pravo glasa i sjedalo u kući velikaša. Rimska stolica dozvoli takodjer osobitom pečatnicom, da predstojnik zagr. može nositi mitru. Ali grad Belu, kao imanje priorata vranskog, ne mogaše postići.

Po smrti Vinkovićevoj potrudio se za vrijeme biskupovanja Petra Petretića veliki predstojnik crkve zagr. Nikola Dijanešević, da postigne ono, što Vinkoviću za rukom nije pošlo. On izprosi od kralja Ferdinanda III. novu darovnicu za grad Belu sa svojom pripadnošću. Rečeni kralj podieli mu doista umoljenu darovnicu izdanu u Beču 17. studenoga 1650. U toj darovnici imenovana su, osim gorespomenutih Vinkoviću podanih sela, jošte sliedeća sela i imanja pripadajuća gradu Beli. Po imence Jurketinec, poveće imanje kod Varaždina, Ligaši, Vrhovec, Gačioe, Škriljevac, Globočec, Galženjak, Cakanovec, Vratečno, Knapovec, Kraj, Kuštovo, Krasenski ili Vitošev breg i Mačkovec¹.

Uz Belu dade si Dijanešević iste godine od kralja potvrditi i darovanje Prepoštovca ili Popovca u Zagorju, kao posjed pripadajući od starine predstojniku ili prepoštu zagrebačkomu, koje imanje svjetski ljudi kaptolu oteli bijaše.

Imajući Dijanešević ove darovnice u ruci znao je dobro, da bez parnice do kraljeva dara doći neće. S toga da svoje pravo na da-

rovani mu posjed belski još bolje podkriepi, zamoli kralja, da mu podieli ujedno od davna jur dokinuti naslov *upravljalca priorata vranskog* i to tako za sebe, kao i za svoje nasljednike, velike predstojnike crkve zagrebačke.

Taj naslov bude Dijaneševiću g. 1651 doista podijeljen. Kao upravljalac priorata vranskog, sa kraljevskimi darovnicami u ruci, započe on parnicu pred banskim stolom rečene još g. 1651 proti tadašnjim vlasnikom Bele, Cerja, Ivanca i Jurketinca. Vlastnici prvih trijuh imanja bijahu tada Stjepan i Ivan Petevi, a imanja Jurketinca Petar Ratkaj.

Dijanešević umre g. 1659, prije nego bijaše svršena parnica. Nebijahu sretniji ni njegovi u časti nasljednici, Bočak, Mikulić, Selišević i Češković. Svi ovi upravljalci priorata vranskog nastaviše parnicu radi Bele, Cerja i Ivanca, ali bez ikakova uspjeha.

Godine 1682 nastavi napokon istu parnicu tadašnji predstojnik crkve zagr. i upravljalac priorata vranskog Sigmund baron Sinersperg, proti Ivanu grofu Petevu Gerženskomu, velikomu županu srebrničkom i c. kr. generalu. Odvjetnik prvoga bijaše Ivan Bužan, drugoga Pavao Kamičar.

Medjutim umre još iste godine rečeni Ivan grof Petev, posljednji potomak svoga plemena. On ostavi udovu Barbaru Faluši, proti kojoj nastavi predstojnik Sinersperg parnicu belsku. Ova je sveudilj tekla pred banskim stolom bez ikakova uspjeha. Napokon pojavi se godine 1730 kao pravi zakoniti baštinik Bele, Cerja i Ivanca kraljevski fiskus. Umni odvjetnik kr. komore Antun Somšić, zastupajući direktora prokurate Antuna Grasalkovića, dade parnici sasvim drugo lice. On je tvrdokorno nijekao, uz sve navedene vjerodostojne dokaze, da je grad Bela sa svojim pripadci ikada bio pravo i zakonito vlasništvo bud hospitalaca, bud priorata vranskog napose, bud katoličke crkve u obće. On je smatrao Peteve, na temelju kraljevske darovnice od g. 1564, za jedine zakonite vlasnike belske. A pošto je porodica sa Ivanom Petevom u mužkom koljenu izumrla, to je u smislu zakona pravim baštinikom mogao biti jedini kr. fiscus.

Ovo mnijenje prihvati g. 1734 i sud banskoga stola. Nakon sto i -pet godina bude parnica belska svršena. Veću stranu vlastelinstva befskoga osvoji kr. fiskus, *Ivanec* sa nekim dielom njegova posjeda bijaše dodieljen udovi Ivana grofa Peteva. Napokon steče oko 1740 kraljevskom darovnicom čitav posjed vlastelinstva belskoga sa Cerjem, Ivancem i Jurketincem porodica grofova Erdeda. Priorat

¹ Transumpta Eccl. zagr. p. 176 zem. ark.

vranski bijaše sad za uvijek lišen svoga staroga imanja. Stari templarski i hospitalski grad Bela bijaše jur g. 1653 porušen. U jednoj listini bana Nikole Zrinskoga od rečene godine spominje se kao „dirutum castrum Bela“. Dočim je još g. 1606 imao dva „čardaka“, veliki toranj nad palačom ili čardakom; drugi toranj nad sredinom grada, kućicu za kupanje, pivnicu, branište, bedeme, i na braništu ?a južne strane uzidan bieli četverouglasti kamen sa uklesanim *krstom* znakom templara i hospitalaca¹. Godine 1651 stojaše izpod staroga grada jur novi dvor Eve kćeri Nikole Peteva, blizu crkve sv. Margarite².

Proti porodici Erdeda podigoše napokon g. 1763 potomci Petejanski od tanke krvi parnicu poradi vlastništva Bele, Cerja i Ivanca: Parnica tekla je pedeset i četiri godine. Velikim trudom i nastojanjem predstojnika crkve zagrebačke i priora vranskog Mirka Karla Rafaja nadvladaše napokon potomci Petejanski po tankoj krvi godine 1817. Veliki posjed belski bude tad razdijeljen među petnaest plemićkih porodica. Iz zahvalnosti dadoše novi vlasnici uzidati na gradovih Bele i Ivanca mramornu ploču na uspomenu Mirka Rafaja, tad jur imenovana biskupa djakovačkog. Od ovih petnaest porodica, kojim podpadoše dielovi ogromnoga posjeda, drži još sada Metel baron Ožegović Barlabaševački Belu, Dragutin Švigel Cerje, a Vladislav Kukuljević Sakcinski Ivanec, Baltazar Krajačić neki malen dio.

Prioratsko imanje Glogovnica sa Tkalcem, Poljanom i Opatovinom bijaše, kako gore spomenuh, jur od davna izgubljeno. Kada po smrti zadnjega predstojnika glogovničkoga pade pod kaptol zagrebački, bijaše g. 1569 uprava predana predstojniku kaptola čazmanskogaj koju čast obnašao je tada Gašpar Stankovački. Biskup Simun Bratulić, veliki ljubitelj ježuvita, pošto bijaše njihov red uveo u grad Zagreb, predade po smrti predstojnika čazmanskog Vinka Mišljenoviću dozvolom kralja Matije II. godine 1611 Glogovnicu sa Tkalcem i Planinom ježuvitom zagrebačkim. Opatovac dopao je Ježuvite varaždinske.

Kad je pod carem Josipom II. godine 1779 u Hrvatskoj red ježuvita dokinut, darova isti car g. 1781 Glogovnicu zajedno sa gradom i posjedom Tkalce u županiji križ. ležećim g. 1777 novo

¹ U pismih odnesenih iz zem. arkiva N. R. A. Fasc. 205. N. 21.

² U pismih odnesenih iz zem. arkiva N. R. A. Fasc. 299. N. 25.

utemeljenoj biskupiji grčko-katoličkoj u Križevcu, kod koje se i danas nalazi.

Sa Glogovnicom bijaše spojen i neki posjed, nazvan velika i mala Križnica, kod Ljubdrega. Po staroj predaji stajaše tu njezda samostan hospitalaca sv. Ivana zajedno sa crkvom sv. Katarine, ne'laleko od grada i tako zvane Porkuške ulice. Razvaline crkve i samostana vidjevahu se još prošloga stoljeća kraj puta koj vodi iz Ljubdrega u Varaždin. I taj posjed bijaše jur od priju stranom po- Turcih razoren, stranom po svjetskih ljdih razgrabljen i vlastelinstvu ljubdrežkomu utjelovljen. Ježuvite potruđiše se, da i taj posjed putem^parbe u svoje ruke dobiju. Nu kad im pravdanje do- sadi, predade g. 1640 rektor ježuvitski Juraj Turković, dozvolom svoga reda i stolice rimske, čitav taj posjed, sa svimi pravicami tadašnjoj vlastelinki ljubdrežkoj Barbari Turooijevoj, supruzi grofa Vuka Erdeda na vječna vremena uz odštetu od 3000 for. Tu pre- daju potvrdi kralj Ferdinando III. jr. 1642¹.

Od svega dakle ogromnoga posjeda božjaka i priorata vranskog nasliodiše veliki predstojnici crkve zagrebačke, kao priori vranski, jedino imanje i grad Goru sa svojimi pripadci. Premda je i od ovoga posjeda tako zvana Fratarščina kod Novoga grada jur prije od svjestkih ljuđih oteta bila

Za vrieme velikoga predstojnika crkve zagrebačke i priora vranskog Franje Popovića bijaše suđjeno, da i Gora, ovo posljednje dobro priorata u Hrvatskoj, bude^od njega odkinuto. ^

Prilikom nasilnoga pripojenja zemljišta hrvatskog uz Kupu' i - Savu vojničkoj krajini bijaše po tako zvanom raztjelovljujućem povjerenstvu (Excorporatious-Commission) odlučeno: da se uz druge mnogobrojne crkvene i plemićke posjede imade c. kr. krajini utje- loviti i Gora, posjed priorata vranskog, kojega crkva velikim na- porom svjetskim rukam natrag otela bijaše.

Rečeno povjerenstvo odredi: da se prioratu vranskom u ime odštete *m* dobro *Goru* imade darovati drugo imanje u Banatu. Do toga pako, dok se takovo imanje pronadje, da ima prior vranski od procienjene svote 110.357 for. dobivati svake godine 4V₂ po- stotne kamate.

Tadašnji prior vranski Fr. Popović prihvati g. 1778 rečenu od- štetu sa izjavom, da je pripravan predati Goru (cum universis,

¹ Litterae auth. ex ehibentes origines Scholar. Hung T. II p. 244.

prout trans Colapim jacent, appertinentiis et utilitatibus)¹. K posjedu gorskomu, pripadahu tada sela: Medjurečje, Novoselo ili Budroveo, Graberje, Glina ili Sep, Suhipotok, Grad, Sestanja, Podgaj kod Farkašiča, Katušina i Glavica.

Ali Popović ozlovolji sa svojom privoljom drugove svoje u kaptolu zagrebačkom kao i tadašnjeg biskupa Galjufa. Taj se je odvažno branio proti svakoj odšteti svojih prekokupskih biskupskih dobara, s toga mu nebijaše povoljna privolja predstojnikova. Nu napokon bijaše prisiljen i biskup popuštati sili, kao što je predstojnik jur prije popustio.

Najstarije sielo priorata, grad i mjesto Vrana, bijaše još g. 1647 po mletačkom generalu Foskolu Turkom oteto. Mletčani porušiče stari grad i tvrđju. Od tada pade posjed vranski u različite ruke. Godine 1752 darova napokon mletačka vlada Vranu s Tinjem, Banjevcem i Radošinovcem plemićkoj obitelji Borelli, sa naslovom knezova vranskih (Conte di Vrana). Ova čestita zadarska obitelj drži taj posjed još i danas.

Veliki predstojnici crkve zagrebačke, kao naslovni priori vranski, dobiše kasnije u zamjenu za Goru veliko imanje Sarču i Todje u Banatu. Ođ vlastelinstva gorskog zadržāše jedini Farkašić sa lieve strane Kupe. Sa naslovom priora vranskog bijahu do najnovijeg vremena skopčani dohodci od godišnjih kojekakovih 30 do 40.000 forintih. Iza kako kardinal Haulik biskupa i priora Josipa Srota g. 1854 sa svoga mjesta maknu, opredielu on sa dozvolom vlade polovicu priorovih dohodaka na podporu sjemeništa klerika zagrebačkih. Od toga vremena smanjeni su naravno znatno dohodci priora vranskog. On uživa međjutim kao prelat za sada barem još uvijek staro pravo zastupništva na saboru hrvatskom, a do posljednjih vremena i u gornjoj kući zajedničkog sabora ugarskog. Kao što u staro doba smatran je i danas još prior vranski poput velmože. Samo nije dužan više kao njegda držati 400 do 500 konjanika, koja dužnost prestade kao kod svih velmoža i plemića, koji od prije davaše banderija.

Za popuniti poviest priorata vranskog, smatram za shodno spomenuti napokon sasvim u kratko još one velike predstojnike, koji počamši od g. 1651 sve do danas obnašahu ili čast upravljalatja priorata ili nosjahu naslov priora vranskog.

¹ Hofkriegsrathliche Akten. 1784. N. 30—134 u ratnom arhivu u Beču.

Prvi bijaše **Nikola Dijanešević**. Rodio se oko g. 1606. Primljen u sjemenište zagrebačko 25. studenoga 1623. Imenovan kanonikom g. 1630. Postao velikim predstojnikom g. 1650, a sljedeće g. 1651 upravljalatjem priorata vranskog. Umre god. 1670 dne 18. travnja. Njegovim ponajviše trudom i troškom podignuta je tadašnja zagrebačka gimnazija na čast akademije.

Mihajlo Bočak. Rodio se g. 1622 u selu Bonikovcuh u križevačkoj županiji. Bješe g. 1655 imenovan kanonikom čazmanskim, zatim zagrebačkim. Godine 1670 podieljena mu čast predstojnika i upravljalatja vranskog priorata. Umre od kapi udaren u Zagrebu 8. siečnja 1685.

Aleksander barun Mikulić Brokunovečki. Rodio se g. 1652. Postao kanonikom 1671. Po smrti Bočakovoj imenovan 23. siečnja 1685 velikim predstojnikom i *priorom* vranskim. Godine 1688 postade biskupom zagrebačkim. Umre .10. svibnja 1694.

Stjepan Selišević. Rodio se g. 1637 u zagorskom mjestancu dublju. Postao kanonikom 1661. Proslavi se kao junak u turskom ratu. Car Leopoldo imenova ga velikim predstojnikom crkve zagrebačke i priorom vranskim g. 1688. Tri godine kasnije biskupom krbavskim, a g. 1694 biskupom zagrebačkim. Kao takav umre 1. travnja 1703.

Pavao Cesković. Rodio se oko 1655. Kanonikom postao god. 1677. Velikim predstojnikom i upravljalatjem priorata vranskog g. 1694. Umre u Zagrebu 2. rujna 1724.

Sigmund barun Sinnersberg. Rodio se u Varaždinu, te je g. 1709 u Vidovcu kod Varaždina župnikom bio. Postao kanonikom 1710, a god. 1724 velikim predstojnikom i upravljalatjem priorata vranskog. Umro 19. lipnja 1755.

Stjepan Puc od plemićkih roditelja. Postao kanonikom 1727. Velikim predstojnikom i upraviteljem priorata vranskog g. 1755. Umre g. 1765.

Josip Galjuf od plem. porodice. Rodio se 22. siečnja 1722 u Zagorju-. Postao kanonikom g. 1743. Imenovan velikim predstojnikom i *priorom* vranskim g. 1765. Biskupom zagrebačkim god. 1772. Umre 5. siečnja g. 1786.

Franjo Popović. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1752. Velikim predstojnikom i *priorom* vranskim g. 1772. Umre g. 1793.

Ivan Sibarić. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1787, a velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1793. Umro g. 1800.

Antun Mandić. Iz kaptola časanskog premješten u zagrebački kao kanonik god. 1778. Primi čast velikog predstojnika i priora vranskog g. 1800. Postao biskupom djakovačkim g. 1806, umro 11. siečnja 1815.

Mirko Karlo Rafaj od stare plemićke porodice, rodio se god 1761. Postao kanonikom g. 1782. Velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1806. Imenovan biskupom djakovačkim g. 1816. Umro 10. siečnja g. 1830.

Aleksander Alagović. Rodio se u Slovačkoj u županiji nji-transkoj 30. prosinca 1760 Bijaše kanonik požunski i ostrogonski. Postao velikim predstojnikom zagrebačkim i priorom vranskim g. 1821. Biskupom zagrebačkim g. 1829. Umro 18. ožujka 1837.

Juraj Haulik Voraljski. Rodio se u slovačkoj Trnavi 20. travnja 1788. Postao kanonikom ostrogonskim g. 1825., a velikim predstojnikom i priorom vranskim god. 1832 Povišen na čast biskupsku g. 1838. Imenovan bje g. 1853 prvim zagrebačkim nadbiskupom i g. 1856 kardinalom. Umre 11. svibnja 1868.

Josip Srot. Postao kanonikom g. 1832. Velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1839. Umre g. 1857.

Ivan Kralj. Rodio se u Varaždinu 12. svibnja 1792. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1836, zatim biskupom likopolitanskim, velikim predstojnikom i priorom vranskim g. 1854. Umro g. 1878.

Janko Pavlešić. Rodio se u Karlovcu 27. prosinca g. 1814. Postao kanonikom zagrebačkim g. 1854. Imenovan g. 1871 posvećenim biskupom biogradskim i smederovačkim, povišen je g. 1879 na čast velikog predstojnika crkve zagrebačke i *piora vranskog*, koju čast i sada dostojno obnaša.